

अंश
आशिल्ले
गांधीजी

१९५१

गांधी साहित्य - १०

अशे आशिल्ले गांधीजी

“...हाडां-मांसाचोच असलो हो मनीस हे धर्तरेचे फाटीर चलतालो भोंवतालो म्हणपाचें फुडले पिळगेक खरें लेगीत दिसचें ना...”

—अल्बर्ट आबिन्टाबिन

स्वातंत्र्यात् लभते परम् ।

गो मं त भारती प्रकाशन

१९६०

बु अ वा डा व पी
बसंत पांडुरंग बोरकार
जे. के. बिल्डींग नं. ४
गांव देवी-भुम्बै ७.

विश्वविद्यालय

स ग ले ह क
ओमंत भारती कडेन

पै ली खे प
२६ जा ने वा री
१ ९ ६ ०

मोल :—

०.५० न ये पै से
सवूय वांटे अकठांय
२.५० न ये पै से
बां दि ल्लें पु स्त क
३.०० न ये पै से

छा प पी
व्यं. रा. निगरे
सर्वोदय मुद्रणालय,
४५० बुधवार, पुणे २.

०३२३

आरंभाचीं अुतरां

सांस्कृतिक पुनरुत्थानाचें कार्य जेन्ना सुरू जाता तेन्ना लोकांचे भाशेक अेक आगळेंच म्हत्व येता. संवसाराच्या सांस्कृतिक अितिहासाचेर अेक अुड्डी नदर भोंवडायत जाल्यार आमकां हो म सगळे कडेन सारको लागू जाल्लो दिश्टी पडटा.

ह्दींच्या बेडयांनीं बांदिल्ल्या समाजाक मेळ्ळो करपाचो वावर जेन्ना भगवान बुद्धान आपल्या हातांत घेतलो तेन्ना ताका सगळ्यां नदरांनीं गिरेस्त अशी संस्कृत भास सोडून लोकांचे पाली भाशेचोच पालव घेवचो पडलो. हीच परंपरा मुखार संतांनीं चलयली. ज्ञानेश्वराची “भावार्थ दीपिका” जावं वा तुळशीदासाचें “रामचरित-मानस” जावं, आमकां लोकांचे भाशेंतच बरयल्लीं वाचूंक मेळटात. सामान्य लोकांक जागवचे आसत. जाल्यार लोकभाशेबगर दुसरी खैचीच भास अुपकरा पडपाची ना.

आमीं जरूय नोकऱ्यो, गिन्यान वा मान-भौमान जोडपा खातीर आयज मराठी, कन्नड, पुर्तगेंज, अंग्लेज वा दुसरे खैचेय भाशेचो पालव घेतलो तरूय आमच्या प्रदेशांत जिका लोकां-भास म्हणुंयेत अशी अेकूच भास घोळटा-ती म्हळ्यार, कोंकणी. आमच्या लोकांच्या अंतस्कर्णाच्या खोल तळाक आफडून ताका बरे संस्कार जोडून दिवचे आसत आनी सांस्कृतिक पुनरुत्थानाच्या वावरांत ताचो हातभार जोडून घेवचो आसत जाल्यार आमचे कडेन कोंकणी सोडून दुसरी भासूच ना.

आनी आयज तर युगच अुदेलां तें सामान्य लोकांचें ! जाका आमी आयज मेरेन बारीक दुबळो लोक म्हणटाले तो आयज ‘बारीक दुबळो’ अुरूंक ना. तो जागो जाला. अश्या वेळार जें साहित्य आमी निर्माण करतांव तातूंत चैतन्याची ज्योत आनी तेजस्विताय आसूंक जाय, माणसुकेचो व्हड आदर्श आनी युग धर्माक धरून चलपी नवी जिणे-मोलां मेळूंक जाय; आनी लोकांनीं तें आदरान वाचचें म्हण समाजांत तशेच तरेचें वातावरणूय निर्माण करूंक जाय.

'गोमंत भारती' न ह्याच हावेसान कोंकणींत गांधी-साहित्य हाडपाचो वावर हातांत घेतला. अितलेंच न्हय, तर गांधी विचाराचीं अध्ययन मंडळा, शिविरां, व्याख्यानां आनी हेच तरेचीं दुसरींय कामां ती तांकी प्रमाण करीत आयल्या. सर्त आनी सत्या हांचे पसून पेस रावन "अल्पारंभः क्षेमकरः" ह्या भावार्थान ल्हान ल्हानच कामां ती आंगार घेत आयल्या. आनी, ल्हान तोंडांत व्हड घांस घेवन पुण अत्यंत नमळायेन म्हणचें जाल्यार, सज्जनांचो आधार मेळत जाल्यार कोंकणी समाजाच्या सांस्कृतिक पुनरुत्थानाची वाहक जावपाची महत्वाकांक्षाय ती मनांत बाळगीत आयल्या.

'गांधी साहित्य माळें'त आयज मेरेन अजुवाडायल्ली आमचीं सगळीं पुस्तकां वेंचीक, सासणाच्या मोलाचीं आनी हेर भासांनीं स-स, आठ-आठ खेपो अजुवाडा आयिल्लीं आसलीं, तरूय कांय वाट्यांनीं गंभीर आनी जड आशिल्लीं. मनशाक तान लागिल्ली आसली आनी अश्या वेळार ताका अुदका वांट्याचें कोणेंय जेवण वाडलें जाल्यार, जेवणाचें महत्त्व कवूल आसुनूय तो जसो अुदकाक आशेता तशें हे बाबतींत घडिल्लें आमकां दिसून आयलें. गंभीर पुस्तकां घेवनूय "गांधीजींचीच पुण गंभीर न्हय असलीं पुस्तकां आमकां दियात" अशें कांय जाण म्हणूंक लागले. तांचे सारकेल्यांची ही तान भागवपा खातीर आयज आमी हें धावें पुस्तक अजुवाडायतांव. हातूंत गांधीजींचे जिणेचीं वेगळीं वेगळीं आंगां ल्हान-ल्हान आख्यायिकांच्या रुपान दिल्लीं आसात. पू. काकासायब आपले प्रस्तावनेंत म्हणटात ते भशेन, "ह्यो आख्यायिका म्हणीं भशेन लोकांचे जिबर घोटूंक लागतल्यो" अशी आमकां अुमेदच न्हय, तर खातरी आसा.

हें पुस्तक जण-अेका कोंकणी भक्ताच्या घरांत पावचें आनी चड करून तें नवे पिळगेच्या हातांत पडचें अशी आमची मनापसून अित्सा आसा. आमची ही अित्सा भागूं अितलीच प्रार्थना.

— अजुवाडावपी

अनंत पिळग्यांचें दायज

सुक्या अुपदेसा परस व्हड लोकांच्यो जिणो वाचप आमकां चड आवडटात. व्हड लोकांच्यो जिणो वाचून आमकां नवें कितें तरी शिकपाची, पुरुषार्थ करपाची आनी आपले जिणेंत बदल घडवन हाडपाची अुमेद येता. जांकां आमी व्हड मनीस मानतांव ते भुरगेपणांत कशे आशिल्ले, तांचे मुस्तींत संवसार कसो आशिल्लो, तांणी तातूंत कितें केलें, तांच्यांत व्हडपण कशें आयलें आनी ते संवसाराक कशे अुपकरा पडले हें सगळें जाणा जावन घेवप म्हत्वाचें आसता.

कोणें अेकल्यान म्हळां कि खैंच्याय देशाचो अितिहास समजून घेवंचो आसत जाल्यार त्या देशांतल्या व्हड लोकांच्यो जिणो वाचच्यो. हें म्हणणें बऱ्याच वांट्यांनीं खरें. सणावळीक बांदिल्लो अितिहास वाचपा परस त्या त्या देशांतल्या व्हड लोकांच्यो जिणो वाचीत जाल्यार तरण्यां भुरग्यांच्याच न्हय, तर जाणत्या-नेणत्या सगळ्याच लोकांच्या मनांत अूच पांवड्याचो हावेस जागो जाता.

पुण व्हड लोकांच्यो जिणो आमकां वाचूंक मेळनात. मेळ्ळ्योय जाल्यार त्यो पुराय वाचून काडप आमकां जमना. आनी आमी तांचे जिणेंतल्यो म्हत्वाच्यो अश्यो दोन-चार गजाली आयकून हेरां भाशेन म्हणूंक लागतांव कि अमको अमको मनीस खूब मोटो आसलो आनी ताचो ताच्या समाजाचेर खूब मोटो प्रभाव पडिल्लो !

व्हड लोकांच्यो जिणो वाचपा परस तांचे जिणेंतल्यो ल्हान ल्हान गजाली वाचल्यो जाल्यार त्यो आमच्या लक्षांत रोखड्योच अुरतात. तांची गोडसाणूय वेगळीच आसता. वाचनाफुडें त्यो मनांत भरतात. चड वाचपाची चुटपुट लायतात आनी चारित्र्याच्या, पराक्रमाच्या, व्हडपणाच्या वा अुदार सभावाच्या अेकाद्र्या आंगाचो सुंदर दिश्टावो घडवन दितात.

व्हड मनशांचे असले ल्हान ल्हान अुगडास म्हळ्यार तांगेले जिणेचीं अुडटीं चित्रां आसतात आनी तीं अुडटीं आसतात देखुनूच मनांत घट्ट अुरतात.

कांय व्हड प्रसंगार मनीस व्हड आनी आकांताच्यो करण्या करता तेन्ना तातूंतल्यान घेवपाचो बोध वेगळो आसता सामान्या भायल्या प्रसंगार मनीस आपले जिणेंतलें सामान्या भायलें आंग अुक्तायता हें खरें. पुण जो हाडानूच व्हड, जाणें अेकासारको जागरूक रावन आपली जीण घडयल्या ताचे जिणेंतले ल्हान-व्हड सगळेच प्रसंग ताच्या सभावाक आनी चारिच्याक फुलवन दाखयतात. आनी असल्या ल्हान ल्हान गजालींतल्यान जें व्हडपण दिसून येता तेन्ना तातूंतल्यान घेवपाचो बोध वेगळो आसता. ताचो आमच्या मनाचेर खोल परिणाम जाता.

कांय व्हड मनीस तांगेले जिणेंतले अेकेच खेंचे करणेक लागून व्हड जाल्ले आसतात. बाकिची तांगेलीं जीण सामकीच किरकोळ वा अळणीं आसता. पुण खरेलो व्हड मनीस जिणेच्या सगळ्या आंगांचेर येवजिता आनी म्हणूच तांगेले जिणेंतलीं सगळीं तासां चकचकीत आनी ओडलायणीं जातात.

गांधीजी हे तरेचे म्हात्मे आसले. तांणी आपले जिणेच्या सगळ्या आंगांची वाड घडवन हाडिल्ली. देखुनूच तांगेले जिणेंतल्या गजालींची ओड आनी आगळेपण सोंपून सोंपना.

खैचेय वटेन तांचे जिणेकडेन पळेयात, तुमकां तांचें व्हडपणच दिसून येतलें. आनी जें दुबळेपण, मोह वा गफलत दिसतली-असले प्रसंग खुबूच थोडे आसात-थै लेगीत तांगेल्या मनीसपणाची स्वाभाविकताय आनी आपलीं अुणीं कबूल करपांत दिसून येवपी प्रामाणिकताय हांचीच चड ओड दिसूंक लागतली.

व्हड मनशांचे बाबतींत अेक संकट सदांच आसता. तांगेले व्हडपण लोकांच्या मनाचेर बसवपा खातीर कांय जाण आपल्या मनांतल्योच आख्यायिका बरवन काडटात वा खऱ्या आख्यायिकांक रंग लावन त्यो अदीकच भडंग करून अुडयतात. ह्या खातीर आख्यायिका अेकठांय करतना खुबूच जतनाय घेवंची पडटा.

आनी गांधी तर सत्याचे पुजारी, सत्याचे आग्रही, खासा सत्याची म्हूर्तच. तांच्यो आख्यायिका बरयतना सत्याक मात् लेगीत बादा येवंची ना हाची जतनाय घेवंकूच जाय.

आमचे पिळगेचें भाग्य म्हणूंक जाय कि जांणीं गांधीजींक आपल्या दोळ्यांनीं पळेल्ले, जे तांचे सरीं राविल्ले असल्या लोकांनींच गांधीजीं विशींचे आपले अुगडास बरदन दवटल्यात आनी ते कितले खरे आसात हें पळवपा खातीर तांचो कस लावपी लोक अजुनूय आमचे मदीं आसात. म्हण ह्या वेळारूच तांच्यो आख्यायिका आनी अुगडास अेकठांय करूंक जाय.

जिणो आनी हेर बरपां लोक स्वता वाचतात आनी दुसऱ्यांक वाचूंक सांगतात. आख्यायिकांची गजाल वेगळी आसता. त्यो लोकांचे जिबेर बसतात आनी लोक अुलयतना त्यो वापरतात. हाका लागून त्यो नाण्या भशेन लोक वेव्हारांत घोळूंक लागतात.

आनी सदांच वापरपाच्यो वस्तु जश्यो वापरून वापरून गुळगुळीत, घाटीव आनी चकचकीत जातात तश्यो लोकांचे जिबेर घोळपी आख्यायिकाय निजाचें रूप घेतात.

म्हुणूच आख्यायिका बरयतल्या मनशान सत्याक मात् लेगीत बादा हाडिनासतना त्यो अश्यो कितें बरवंक जाय कि त्या आख्यायिकांनीं आशिल्ल्या बोधाक लागूनच न्हय तर त्यो सांगपाचे शैलीक लागून लेगीत लोकांक तांची ओड लागूंक जाय. असली शैली आसत जाल्यारूच त्यो म्हणीं सारक्यो घोळूंक लागतल्यो.

वयर सांगलांच कि गांधीजी निस्पृह, सत्यवादी, सत्याग्रही संत आशिल्ले. पक्षपात बाळगिनासतना सगळ्यांचेंच कल्याण करपा खातीर ते वावुरताले. तांचे मुस्तींतले ते सगळ्यांत व्हड मनीस आसले. म्हणूच लोक तांकां पुरुषोत्तम म्हणूंक लागिल्ले. स्वराज्याची सेवा करता आसतना तांकां आयुष्यभर जायते कश्ट सोंसचे पडिल्ले. पुण ते केन्नाच मनान जावं अंतस्कर्णान हाकूंक नात. दुःखांत वा निर्शणेंत वडून वचूंक नात. आपले

आस्तिकतेक लागून, अश्वरावेले श्रद्धेक लागून आनी मनीस-जाती वेल्या मोगाक लागून ते सदांच प्रसन्न आसताले.

तांचे जिणेंतलीं हीं सगळींच कुसां ध्यानांत दवरपा सारकीं आसात.

ते संत आसले, समाजसेवक आसले, राजकर्णी आसले; आदर्श मित्र, आदर्श गुरू आनी आदर्श मुखी आसले. तांचे अुगडास आमी मोगान आनी भौमानान वाचूंक जाय, आयकूंक जाय, सांबाळूंक जाय आनी आपले जिणेंत तांचे पसून बोध घेवंक जाय.

गांधीजीचे अुगडास म्हळ्यार अनंत पिळग्यांचें अेक दायज. ह्या अुगडासांनीं गांधीजींचो जितलो सहवास आमकां मेळत तितलो आमी घेवंक जाय आनी मुखावेले पिळगेक तो मेळवन दिवंक जाय.

आपले भाशेंत जाणीं हें सगळें दायज आमकां हाडून दिलें तांचे अुपकार तर आमकां सदांच दिसूंक जाय.

२-१०-१९५९ }
(गांधी जयंति) }

—काका कालेलकार

गांधीजींक लहान कामां आनी व्हड कामां असो फरक मान्य नासलो. सगलींच कामां सारकीं, सगल्यांनी करपाचीं अशें ते मानीत. देखून आश्रमांत सात्र मारप, न्हेसणां अुमळप, तांदूळ वेंचप, दळप, कांडप, अितलेंच न्हय तर पायखिळे साफ करप हांकांय लेख बरवप, भाशणां दिवप, सत्याग्रह करप ह्या कामां अितलेंच मोल आसलें.

हें काम बायलांचें, तें वावराड्यांचें, आनी हें फुडाऱ्यांचें अशें कामांचें वाटप गांधीजींनीं करूंक नासलें. सगलींच कामां मोटीं आनी सगलींच पवित्र अशें ते मानीत.

साबरमतीक निकतोच आश्रम सुरू जाल्लो. अेक दीस अेक मोटो वकील गांधीजींक मेळपाक आयलो. ताका गांधीजींच्या हाताखाल रावन देशाचे सोडवणुकेचो वावर करचो आसलो. तो आश्रमांत पावलो त्या वेळार गांधीजी तांदूळ वेंचूंक बशिल्ले.

“ म्हाका तुमच्या हाताखाल रावन देशाचे सोडवणुकेचो वावर करूंक जाय. ” त्या मनशान म्हळें.

“ अशें ? घेयात तर. हें काम करात. ” अशें म्हणून गांधीजींनीं ताच्या मुखार अेक ताट दवल्लें. तांतूंत तांदूळ घाल्ले.

येदो मोटो वकील ! ताणें असलो वावर केन्ना केला ? तो तोंड आं करून गांधीजीं कडेन पळेत रावलो.

गांधीजींनीं म्हळें, “ देशाची सेवा लहान-लहान कामांतल्यानूच करूंक लागूंक जाय. ‘ हांव मोटो, असलीं कामां कशीं करतलों ? ’ अशें जाका दिसता तो देशाची सेवा कशी करतलो ? हांव

बाकिंच्या लोकां सारकोच अशें ताका दिसूंक जाय. मनशांक मातयेच्या कणा परसूय ल्हान जावंक आयल्या अपुरांतूच हातांतल्यान सेवा घडत. ”

त्या मनशाक देश सेवेचो पैलो धडो मेळ्ळो.

: २ :

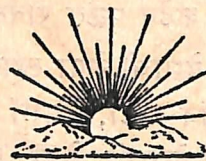
सगलींच कामां देवाचीं

आमच्या देशांतल्या मोठ्या मनशां भितल्ले अक आमचार्य कृपालानी. पैलीं ते राष्ट्रसभेचे चिटणीस आसले. अपुरांत ते तिचे अध्यक्षूय जाल्ले.

गांधीजींक जेन्ना ते पैलेच मेळ्ळे तेन्ना ते बिहारांतल्या अका काँलेजांत अतिहासाचे प्राध्यापक आसले. गांधीजीं वांगडा काम करूंक मेळचें ह्या खातीर तांणी आपली नोकरी सोडून दिल्ली.

पुण गांधीजींनीं तांकां कसलें काम दिलें जातलें ? रांदचे कुडींत बसून रोटयो लाटून दिवपाचें. चंपारणांत जेन्ना सत्याग्रह चलतालो त्या वेळार कृपालानी गांधीजींच्या शिपायाचें काम करताले.

खैंच्याय कामांत आत्मो ओतलो किं तें देवाचें काम जाता अशें गांधीजी मानताले.

३ :

अणभवार्चें गिन्यान

चंपारणांत आसतना गांधीजींनी कांयच शिकूंक नाशिल्ले अेके बायलेक शिकोवपाचें काम दिल्लें. ती म्हणूंक लागली : “ हांव स्वता कांयच शिकूंक ना. ती दुसऱ्यांक कितें शिकयतली ? ”

गांधीजींनी जाप दिली : “ अतिहास शिकय.”

“ पुण अतिहास म्हाका खें येता ? ”

गांधीजींनी तिका विचाल्लें : “ तुका वर्सा कितलीं ? ”

तिणें जाप दिली : “ ५० वर्सां.”

“ पन्नास पावसाळे तुवें पळेल्यात. तूं ल्हान आसतना समाज कसो आसलो, आतां तो कितें जाला, हें तुवें पळेलां. ”

तिणें म्हळें “ हय ”

“ मागीर तेंच भुरग्यांक सांग. ”

अतिहासाच्या प्रोफेसराक (आचार्य कृपालानींक) गांधीजींनी रोटयो लाटपाचें काम दिलें तर जीं बायल रोटयो लाटीत आयिल्ली तिका अतिहास शिकवपाचें काम दिलें.

अणभवार्चें गिन्यान तेंच खरेलें गिन्यान अशें गांधीजी मानताले.

: ४ :

खैं चंपारण आनी खैं पायखिळे !

डॉ. मार्टिनोचें अेक वाक्य आसा “ ल्हान-सान गजाली मेळून पूर्णत्व येता. आनी पूर्णत्व म्हळ्यार ल्हान-सान गजाल न्हय.”

गांधीजी चंपारणांत अेक मोटें काम करपांत गुल्ल आसले. अेक दीस आश्रमांतल्या लोकांक तांगेली चीट आयली. ते चिटींत तांणी बरयल्लें:—

“ आतां पावसाळो सुरू जावपाचो जालो. आतां वारो दुसऱ्या दिकान व्हांवक लागतलो. तेन्ना ज्या फोणांत पायखिळ्यांतले डबे रिकामे करताले तो फोण पुरचो. आनी दुसरे कडेन फोण खणचो. ना जाल्यार घाण येतली.”

खैं चंपारणांतलो वावर ! आनी खैं हो पायखिळ्यांचो हुस्को ! तरी गांधीजींक ते दोनूय सारकेच आसले. चंपारणांतल्या वावराक लागून पायखिळ्यांच्या वावराचें म्हत्व अुणें जावंक नासलें !

: ५ :

ती पेन्सील

मुंबैत राष्ट्रसभेची बसका आसली. गांधीजींचो रावितो त्या दिसांनी “ मारवाडी विद्यालयांत ” आसलो. अक दीस तांकां खै तरी भायर वचचें पडलें. आपलें सगळें सामान तांणीं अकठांय केलें आनी तें तें वांदूंक लागले. पुण तांकां आपणाल्या सामानांत अक कसली तरी वस्त मेळना जाली. ते ती सोद-सोद-सोदूंक लागले.

म्हऱ्यांत तांगेलो अक साथी बशिल्लो. ताणें विचाल्लें :

“ बापूजी, कितें सोदतात ? ”

“ म्हजी पेन्सील ! ल्हानशीच आसा. ” गांधीजींनीं जाब दिली.

गांधीजींचो वेळ असो अक ल्हानशी पेन्सील सोदपांत वता तो पळवन त्या म्हऱ्यांत बशिल्या मनशान आपली पेन्सील काडून गांधीजींक दिली आनी म्हळें, “ ही घेयात म्हजी पेन्सील. ”

“ गांधीजींनीं म्हळें, “ ना, ना, म्हाका म्हजीच पेन्सील जाय. मद्रासाक गेल्लों तेन्ना नटेशनच्या चल्यान म्हाका ती कितल्या मोगान दिल्ली ! ती पेन्सील म्हज्यान शेणवं नज. ”

आतां कितें करतले ? दोगूय ती पेन्सील सोदूंक लागले. थोड्या वेळान ती मेळ्ळी. पळेता जाल्यार, दोन अिचां परस ती व्हड नाशिल्ली !

: ६ :

हांव रोखडो येतां

॥ अक खेपे गांधीजींक व्हाअिसरायांक मेळपा खातीर दिल्लीक वचचें पडलें. स्वराज्या संबंदान ब्रिटीश सरकाराकडेन वाटाघाटी करपाच्यो आसल्यो.

त्या दिसांत आश्रमांत अक ल्हान चली जोरान हांतुणार पडिल्ली. तिचो अपचार खासा गांधीजी करताले. अकस्मात दिल्लीक वचचें पडिल्ल्यान गांधीजींक ते चलयेचो हुस्को जांवक लागलो. आनी ते चलयेकूय वायट दिसलें.

काम जायना फुडें रोखडो येतां अशें ते चलयेक सांगून गांधीजी दिल्लीक गेले. व्हाअिसरायांकडेन अुलवणीं जालीं. तीं सोंपतकूच व्हाअिसरायांनी वासपूस केली, “ तुमी दिल्लीक कितले दीस अुरतले ? ”

“ म्हाका जाता तितले बेगीन आश्रमांत वचूंक जाय. जी पैली गाडी सुट्टा ती हांव धरतलों म्हणटां. आश्रमांत अक चली म्हजी वाट पळेता. ”

आनी गांधीजीनीं कळाव केलो ना. रोखड्यारोखडे भायर सल्ले. गांधीजींच्या मतान हे चलयेचो अपचार करप होय अक म्हत्वाचो वावर आसलो.

: ७ :

रुमाल शेणलो

अेक खेपे खैंच्या तरी दौन्यार आसतना गांधीजींचो हात-रुमाल शेणलो. चड करून फाटल्या ठिकाणार सुकत घाल्लो थेंच अुल्लो जातलो. गांधीजींक ताची गरज पडली. पुण महादेवभाजींक तो मेळचना जालो. तांणीं सगलेकडेन सोदलो. अखेरेक तांणीं येवन गांधीजींक सांगलें, “ रुमाल चड करून फाटल्या ठिकाणार अुल्लो जातलो. मेळच ना. हांव दुसरो घेवन येतां. ”

गांधीजींनीं कांयच म्हळें ना. थोड्या वेळान तांणीं विचाल्लें, “ कितले दीस तो अुपकरा पडटलो आसलो ? ”

“ चार म्हैने तरी येतलो आसलो. ”

“ तशें जाल्यार हांव चार म्हैने रुमाला बगर काडटलों. ”

बावडे महादेवभाजी ! कितें करतले? चुकिचें प्रायश्चित तांकां हे भशेन घेवचेंच पडलें.

: ८ :

तो फातर

नोआखालिचे यात्रेंतली गजाल. गांधीजी नारायणपुराक पाविल्ले. पावनाफुडें तांणीं आपले पांय हून अुदकान धुले आनी न्हावपाचे तयारेक लागले. मनुबेन गांधी त्या वेळार गांधीजी सरीं रावताली. तिणें मान्न्यांत तुवालो बी व्हरून दवल्लो. गांधीजी न्हातना आंगाक शाबू लायनासलें. तांचेकडेन अेक खरखरीत फातर आसतालो. त्या फातरान ते आपलें आंग

घांसताले. मान्यांत तुवालो बी सगळें दवल्लें तेन्ना मनुबेनीक याद जाली कि आपुण तो फातर फाटल्या गांवांत विसरून आयली ! तिणें गांधीजींक वचून सांगलें : “ बापूजी, हांव तो फातर कालच्या गांवांत विसरून आयलें. कितें करूं ? ”

गांधीजी खीणभर विचारांत पडले. मागीर सांगूंक लागले : “ तुंवें मोटी चूक केली. तो फातर शेणूंक जायना. मीराबेनीन मोट्या मोगान दिल्लो तो. तेन्ना तूं तो वचून घेवन यो.”

“ स्वयंसेवकां भितल्या अकल्याक घेवन वचूं ? ” तिणें भियेत-भियेत विचाल्लें.

“ कित्याक ? ” गांधीजींनीं परतें विचाल्लें.

मनुबेनीक ह्या प्रस्नाची जाप दिवंक आयली ना. ती तशीच भायर सल्ली. कुळागरांतल्यान वचप तें. अनवळखी मनीस वाट चुकूंक खरो. त्या भायर दंग्याचे दीस. अकली कशी वतली ? तरी गुन्यांव केल्लो. प्रायश्चित घेवंक जाय आसलें. देवाचें नांव घेत गेली. घर मेळ्ळें. त्या घरांत अकली म्हातारी रावी. तिका वावडेक ह्या फातराचें मोल खें खबर ! तिणें तो फाटल्यान भायर अडयल्लो. मनुबेनीन तो सगळेकडेन सोदलो. अखेरेक मेळ्ळो. सकाळची साडेणवांक भायर सरिल्ली ती दन्परां अकाक परती आयली.

अुपयोगाची दरअकली वस्त कशी सांबाळची हें गांधीजींनीं येदी खर परीक्षा घेवन मनुबेनीक शिकयलें. अखेर मेरेन तो फातर तांचे बरोबर आसलो.

: ९ :

शिकलेल्या मनशाक भंग्याचें काम

अिग्लंडाक वचून शिकून आयिल्लो अेकलो तरणाटो देशसेवेचे ओडीन गांधीजी सरीं गेलो. गांधीजी चरख्यार सूत कांतताले. तांणीं ताची वासपुस केली. खें शिकलो, कितें शिकलो बी सगळें विचारून ताका म्हळें :

“ तुका कसलें काम जाय ? ... ”

“ कसलेंय... ” ताणें जाप दिली.

“ तूं बरपी हें हांव जाणां...पुण तसलें काम म्हजेकडेन ना...तुका अिबाडलेलो चरखो सारको करूंक येता ? ”

“ ना...म्हाका ही कला पैलीं शिकची पडटली. ”

“ मागीर, तुजें सगळें शिकप फुकट गेलें ना ? कितें शिकलो तर तूं अिग्लंडाक वचून ? माती ? ”

“ बरोबर, बापूजी. ” ताणें म्हळें.

“ तशें जाल्यार तुका हांव तेंच काम दितां. आमच्या पायखिळ्यांत डव्यांत घालपा खातीर बरी माती जाय. फातर-बितर काडून माती चाळपाचें काम अेकलो आश्रमवासी करता ताका आधार दी. ”

“ बरें आसा, बापूजी. ” त्या तरणाट्यान जाप दिली.

कांय म्हैने मेरेन तो हें काम करी. अिग्लंडाक रावन शिकून आयिल्ल्या ह्या मनशाक गांधीजींनीं माती चाळपाचें काम दिलें.

: १० :

शरीर-श्रम

काम केले बगर जेवप-खावप म्हळ्यार अेके तरेची हिंसा अशें गांधीजी मानताले, पुण हें काम अुत्पादक आसूंक जाय अशें तांचें मत आसलें. जो स्रम करिना ताका जेवपाचो अधिकारच ना अशें ते म्हणटाले.

“ मंगळ प्रभात ” ह्या पुस्तकांत तांणीं बरयलां.:

“ स्रम करिना ताका जेवपा खावपाचो अधिकार कसो आसुंयेता ? ‘ बायबलां ’ त म्हळां, ‘ तुजी भाकरी तूं हूम गळवन जोड आनी खा. ’ मात्शें येवजीत. जाल्यार ह्या म्हणण्यांतलें खरेपण दिसून येतलें. समजात, अेक कोट्याधीश मनीस हांतुणार लोळटा. ताका जेवण लेगीत लोक लायतात. ताका हात-पांय हालवंचे पडनात. तर, तो हे स्थितींत कितले दीस मेरेन रावीत ? कांय दिसांनीं ताका ह्या जिण्याची अुबगण येतली. ताका भूक लागची ना. तो व्यायाम करतलो; खेळटलो. श्रीमंत-गरीब सगळ्यांकूच हे भशेन हातपांय हालवचे पडटात जाल्यार अन्न तयार करपा खातीर सगळ्यांनींच अुत्पादक श्रम कित्याक करचो न्हय ? ”

अूच-अुणाकपण, धनी-चाकरपण असले जे वेगळेचार आमच्या समाजांत मातल्यात ते ना करपा खातीर शरीर-श्रमाचें व्रत सगळ्यांनीं घेवंक जाय अशें गांधीजींचें मत आसलें.

आनी त्या पसत जण अेकल्यान पैलीं भंगी जावंक जाय अशें लेगीत तो म्हणटाले.

: ११ :

बुद्धिचो वावर

सगळ्यांनींच भाकरे पसत श्रम करूंक जाय हें गांधीजींचें मत आयकून अेकदीस अेकल्यान तांकां विचाल्लें :

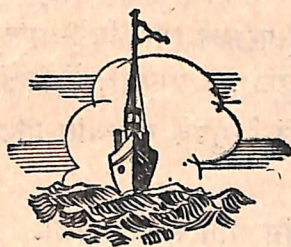
“ रवीन्द्रनाथ वा रमण हांचे सारकेल्यांनींय श्रम करूंक जाय ? ”

“ हय, तांणींय करूंक जाय ” गांधीजींनीं जाप दिली.

“ पुण हाणें तांगेली शक्त फुकट वचची ना ? ” ताणें परतो प्रस्न केलो.

“ ना. परती शक्त वाडटली...आनी ते जो बुद्धिचो वावर करतात तोय शरीरश्रमान बरो जातलो. ”

बुद्धिच्या वावराक गांधीजी अुणे लेखताले अशें न्हय. पुण शरीर-श्रमाच्या नेमाक ते आडवाद दवरूंक तयार नासले. ह्या विशीं तांकां कोणेंय विचाल्लें जाल्यार ते कांअुट लिओ टॉलस्टॉयचे जिणे कडेन बोट दाखयताले. गांधीजींक शरीर श्रमाचें म्हत्व टॉलस्टॉयचेंच अेक पुस्तक वाचून समजल्लें.

: १२ :

कुडिची गरज कुडिच्या स्रमांनीं

“ मनशान आपलीं भाकरी बुद्धिचो वावर करून कित्याक जोडची न्हय ? ”— अंकल्यान प्रस्न विचाल्लो.

“ कुडिची गरज कुडीनच भागवंक जाय. ” गांधीजींनीं जाप दिली.

मनशान बुद्धिचो वावर करचो पुण तो पैशांनीं विकचो न्हय अशें गांधीजींचें मत आसलें. डॉक्टर, वकील बी लोकांनीं आपल्या गिन्यानाचो लाव समाजाक दिवचो पुण ताचे बदला तांणीं पैशे घेवचे न्हय. भाकरे खातीर सगळ्यांनीं श्रम केले जात्यार समाजांत आपशींच अंक क्रांत घडून येतली आनी रानटी नेम वाचून लोक मनीसपणाचे नेम मानूंक लागतले अशें ते म्हणटाले. ****

: १३ :

मारवाड्याचें पुडवें अुमळलें

गांधीजी अंका शारांत अंका गिरेस्त मारवाड्यागेर गेल्ले. मान्न्यांत न्हावपाक गेल्ले थंय तांकां त्या घर-धनयाचें पुडवें पडिल्लें दिश्टी पडलें. तो निकतोच न्हावन गेल्लो.

गांधीजींनीं न्हावन जातकच आपल्या वाल्याबरोबर तें पुडवें अुमळलें आनी भायर येवन सुकत घालूंक लागले. गांधीजींनीं आपलें पुडवें धुलां हें पळवन त्या गिरेस्ताक लज जाली. धांवत धांवत येवन ताणें म्हळें : “ वापूजी, हें कितें ? ”

तांतूंत कितें जालें ? पुडवें मान्न्यांत पडिल्लें दिसलें तें हांवें अुमळलें. ”

मारवाड्यान लजेंन मान सकल घाली.

: १४ :

कितली ल्हान गजाल

१९३० तली खबर. पूर्ण स्वराज्य मेळसर आमी सस्थ बसचे-
नांत असो त्या वर्सा जानेवारीचे २६ वेर सबंध देशान सोपूत
घेतिल्लो. देश सगलो पेटिल्लो. पुण “ हांवें सत्याग्रह केल्या बगर
कोणेंच करूंक जायना ” असो आदेश गांधीजींनीं लोकांक दिवन
दवरिल्लो.

मध्यान रात जाल्ली. गांधीजींनीं व्हांविसरांयांक अक अति-
हासिक म्हत्वाची चीट बरयली.

ती बरघन जाली आनी तांणीं रोखडेंच दुसरें अक पत्र बरवंक
घेतलें. कोणाक जांवये ? अके हरिजन चलयेक. त्या पत्रांत तांणीं
बरयल्लें :

“ तुजें बोट दुखावलां. आयोडीन लायता मू ? ”

कितली ल्हान गजाल ! पुण कितले तोखणायेची !

: १५ :

डॉक्टरा कडल्यान परते पैशे घेतले

अक खेपे दौन्यार आसतना गांधीजींक जोर आयलो. अका
डॉक्टराक ही गजाल कळ्ळी. तो गांधीजींक पळवंक आयलो.

“म्हाका तशें कांयच जावंक ना” गांधीजींनीं म्हळें. “प्रवासांत
मात्सो त्रास जालो, अितलेंच. ”

“ पुण तपासून पळेतां; ते बगर म्हाका समाधान जावपाचें
ना. ” डॉक्टरान म्हळें.

“ तें हांव नकळं. पुण म्हाका तपासपाचें आसत जाल्यार हांव म्हजी फी घेतलों. फुकट दिवपाचों ना. ” गांधीजींनीं जाप दिली.

हो अुरफाटो न्याय आसलो. तरी डॉक्टरान पाकिटांत आशिल्ले तितलेय पैसे काडले आनी गांधीजीं मुखार दवरून म्हळें, “ हांगा येवचे पैलीं विझिताक गेल्लों. थें मेळ्ळे तितलेय दितां.”

गांधीजींनीं ते मोन्यानीं घेतले आनी हरिजन फंडांत जमा केले.

: १६ :

बनिया

गांधीजी तशे लोकांकडल्यान पैसे काडूंक मोटे हुशार आसले. स्वाक्षरी लेगीत पांच रुपये घेतल्या बगर दिनासले. वर्तमानपत्रकार मुलाखती खातीर वेळ मागीत जाल्यार तांचे कडल्यानूय पैसे घेताले. हे संगळे पैसे हरिजन फंडांत जमा जाताले हें सांगपाची गरज ना.

“ कितलोंय जालों जाल्यार हांव मूळचो बनिया ” अशें ते विनोदान म्हणटाले.

: १७ :

पांचांत जातलें आसलें

गांधीजी पांच रुपया घेतले बगर स्वाक्षरी केन्नाच दिनासले. नामनेचे पत्रकार लुआ फिशर हाणीं अेक मजेदार प्रसंग बरवन दवल्ला.

तांकां गांधीजींची स्वाक्षरी जाय आशिल्ली. तांणीं तांचो अेक फोटोग्राफ घेतलो आनी तो गांधीजीं मुखार दवरून म्हळें: “हाचेर तुमची स्वाक्षरी दिशात ? ”

“हरिजन फंडा खातीर वीस रुपये मेळटात जाल्यार दितां. ” गांधीजींनीं जाप दिली.

फिशर गांधीजींक वळखताले. तांणीं वांटपण केलें: “हांव धा रुपया जाल्यार दितां. ” गांधीजी कबूल जाले आनी तांणीं तांकां स्वाक्षरी दिली.

अुपरांत कांय दिसांनीं फिशरांनीं आपलें हे हुशारिची गजाल देवदास गांधींक सांगली. देवदास गांधी म्हळचार गांधीजीचे पुत-तांणीं हें आयकून फिशरांक पिश्यांत काडले. आनी सांगलें:

“तुमी पांच रुपया फुकट वगडायले. बापू पांच रुपयांक लेगीत कबूल जातले आसले. ”

: १८ :

गांधीजींचें बनियापण

गांधीजींच्या बनियापणाची अेक पत श्री. कृष्णलाल श्रीधराणी ह्या बरप्यान बरवन दवल्ल्या.

श्रीधराणी अमेरिकेच्यान शिकून परते आयले तेन्ना गांधीजींक मेळूंक गेले. तांच्या आंगार विलायती वस्त्रां आशिल्लीं. खादी घेतले जाल्यार सूत दिवंचें पडटालें आनी श्रीधराणीं कडेन सूत नाशिल्लें. गांधीजींक मेळना फुडें तांणीं सांगलें, “ बापूजी म्हजे कडेन सूत ना. आनी सूत दिले बगर खादी मेळना. म्हण विलायती वस्त्रांच घालून आयलां. ”

गांधीजींनीं अेका कागदार थेंच्या खादी भांडाराक चीट बरवन दिली.

“ श्री. श्रीधराणी अमेरिकेच्यान आयल्यात. तांकां खादी जाय. जाय तितली दिवंची. सूत म्हजे कडेन आसा अशें धरचें. पैशे मात तांचेच कडल्यान घेंवचे.”

: १९ : धेंवपा सारकें जें आसलें तें हांवें घेतलें

१९३१ त गांधीजी अंग्लंडाक गेल्ले तेन्नाची खबर. बोटीर अेकलो “ गांवठी सायब ” आशिल्लो. गांधीजींचो भेस पळवन ताका तांचीं फकाणां मारपाची अित्सा जाली. ताणें अेक विडंबन काव्य बरयलें आनी तें गांधीजींकूच वाचूंक दिलें. तें बरेंच मोटें आशिल्लें. गांधीजींनीं तें वैले वैर पळेलें. आनी ताका लायिल्ली आल्फिनेत काडून तें पिंदून अुडयलें.

आपलें काव्य हे भशेन पिढून अुडयल्लें पळवन त्या मनशान गांधीजींक येवन विचाल्लें : “ तातूंत घेवपासारकें तुमकां कांयच मेळ्ळें ना ? ”

“ तातूंत घेवपा सारकें जें कितें आशिल्लें तें हांवें घेतलें ” अशें म्हणून तांणीं ते आल्फिनेती कडेन बोट दाखयलें.

: २० :

हांवूंच सांगतां सगळें

क्रांतिची जी नवी तरा गांधीजींनीं लोकां मुखार दवल्ली तिका तांणीं नांव दिल्लें - सत्याग्रह.

‘ सत्याग्रह ’ म्हळचार खरें तेंच करतलों असो नित्शय करप. असलो नित्शय केल्लो मनीस कोणाक भियेवचो ना, कित्याक भियेवचो ना. लटकें कितेंच करचो ना, कोणाक फटवचो ना. हाका लागून ताका लिपचोरयांनी कितेंच करपाची अित्सा जायना.

अेक खेपे आश्रमांत अेक गुप्त हेर येवन रावलो. गांधीजी कोणाकोणाक मेळटात, कोण कोण तांकां मेळूंक येतात, कसलीं कसलीं अुलवणीं जातात आनी कोण कोण कितें कितें करतात हें सगळें तो बरवन सरकाराक कळीत करतालो. आश्रमांत कोणाक हाची खबर नाशिल्ली.

अेक दीस गांधीजींक तें कळ्ळें. तांणीं त्या हेराक आपवन हाडलो आनी सांगलें : “ तुका जें कितें जाय तें म्हाकाच येवन विचार. हांवच सगळें तुका सांगतां. ”

...२...

आनी खरेपणान तेदूसच्यान. गांधीजी आपणाक कोण कोण येवन मेळ्ळे हें ताका आपुणूच ब्रवरवन दिवंक लागले.

ह्या नेमाक लागून गांधीजींनी अेक मोटी गजाल साधली. तांचे बरोबर रावतल्यांक ताणीं धिटाय शिकयली. गुप्तताय गेली म्हण्टकूच धिटाय येताच. आनी असल्या धीट मनशाक जेन्ना 'ना' म्हणचें आसता तेन्ना तो कोणाकच बाडगनासतना 'ना' म्हण्टा. कसलेय फुसलावणेक वा दबकावणेक तो मीठ घालिना.

स्वराज्याचे चळवळींत लोकां भितर जी आकांताची धिटाय दिसली तिचो प्रोग हे भशेन आश्रमांत पैलीं सुरू जाल्लो.

: २१ :

क्रांतिची नवी तरा

अेक दीस आश्रमांत अेक क्रांतिकारी आयलो. तो बाँब-पिस्तुलांनीच स्वराज्य मेळटलें अशें मानतालो. तर गांधीजी अहिसेन स्वराज्य मेळटलें अशें म्हणटाले. ताका गांधीजींकडेन ह्या संबंदान अुलवचें आसलें.

आश्रमांत भितर सरतना तो हेवटेन तेवटेन पळेत भितर सल्लो. सरकाराचें गुप्त हेर नात मू ? म्हाका कोण धरचो नां मू ? असो दुगदुग ताका दिस.

गांधीजींनीं ताका म्हळें " तुज्या बाँब-पिस्तुलांनी तुका कितलो मित्रो केला तो पळे. "

आनी " छोटालाल, छोटालाल " म्हण अेंकल्याक अुलो माल्लो. छोटालालाक पळेना फुडें त्या क्रांतिकारी मनशाक अजाप जालें.

“ होय अंके मुस्तितलो क्रांतिकारी, हो हांगा केन्ना आयलो? आनी भियेनासतना कसो भोंवता? ”

गांधीजीनीं म्हळें : “ छोटालाल, हाका तुजी खबर सांग. ”

छोटालालान आपली खबर सांगली. आपुण आयलों तेन्ना पोलिसांक कसो भियेतालों, गांधीजीनी आपणाक भंय सोडूंक कसो लायलो हें सगलें सांगून ताणें म्हळें : “ हांवें बाँब-पिस्तूलांची वाट सोडली तेन्ना म्हाका लिपपाची वा लिपवन कितें करपाची गरज दिसना जाली. आमी हांगासर सगलें अक्तेपणान करतांत. गुप्तहेर हांगा येतात. तांकां आमी हांगा कितें कितें चल्लां कोण कोण येतात तें सगलें सांगतांत. अितलेंच न्हय तर हांगा येतल्यांक हाडपाखातीर तांकांच आमी केन्ना केन्ना स्टेशनार धाट्टांत. ”

क्रांतिकाऱ्याक क्रांतिची ही नवी तरा पळवन अजाप जालें. कांय दिसांअुपरांत ताणेंय बाँब-पिस्तूलांची वाट सोडली आनी तोय आश्रमांत येवन रावलो.

: २२ :

भयाचें साम्राज्य

दक्षिण आफ्रिकेंतल्यान जेन्ना गांधीजी परतले तेन्ना सगळ्यांत पैली गजाल तांणीं पळेली ती ही - कि हिन्दुस्तानांत सगळेच अेका-मेकांक भियेतात. ते मुस्तींतले मोटेमोटे लोक लेगीत भयांच्या दावकुलांत दीस काड्टाले. गुप्त हेरांचो भंय, पुलिसांचो भंय, बंदखणिचो भंय, असल्या तरेकतरांच्या भयांनी लोक जियेताले. ते वटेन सरकाराकूय लोकांचो भंय दिस. लोकांनीं जेन्ना जेन्ना तकली वयर काडली तेन्ना तेन्ना ती सरकारान चेपली. पुण लोकांचो राग ना जावंक पावलो ना. तो चिड्डून अुल्लो. तो केन्ना आनी कसो वयर सरत हें सांगूं नज आसलें. सरकार ह्याच पसत लोकांक भियेतालें.

गांधीजी हें पळवन म्हणूंक लागले कि स्वराज्य जोडचें आसत जाल्यार सगल्यांत पैलीं भयांचें हें साम्राज्य ना करून अुडवंक जाय. ना जाल्यार आमचें अेकूय पावल सारकें पडपाचें ना.

आनी तांणीं हेर सगळें कुशीक दवरून देशांत निर्भयतेचें वातावरण निर्माण करपाचो वावर हातांत घेतलो.

: २३ :

तो थाराव

गुजराथांत राजकी परिशद भरिल्ली. विशय-नियामक समितींत कांय थाराव आअिल्ले. तांतूतलो अेक थाराव आसलो “ आमी ब्रिटनच्या राजाक निष्ठावंत आसांव अशें जाहिर करतांव. ” ह्या अर्थाचो.

ते मुस्तींत सगळ्यो राजकी परिशदो असल्या थारावांनी सुरु जाताल्यो. गांधीजींनीं हो थाराव वाचलो आनी पिदून अुडयलो. आनी म्हळें : “ असलो थाराव हाडपच म्हळ्यार पिशेपणां. आमी जे मेरेन बंडाय करूंक ना ते मेरेन राज्याक निष्ठावंतच आसांव अशें म्हणचें पडटा. तें परतें-परतें कित्याक सांगूंक जाय ? खैचीच वायल आपल्या घोवाक परती-परती आपुण पतिव्रता म्हणपाचें सांगीत रावता काय कितें ? तिणें लग्न केलां हाचो अर्थच ती पतिव्रता. ”

सगळे जाण चकासूर जाले. तांचीं अजापाचीं तोडां पळवन गांधीजींनी म्हळें : “ हो थाराव कित्याक आयलो ना अशें कोणेंय तुमकां विचाल्लें जाल्यार तुमी सांगात गांधीन तो येवंक दिलो ना म्हण. ”

ही अेक ल्हानशीच गजाल खरी. पुण भंयांचें साम्राज्य ना करपा खातीर हें पावल कितलें अुपकारा पडलें जातलें !

अशें अेक-अेक पावल घालीत गांधीजी देशाक धीट करीत गेले.

: २४ :

पैलें पावल

त्याच वर्साची, म्हळ्यार १९१६ तली खबर. काशी हिन्दु विश्वविद्यालयाचे अुवतावणेचो दबाजो आसलो. व्हायसरॉय बुन्यादी फातर घालपाचो आसलो आनी कितलेशेच संस्थानिक आनी गिरेस्त थै येवचे आशिल्ले. गांधीजींकूय आमंत्रण आसलें.

गांधीजींक जेन्ना अुलवंक सांगलें तेन्ना ताणीं भीड मुर्वत वाळगिनासतना आपलें अुलवप केलें. व्हायसरॉय आयिल्ल्यान सगले कडेन गुप्त हेरांचो आनी पुलिसांचो बंदोबस्त केल्लो. तांकां लेखून गांधीजींनी म्हळें : “ हें सगलें कितें ? हे गुप्त हेर आनी पुलिस हांगा कित्याक ? जितो आसतनाच अशें मरण जियेवचे परस लॉर्ड हार्डीगांनीं-व्हायसरॉयांनीं-खरेलेंच मेल्लें वरें न्हय ? व्हायसरॉयांनीं लोकांक अशें भियेवचे कित्याक ?”.....

आनी मुखार...“ हे असले अगतिकतायेक लागून आयच्या हिंदुस्तानांत बाँब-पिस्तुलकारांचो अेक वर्ग निर्माण जाला... तांकां हांव अितलेंच सांगतां कि आमकां जांणीं जिखल्यात तांकां परते जिखून घेवचे आसत जाल्यार हीं बाँब-पिस्तुलां भायर अुडवंक जाय...तीं भिऱ्यांचीं आवतां...आमी फक्त देवाक भियेव्या. मागीर आमकां कोणाचोच भंय दिसचोना...महाराजांचोय ना, व्हायसरॉयचोय ना, गुप्त हेरांचोय ना...कोणाचोच भंय दिसचो ना... ”

दोनूय वटेंतले हे दुबाव ना करपा पसत दोगांनीय अेकांमेकांचो भंय सोडून दिवंक जाय...”

ह्या अेका अुलोवपान गांधीजींनी अख्या हिंदुस्तानाचें काळीज जिखलें. भंय ना करून अुडवपाच्या वावरांतलें हें अेक मोट्यांतलें मोटें पावल आसलें !

: २५ :

शांति आनी क्रांति अेकठांय मेळ्ळी

गांधीजींचें हें अुलवप आयकुपाक हजारांनी लोक थें जमिल्ले तांतूंत महाराष्ट्रांतलो अेकलो भुरगो आसलो. तो घरच्यान पळून काशीक येवन राविल्लो. आनी थेंच्या पंडितांकडेन संस्कृत शिकतालो.

ताचे दोन हावेस आसले. अेक - हिमालयार वचप आनी तपश्चर्या करून शांति जोडप, ना जाल्यार - बंगालांत वचून क्रांतिकारकांक मेळप आनी ब्रिटिशांचें राज्य ना करपाक वावरप.

गांधीजींचें हे अुलवप आयकून ताका दिसलें “म्हाका जाय आशिल्यो दोनूय गजाली - शांति आनी क्रांति - ह्या मनशांत अेकठांय रावल्यात. तेन्ना, हिमालयूय नाका, बंगालूय नाका, गांधी सरींच या.”

आनी ताणें गांधीजींक चीट बरवन आपलो हावेस कळीत केलो. गांधीजींनीं ताका आश्रमांत आपवन घेतलो.

ह्या भुरग्याचें नांव तुमकां खबर आसा? ताचें नांव विनोबा भावे !

: २६ :

येदो धीट मनीस

गांधीजींनी आमकां सगल्यांत म्हत्वाची जी शिकवण दिली ती म्हळ्यार धिटायेची. गांधीजींक कांय लोक संत म्हण्टात. पुण गांधीजींचें व्हडपण तांच्या संतपणातूच फक्त ना. संत आनी महात्मे गांधीजी पैलींय जायते जावन गेले आनी गांधीजींचे मुस्तींतूय आशिल्ले. तांचें व्हडपण मुत्सद्दीपणांतूय ना. मुत्सद्दी आनी राजकर्णी गांधीजी पैलींय जायते जावन गेले आनी गांधीजींचे मुस्तींतूय जायते आसले. झुजारी आनी पराक्रमीय जायते जावन गेले. पुण गांधीजी येदो धीट मनीस मात कोणूच जालो ना !

ह्या अेका गुणाचेर भाळून आचार्य कृपलानी हांणी आपली जीण गांधीजींक ओंपिल्ली. ज्या वेळार तांणी गांधीजींक “ तुमकां जाय तेन्ना म्हाका आपयात. ” अशें अुतर दिल्लें त्या वेळार कृपलानींक गांधीजींची अहिंसा पटूंक नासली. ते म्हण्टाले “ हे आज अहिंसा-अहिंसा करतात खरे, पुण हांकां जेन्ना अहिंसेन कांयच जावपाचें ना अशें दिसून येतलें तेन्ना ते जीं हिंसा करतले ती कोणाकूच जमूंक ना असली करतले. ”

जालें अुरफाटें ! कृपलानींकच अहिंसा पटली ! मेरठ काँग्रेसच्या अध्यक्षपदा वेल्यान अुलयतनां तांणी म्हळें :

“ हांव हिंसक वावरांत आसलों तेन्ना जितलो धीट आसलों ताच्याकूय अदीक धीट गांधीजींची अहिंसा मानूंक लागतकूच जालों. ”

: २७ :

घिटांचें साधन

खासा गांधीजी म्हणत कि आपणें जी अहिंसा सांगल्या ती धीट मनशाचें साधन म्हण सांगल्या. “ हिंसा आनी भिन्नेपण हांचे मदलें अँक कितेंय वेंचून काड अशें म्हाका कोणेंय सांगलें जाल्यार हांव हिंसाच वेंचून काडटलों.....पुण हांव जाणां कि हिंसे परस अहिंसा कितलीशीच श्रेंष्ठ.....”

गांधीजींचें दुसरें अँक सुभाषित घोळवपासारकें आसा. ते म्हण्टात, “ भिन्ने मनिस् केन्नाच नीतिमान आसूं नज.”

गीतेंत लेगीत देवांचे बडींचें वर्णन करतना ‘अभयं’ म्हळ्यार घिटायेक सगल्यांत पैलो पाट दिला.

देखून गांधीजींचे अहिंसेचे शिकवणेचेर जेन्ना आमी येवजितांव तेन्ना अँक गजाल आमी घट्ट ध्यानांत दवरूंक जाय कि फक्त मारप ना असो अहिंसा ह्या अुतराचो अर्थ न्हय. तर मारपाचें बळ आसून बोट लेगीत अुबारप ना असो ह्या अुतराचो अर्थ जाता.

आनी हो अर्थ लक्षांत दवरलो जाल्यार अहिंसेची बुन्याद अभयूच आसूं येता, अितलें स्पष्ट जाता. जाच्या मनांत भंय वसता तो अहिंसक केन्नाच जावंक पावचो ना.

: २८ :

भिजूडपणा परस हिंसा बरी

स्वराज्याचे चळवळींतली खबर ही. गांधीजींनीं अहिंसेचें पथ लोकांक सांगिल्लें. मात् लेगीत हिंसा जाल्यार आपुण चळवळूच फाटीं घेतलों अशेंय सांगिल्लें.

एका गांवांत पुलिसांनी आगळिको केल्यो. त्यो अितत्यो केल्यो कि लोक भियेले आनी गांव सोडून पळून गेले.

गांधीजींक जेन्ना हें समजलें तेन्ना तांकां खूप त्रास जाले. म्हणूंक लागले : “ आरे रे, अशे पळून येवचे परस तांणीं हिंसा केल्ली आनी बायलांची अिज्जत राखिल्ली जाल्यार म्हाका बरें दिसतलें आसलें...म्हाका भिजूडपणा परस हिंसा अपुकरता.....पुण अहिंसेच्या पांगरुणा खाल लिपिल्लें भिजूडपण नाका. ! ”

: २९ :

पोलिसांचो भंय कित्याक ?

चंपारणांत चौकशेचें काम चलतालें. राजेनबाबू, धरणीधर-बाबू बी मोटे मोटे वकील शेतकामत्यांच्यो तक्रारी आयकून बरवन घेताले. हें काम चलता आसतानाच अेक दीस अेकलो पोलिस अिन्स्पेक्टर येवन थै बसलो. धरणीधरबाबूंक हें मानवलें ना. म्हण ते थैचे अुठून दुसरे कडेन वचून बसले. थंयूय तो अिन्स्पेक्टर आयलो. म्हण ते तिसरे कडेन गेले. तर थंयूय तो हजर ! धरणीधर बाबू तापले :

“ हें कितें ? आमच्या माथ्यार-शे येवन बसतात तें कितें ? आमकां अडचण जाता हें तुमकां समजना ? ”

“आमकां तसो हुकूम आसा.” ताणें जाब दिली. उपरांत ताणें गांधीजींसरीं ही कागाळी व्हेली. गांधीजींनीं धरणीधरबाबूक आनी हेरांक आपवन ह्या संबंदान वासपूस केली. तांणीं सगळीं गजाल सांगली.

“तुमी अकळे आसले काय तुमचे बरोबर आनीक कोणूय आसले ?” – गांधीजींनीं विचाल्लें.

“जायते शेतकामती आसले.” – धरणीधरबाबून जाब दिली.

“मागीर, हो अिन्स्पेक्टर थें आयलो जाल्यार तुमकां कसली अडचण दिसली ?”

“अडचण दिसली म्हणूच तर आमी दुसरे कडेन, तिसरे कडेन वचून बसले.”

“शेतकामती तुमचे भोंवतणीं आसल्यार तुमकां अडचण दिसली ना. पुण अिन्स्पेक्टर येतकर अडचण दिसली ! हाचो अर्थ असो जालो कि हो पुलिसींतलो मनीस म्हण तुमकां ताची अडचण दिसली. तुमी ताच्यांत आनी हेरांत फरक कित्याक केलो ? ताकाय हेर शेतकामत्यां सारको कित्याक लेखलो ना ? तुमच्या मनांत पोलिसांचो भंय अजून आसा अशें दिसता. आमी लिपचोरयांनीं वायट काम तर करिनात. मागीर मुखार पोलिस आसलो जाल्यार कित्याक भियेवंक जाय ? शेतकामत्यांच्या मनांतलोय हो भंय काडून अुडवंक जाय. पोलिसच न्हय, मॅजिस्ट्रेट आनी हेर कोणाय मुखार आमकां आपलें म्हण्णें निर्भयपणान सांगूंक येवंक जाय.”

आमचें म्हण्णें पोलिसांक कळत जाल्यार कोण जाणा कितें जातलें ! असो भंय क्रांतिकारकांकूच न्हय तर दुसऱ्यांकूय दिसतालो

देखून सगळेच पोलिसांक चुकवंक सोदताले. गांधीजींनीं अेके वटेन लोकांच्या मनांतलो हो भंय ना केलो आनी दुसरे वटेन पोलिसांचो कैफूय जिरयलो. चंपारणांतल्या ह्या पोलिस अिन्स्पेक्टराक दिसून आयलें कि आपणांत आनी साऱ्या शेतकामत्यांत हे लोक कसलोच फरक मानिनात. ताजो कैफ खैंचो खैं ना जावन गेलो.

: ३० :

तुमकां हांव बंदुको हाडून दितां

साबरमती न्हंयेच्या तिरार आश्रम काडला ही खबर सगळ्यांत पैलीं चोरांक कळ्ळी. रातचे ते सदांच आश्रमांत येवंक लागले. संसारांतले हेर लोक आश्रमांत येतना भेटेक कितेंय घेवन येताले. हांचो न्याय अुरफाटो. हे आश्रमांतल्यानच कितेंय घेवन वताले.

हाका लागून आश्रमांत रावतल्यांक रातचीं जांगरणां करचीं पडूंक लागलीं. अेकलो अेक दीस, दुसरो दुसऱ्या दिसा रातिच्या १ ते ३ मेरेन रातपाळयो करूंक लागले.

गांधीजी त्या दिसांनी खैंच्या तरी दौऱ्यार गेल्ले. कांय दिसांनी ते आश्रमांत परतले. तेन्ना तांकां ही चोरांची आनी रातपाळयेची खबर कळ्ळी. भासाभास खूब जाली. निमाणें गांधीजींनीं सांगलें : “ तुमची अित्सा आसत जाल्यार हांव सरकारा कडल्यान परवानो काडून बंदुको हाडून दितां. ”

“ पुण लोक म्हण्टले, हे अहिंसावादी लोक बंदुको कश्यो घेवन रावतात ? ” कोणें अेकेल्यान दुवाव काडलो.

“ तांकां जाव दिवपाचें काम म्हजें ”—गांधीजींनीं म्हळें.

हाचेर आनीक थोडो शास्त्रार्थ जालो. अखेर गांधीजींनीं निर्वाळो दिलो :

“ भयान दीस काडचे परस बंदुको घेतिल्ल्यो बऱ्यो. भियेल्लो मनीस अहिंसेक पाळो दिंवकूच पावचो ना. तो मनांतल्या मनांत हिंसा करीत रावतलो. ते परस चोरांक भेष्टावपाक बंदुको हाडिल्ल्यो बऱ्यो ! ”

: ३१ :

क्षमा वीरस्य भूषणम्

दक्षिण आफ्रिकेंतली गजाल. गांधीजी थें चळवळ करताले. त्या दिसांनी दक्षिण आफ्रिकेंत कांय पठाण गांधीजींच्या आड जाल्ले. अेक दीस तांणी गांधींक वाटेर धरून येथिश्ठ मार घालो. गांधीजी घुंवळून पडले.

कडेकच अेका येवरोपेवाचें ऑफिस आशिल्लें. थें लोकांनीं गांधीजींक अुवारून व्हेले. थोड्या वेळान ते सुद्दीर आयले. कोणें अेकल्यान तांकां विचाल्लें, “ आतां कशें दिसता ? ”

“ तशें बरें दिसता, पुण दांत मात्शे सणसणटात ”..... गांधीजींनी जाब दिली आनी विचाल्लें : “ तो पठाण खें ? ”

“ ताका पुलिसांनी धरून व्हेलो. आनी ताचे बरोवर ताच्या कांय वांगड्याकूय धल्यात. ”

“ तांकां रोखड्या रोखडे सोडून दिंवक जाय ” गांधीजींनी म्हळें. आनी रोखड्या रोखडी सरकारी वकिलाक तार धाडून तांणीं त्या पठाणांक सोडूंक लायले.

वैलो ओंठ चिरिल्लो. आंग सगलें दुखतालें. तरूय अक चीट बरवन गांधीजींनी छापूंक धाडलीच... "जाणीं म्हाका माल्लो तांचो राग म्हाका येवंक ना... सत्याग्रही मनशान मारांक भियेवंक फावना. "

कांय वर्सां उपरांत ट्रांसवालाक अक सभा जाली. सभा जातकच कांय जाणांनीं गांधीजींक मारचें थारायल्लें. आनी अितल्यात कांय पठाणःसुरे घेवन थें आयले. गांधीजींच्या केंसाक लेगीत हात लागल्यार आमी तुमकां जिते दवरचे नात अशें तांणीं ल्हवूच सांगतकच मारपाचो बेत खेंचे खें ना जालो.

कांय वर्सां आदीं गांधीजींक मारपाक भायर सरिल्ले हे पठाण आज सुरे घेवन तांचो जीव राखपाक धांवून आअिल्ले !

: ३२ :

म्हाका देव राखतलो

गांधीजींक पठाणांनीं मारलें तेदूसच्यान गांधीजींचे साथी तांकां अकले खेंच वचूंक दिना जाले. कोणूय तरी अकलो तांचे बरोबर आसतालोच. दक्षिण आफ्रिकेंत जोडिल्ल्या लोकांत गांधीजींक कॅलनबॅक नांवांचो अक येवरोपेव अिष्ट मेळिल्लो. तो गांधीजींच्या आंग-राखप्याचें काम तेदूसच्यान करूंक लागलो.

अक दीस गांधीजी अके सभेक गेल्ले. कॅलनबॅकाक सुलूस लागली कि हे सभेंत गांधीजींक मार घालपाचो कोणें बेत केला. देखून सभेक वचूंक भायर सरता आसतना ताणें कोणाक सांगिनासतना अक पिस्तुल आपल्या बोल्सांत घालें. गांधीजींक दुबाव आयलो. तांणीं विचाल्लें, " तें बॉल्सांत कितें ? "

" तें पिस्तुल " कॅलनबॅकान जाब दिली.

“ तें कित्याक घेतलां ? ”

“ सभेंत गडबड जावपाची आसा अशें हांवें आयकलां. ”

“ मनशाक देव राखता, हें खरें काय न्हय ? ”

“ हय- ”

“ मागीर, म्हाका राखपाचें काम देवाकडल्यान तुवें केन्ना पसून घेतलें ? ”

कॅलेनबॅक जाव कितें दितलो? ओगी रावलो. गांधीजींनीं म्हळें :
“ भायर अुडय तें पिस्तूल. हांव देवाच्या हातांत सुरक्षित आसां.
म्हजे कडल्यान ताका काम घेवचें आसत जाल्यार तो म्हाका
केदूयाय संकटांतल्यान वांचयतलो. म्हाका राखपा खातीर पिस्तु-
लाची गरज ना. ”

गांधीजींची ही श्रद्धा निमाणें मेरेन घट्ट आंसली. तांचेर
जिवावेंले जायते प्रसंग आयले. पुण गांधीजींनीं केन्नाच पुलिस
जावं पिस्तूल, कित्याचोच आधार घेतलो ना. आपणाक देवाच्या
हातांत काडून दिल्ल्यान ते पूर्ण निर्भय जाल्ले. अीश्वराच्या मुखार
जाल्ले शरणागतींतच निर्भयतेचें बीं आसा.

: ३३ :

हांवूच आयलां, मार

चंपारणांतली खबर. येवरोपांचो थें जुलूम खूब जाल्लो. आनी गांधीजी थें खरें-फट कितें तें काडूंक गेल्ले. हाका लागून कांय गोरे गांधीजींचेर तिडिल्ले.

अक दीस कोणें अकल्यान गांधीजींक येवन सांगलें : “ हांगा-सल्लो अमको अमको मनीस मोटो दुश्ट. आपूण गांधीचो खून करतलों अशें तो म्हण्टा. आनी त्या पसत ताणें कांय गुंड भाड्याक लायल्यात अशें हांव आयकतां. ”

गांधीजींनीं फक्त आयकून घेतलें.

अक दीस रातचे सगले न्हिदिल्ले आसतना गांधीजी ल्हवूच अुठले आनी त्या गोऱ्यागेर गेले. दारार माल्लें :

“ कोण ? ”

“ हांव-गांधी- ”

त्या गोऱ्याक अजाप जालें. ताणे दार काडलें. गांधीजींनीं ताका सांगलें : “ म्हाका मारपा खातीर तुवें कांय गुंड लायल्यात म्हण हांवें आयकलां. देखून कोणाक सांगिनासतना हांव अकलोच आयलां. म्हाका मार. ”

तो पळेत रावलो.

: ३४ :

गांधीजी आनी सोरोप

प्रार्थना जाल्ली आनी गांधीजी तशेच लोडाक तेंकून बशिल्ले. आनी अकल्या कडेन खबरी करताले. आंगार अक चादर ओडिल्लो.

अतल्यांत त्या म्हऱ्यांत बशिल्ल्या मनशाक गांधीजींनीं ओडिल्ल्या चादरार काळें-काळें कितें वयर सरता तें दिश्टी पडलें. पळेता जाल्यार अक सोरोप वयर खांदार चडला आनी मुखार खें वचचें हें फणो हालवन पळेता. त्या मनशाचें लक्ष खबरींत ना हें पळवन गांधीजींनीं विचाल्लें : कितें पळेता ?”

आनी कोणूय जाल्लो जाल्यार सोरोप म्हणून किळांच मारतलो आसलो. पुण ताज्यांत शिटुकसाण आशिल्ली. ताणें येवजिलें कि हांवें सोरोप म्हण तोंडांतल्यान अुतर काडलें जाल्यार बोवाळ जातलो. सगलीं भियेतलीं. आनी सोरोपूय भियेतलो आनी गांधीजींक चाबतलो.

देखून ताणें म्हळें, “कांय न्हय बापूजी, अक सोरोप तुमचे फाटीर चडला. तुमी हालूं धोलूं नाकात. हांव अचळय चादर काडटां.”

गांधीजी तशेच थीर बसून रावले. त्या मनशान ल्हवूच चादर आंगावेलो काडलो. आनी पैस फापुडलो. सोरोप भायर सल्लो तसोच चलूंक लागलो.

कांय दिसां अुपरांत कोणें अकल्यान गांधीजींक विचाल्लें, “सोरोप जेन्ना तुमचे फाटीर चडलो तेन्ना तुमकां कितें दिसलें ?”

“खिण भर हांव भियेलों. पुण अक खिणूच. मागीर मनांत आयलें, हो सोरोप म्हाका चाबीत जाल्यार हांव लोकांक सांगतलों,

...३...

हाका माहूंक नाकात. सोरोप दिसना फुडें तुमी ताका माहूंक धांवतात. आनी हांवूय तुमकां आडायना. पुण हो सोरोप म्हाका चाबिल्लो जाल्यार हांव म्हण्टलों आसलों कि हो म्हाका चाबला म्हणूच ताका माहूंक जायना. ताका अभयदान मेळूंकूच जाय.

: ३५ :

गुरुदेव आनी सोरोप

सोरपा वैल्यान आनीक अेके गजालिची याद जाली. गुरुदेव रवीन्द्रनाथ ठाकुरांच्या शांतिनिकेतनांत पैलीं सोरोप खूप येताले. पुण गुरुदेव तांकां माहूंक दिनासले. ते म्हण्टाले कि सोरोप केन्नाच मनशांचे वाटेक वचनात. ते आपले वाटेन वतात. पुण जेन्ना मनीस तांचे वाटेक वता तेन्नाच ते आपल्या रक्षणा खातीर चावतात. आमी तांचे वाटेक वचना जातकच जालें.

शांतिनिकेतनांत कोणूच केन्नाच सोरपांक मारिनात. सोरोप दिसलो म्हण्टच कुशीक सरतात. अितले सोरोप आसुनूय शांतिनिकेतनांत सोरोप चडशे कोणाक चाबिनात.

: ३६ :

न्यायाधीशय अुबो रावलो

हिंदुस्तानाक स्वराज्य मेळचें ह्या पसत ब्रिटीश सरकारा आड गांधीजी जितले झुजले तितले घडये आनीक कोणूच झुजूक नात जातले. ह्या सरकाराच्यो आगळिको पळवन गांधीजींनीं ताका “ सैतानी सरकार ” लेगीत म्हळ्ळें.

पुण वैज पिडेच्याच आड आसता, पिडा जाल्ल्या मनशाविशीं ताका मोगच दिसता. तशे गांधीजी अिंग्लीश सत्ते आड आसले, पुण अिंग्लीश लोकांविशीं मात तांगेल्या काळजांत मोगूच वसतालो.

हाका लागून जांच्या आड ते झुजताले ते लेगीत गांधीजींक मान दिताले.

१९२४ तली खबर. राजद्रोहाच्या आरोपाखाल गांधीजींक ब्रिटीश सरकारान धरिल्ले. ख्यास्त करपा खातीर जेन्ना तांकां कोर्टांत हाडले तेन्ना थें जमिल्लो सगलो लोक अुठून अुबो रावलो ! संवसारांत खैचेच कडेन अशें घडलां ? तें कित्याक, ख्यास्त दिवपी न्यायाधीशय अुठून अुबो रावलो. तो म्हणूंक लागलो, “ राजकीय वातावरणांत बदल घडूंकूच तुमी ही ख्यास्त भोगचे पैलींच सुटले जाल्यार म्हजे अितली खोस आनीक कोणाक जावंची ना ! ”

ब्रिटीश सरकाराचो नोकर ह्या नात्यान ताणें आपलें कर्तव्य केल्लें. अशे आसुनूय गांधीजीं विशीं ताका केदो आदर दिस !

: ३७ :

गांधीजी आनी जेलर

गांधीजींची निमाणी बंदखण १९४२ त, पुण्याच्या आगाखान राजवाड्यांत जाल्ली. त्या वेळार कटेली नांवांचो अकलो मनीस बंदखणिचो सुपेरिटेडेट आसलो. सुमार दोन वर्सां ताणें हें काम केल्लें.

दोन अडेच वर्सांनी गांधीजींक जेन्ना सोडपाचो हुकूम जालो तेन्ना कटेली आदल्या दिसा गांधीजींक मेळूंक आयलो. आनी गांधीजींच्या पांयार घालून घेवन म्हणूंक लागलो :

“ फाल्यां तुमी सुट्टले तेन्ना हांव सरकारी नोकर ह्या नात्यान गणवेश घालून अुवो आसतलों. त्या वेळार तुमचो आशिर्वाद घेवंक म्हाका मेळचो ना. देखून आजूच तो घेवंक हांव हांगा आयलां. ”

गांधीजी बंदखणिच्या मुखेल्याचीं हीं अुतरां आयकत रावले.

: ३८ :

अके मुस्तींतलो विरोधीच अिश्ट

दक्षिण आफ्रिकेंत आसतना गांधीजींनीं जनरल स्मट्स हांकां नाकापुरो करून अुडयल्लें. अेका सारखीं आठ वर्सां ते तांचे आड झुजले. पुण निमाणें गांधीजींनीं जनरल स्मट्स हांकांय मोगान जिखलेच.

दक्षिण आफ्रिकेचे बंदखणींत आसतना जनरल स्मट्स हाणीं तांकां पुस्तकां वाचूंक घाडचीं. आनी गांधीजींनींय तांकां आपल्या हातांनीं केल्लें अेक जोतें धाडून दिल्लें.

खूब वर्सां अुपरांत, “ अेका वेळावेल्या विरोध्याचे प्रणाम ” ह्या माथाळ्या खाल जनरल स्मट्स हांणीं अेक लेख बरयलो. तांतूंत तांणीं बरयल्लें कि गांधीजींनीं तयार केल्लें जोतें घालपाची योग्यताय म्हज्यांत नासली म्हणून हांवें तें वापरिनासतना तशेंच सांबाळून दवल्लें.

तें कित्याक, १९४२ त जेन्ना अिंग्लंडांतल्या वर्तमानपत्रांनीं गांधीजीं आड जायतें बरप येतालें तेन्ना तें सगलें खोडून काडपाचो वावर कोण करी खबर आसा ? जनरल स्मट्स !

गांधीजींचो केदो विजय हो !

: ३९ :

जळारांचेर अुपाय

आश्रमांत जळारांचो खूब त्रास जातालो. कोणाकूच सारखी न्हीद पडनासली. कितें करचें, कांयच समजनासलें. कोणें तरी म्हळें, जाळी वापरची.

गांधीजीनीं त्या मनशाच्या तोंडाकडेन पळेलें आनी म्हळें :
“ जाळी ? हिंदुस्तानांतल्या कितल्या लोकांक जाळयो घेवपाची तांक आसा ? जांकां अेक खेपे सारकें जेवंक लेगीत मेळना ते जाळयो कशे घेवंक पावतले ? म्हजो अेकल्याचो प्रश्न ना. लाखांनी लोकांनी कितें करचें हें सांगात.”

कितें करचें हें कोण सांगतलो ? अखेरेक अेक दीस कोणें तरी गांधीजींक सांगलें कि राँकेल आंगाक लावन न्हिदल्यार जळारां चाबिनात. जालें, गांधीजींक अुपाय मेळ्ळो. ते तेदूसच्यान आंगाक राँकेलाचो वास लावन न्हिदूं लागले. आश्रमांत आसतना गांधीजींनीं आपली अंकट्याचीच तोखणाय केन्नाच करून घेतली ना.

: ४० :

सर्वोदयाची कळेचावी

कर्णाटकांत हुदली नांवाच्या अेका गांवांत गांधी-सेवा संघाचें संमेलन आशिल्लें. गांधीजी, सरदार वल्लभभाभी, राजेंद्र बाबू बी व्हड व्हड मनीस आयिल्ले. संमेलनांत वांटो घेवपा खातीर शेंकड्यांनीं लोक जमिल्ले.

दीस आसले गिमांचे. देखून सगल्यांनी मुस्तायकी आनी हांतुणां थोडीं हाडिल्लीं. पावस येत अशें कोणाक दिसूंक नाशिल्लें. अितल्यांत, खैच्यान कोण जाणा, अुटंगारांचो पावस पडूंक लागलो. माटव भिजलो. सगल्यांचीं आंगावैलीं ओलीं जालीं.

आतां कितें करचें ? सगले येवजूंक लागले. लोकांक गांवांत व्हरून अेका घरांत दवरचे अशें थारायलें. ते प्रमाण आप-वावुरपी लोकांची वेवस्ता करूंक लागले.

अेकल्यान गांधीजीं सरीं येवन म्हळें, “ तुमी येयात. पावसांत तुमी भिजूं नाकात. ”

सरदारांनीय म्हळें, “ हय, बापूजींक पैलीं व्हरात. आमी सगले मागीर वचुंया. ”

पुण गांधीजींनीं स्पष्ट सांगलें, “ ना, हांव पैलीं वचपाचों ना. पैलीं बाकिच्यांची वेवस्ता जावंदी, मागीर म्हजी. ”

तिळसांज जाली. सगल्यांची वेवस्ता जाल्ली. पण ते म्हणसर अितलो कळाव जाल्लो कि दुसरे कडेन वचूंक गांधीजी तयार जायना जाले. तांणीं ती रात थेंच काडली. चुड्टां, मल्लां, हातरपाटे हाडून कसो तरी आश्रय करून घेतलो.

दुसऱ्या दिसा संमेलनांत वांटो घेवपा खातीर ते चिखलांतल्यान कुमरी आश्रमांत आयले.

गांधीजींच्या सर्वोदयाची कळेचावीच ही. आदीं बाकिचे, निमाणें हांव. गांधी सेवा संघाच्या संमेलनांत लोक जमिल्लो सर्वोदय कितें तो समजून घेवपा खातीर. गांधीजींनीं प्रत्यक्ष आचरणान तो समजावन दिलो.

: ४१ :

बाकिच्यांचें जातकच मागीर म्हजें

सेवाग्रामाक येवन रावतकच थें पोष्ट ऑफिस आयलें. कांय दिसांनी टेलिफोनय आयलो. अख्या संवसाराकडेन सबंद दवरचो आशिल्लो देखून गांधीजींक ह्यो दोनूय गजाली गरजेच्यो आसल्यो.

अक दीस अकल्यान येवन गांधीजींक विचाल्लें: “ सेवाग्रामांत विजेचे दिवे कित्याक नात ? ”

गांधीजी विजेचे आड नासले. त्या मनशाक हाची खबर आशिल्ली देखून ताणें हो प्रश्न विचाल्लो.

गांधीजींनीं म्हळे: “ हांव विजेचे आड न्हय, हें तुमी जाणात. पुण विजेच्या दिव्यां बगर म्हज्यान रांव येता. तरी आसतना सेवाग्रामांत वीज आयली जाल्यार म्हाका वायट दिसचें ना. पुण म्हजी अकूच अट आसा. आदीं हिंदुस्तानातल्या सगल्या गांवांनी वीज येवदी. निमाणे सेवाग्रामाक. ते मेरेन हांगा वीज नाका. ”

आवै जशी आदीं सगल्यांक वाडून आपुण जेवता तशें सर्वोदयाचें. आदीं बाकिच्यांच्यो गरजो भागून जातकच मागीर निमाणें आपल्यो. ते मेरेन आपणें तांचे बगर चलवंक जाय.

: ४२ :

हांव मोटो हरिजन

श्रीमन्नारायण अग्रवाल हांणीं सांगिल्ली गजाल ही.

गांधीजी जेन्ना पैले वॅलेच सेवाग्रामाक आयले तेन्ना अग्रवालय तांचे बराबर आसले. सेवाग्रामाक वचून अेक दोन दिसां अपुरांत अेक दीस अेक म्हालो आयलो आनी गांधीजींक विचारूंक लागलो :

“ कापणी करूं ? ”

गांधीजींनीं ताका विचारलें : “ तूं हरिजनांची कापणी करता काय ना ? ” ताणें भोळ्या भावार्थान जाप दिली : “ शी : हांव तांकां आफडी लेगीत ना. ”

गांधीजींक हांसो आयलो—“ तशें जाल्यार मागीर तूं म्हजी कापणी कशी करतलो ? हांव तर सगल्यांपरस मोटो हरिजन ! ”

गांधीजी खऱ्या अर्थान हरिजन आशिल्ले हांतूंत दुबावचऱ्या ना. पुणून तांणीं हरिजनांखातीर जें कार्य केलें तें भारताच्या अति-हासांत भांगराच्या अक्षरांनी बरवन दवरपासारकें आसा.

: ४३ :

हरिजन सेवेचें मूळ

गांधीजी स्वभावान स्वावलंबी आसलेच. पुण परिस्थितिनूय तांकां स्वावलंबी केल्ले.

दक्षिण आफ्रिकेंत आसतना अेक खेपे ते आपली कापणी करून घेवपाक अेका सलूनांत गेले. पुण आमच्या देशांत आमी जशे म्हारां—चामारांक वागयतात तशे आफ्रिकेंत गोरे लोक आमकां लेखतात. हाका लागून त्या म्हाल्यान गांधीजींची कापणी करिना म्हळें. गांधीजींक वायट दिसलें. ते तडक अेका पसऱ्यार गेले आनी कापणी करपाचें अेक यंत्र विकतें घेवन आयले. हारसो मुखार दवल्लो आनी आपणेंच आपली कापणी केली. मुखावेली कापणी बरी जाली. पुण फाटली ? थै खापां पडलीं !

असलेच केंस घेवन ते कोर्टांत गेले. वाकिच्या वकिलांक गांधीजींचें हें ध्यान पळवन हांसूंक आयलें.

‘ गांधी, तुमचे केंस हुंदरांनीं खाले काय कितें ? ’

“ ना, गोऱ्या म्हाल्याक म्हज्या काळ्या केसांक हात लावपाचो धीर जालो ना. म्हण हांवेंच म्हजी कापणी केली. ”

गांधीजी म्हण्टात: “ त्या गोऱ्या म्हाल्याचो अन्याय नासलो. ताणें म्हजी कापणी केल्ली जाल्यार ताजें गिरायक बुड्टलें आसलें. आमी आमच्या देशांत हरिजनांक कशे वागयतांत ? तांतलीच पत ही. ”

गांधीजी आपले म्हालेच न्हय तर मडवळूय जाल्ले. तें कित्याक, आपले भंगीय ते जाल्ले. अितलेंच न्हय, तर ह्या सगल्या कामांत तांणीं प्रावीण्यय जोडिल्लें !

: ४४ :

सेवेचे अधिकारी

दक्षिण आफ्रिकेत येस जोडून गांधीजी जेन्ना हिंदुस्तानांत रावंक आयले तेन्ना आपल्या फिनिक्स आश्रमांतल्या लोकांक तांणी पैलीं घाडून दिले शांतिनिकेतनांत.

शांतिनिकेतनांत त्या वेळार पू. काकासायब कालेलकार आसताले. थें ते शिकवपाचें काम करताले. त्या आदीं तांणी जायतो राष्ट्रीय वावर केल्लो. क्रांतिकारी गटांत राव, राष्ट्रीय शाळा चलय, स्वराज्या खातीर जें जें कितें करुंक जाय आसलें तें तें सगलें कर. अशे जायते अणभव घेत घेत ते शांतिनिकेतनांत रवींद्रनाथ ठाकुरांलो प्रयोग पळवंक राविल्ले. फिनिक्स आश्रमांतले लोक शांतिनिकेतनांत येनाफुडें काकासायब तांच्यांत भरसले. तांचे सकाळ सांजचे प्रार्थनेंत वांटो घेवंक लागले. जेवणूय तांचेच बराबर घेवंक लागले. फिनिक्स आश्रमांतल्या लोकांक थें 'फिनिक्स पार्टी' म्हण्टाले. हे लोक सकाळचे अेक वर श्रमदान करताले. शांतिनिकेतनाच्या जाळवणदारांनीं तांकां अेक तळी पुरोवपाचें काम दिल्लें.

अेक दीस सकाळचे हे लोक प्रार्थना करून श्रमदानाक गेल्ले. परते येवन पळेतात जाल्यार कोणें तरी तांचे पसत फळां-बिळां सगलीं कापून बशयेंत घालून दवल्ल्यांत. काकासायब हाणीं तें पळवन विचाल्लें :

“ हें सगलें कोणें तयार केलें ? ”

“ हावें—” गांधीजींनीं जाब दिली.

“ तुमी कित्याक केलें ? तुमी सगलें करप आनी आमी बसून खावप हें म्हाका वरें दिसना.” काकासायब हाणीं म्हळें.

“ तातूंत कितें जालें ? ”

“ तुमची सेवा घेवपा अितली योग्यताय आमकां आसूंक जाय. ”

“ ती आसाच. ” गांधीजींनीं म्हळें.

काकासायब तांच्या तोंडाकडेन पळेत रावले. गांधीजींनीं हांसत हांसत म्हळें : “ तुमी सगले श्रमदान करूंक गेल्ले. आनी आतां रोखडे परते वतले. म्हाका वेळ आशिल्लो. वरभर श्रमदान केल्ल्यांक अितली योग्यताय आसाच. ”

काकासायबांक म्हणचें आसलें कि गांधीजी सारकेल्या मोट्या मनशाकडल्यान सेवा घेवपाची योग्यताय आशिल्ले आमी न्हय. पुण गांधीजींक सगलेच सारखे. हे लोक काम करतात म्हणटकच तांची सेवा करप आपली लागणूक थरता अशेंच तांकां दिस.

: ४५ :

तातूंत कितें ?

असलीच अेक दुसरी गजाल महादेवभाभी हांच्या जीवितांतली आसा.

अुत्तर हिन्दुस्तानाच्या दौन्यार गांधीजी आसले. महादेवभाभी तांचे चिटणीस. तेय बरोबर आसले. अेक दीस महादेवभाभी कडेन गांधीजींनीं अेक म्हत्वाचें बरप बरवंक दिलें. सांजचे बरवंक बशिल्ले ते मध्यान रात मेरेन बरयत रावले. हाका लागून तांकां न्हिदूंक अुशीर जालो.

दुसऱ्या दिसा सकाळीं अुठून पळेता जाल्यार, गांधीजींनीं महादेवभाभीं खातीर चा तयार करून दवल्ला ! खासा गांधीजी चा पियेनासले. पुण महादेवभाभींक चा जायच म्हणपाचें ते जाणां आसले. देखून तो तयार करून महादेवभाभी केन्ना अुठ्ठात हाची वाट पळेताले. महादेवभाभींक जाग आयली तेन्ना तांकां ही सगली तयारी पळवन अेके तरेचेंच दिसलें. पुण गांधीजींनीं म्हळें :

“ तातूंत कितें ? रातीं जागराण जाल्लें न्हय ? ”

गांधीजी व्हडले मनीस खरे, पुण ल्हान ल्हान गजालीय तांकां बेस बऱ्यो समजताल्यो.

: ४६ :

असली निष्ठा जाय

१९१५ च्या डिसेंबरांत मुम्बैत राष्ट्रीय सभेची बसका भरिल्ली. गांधीजींचो राबितो त्या वेळार मारवाडी विद्यालयांत आसलो. सांजवेळची प्रार्थना जाल्ली. गांधीजी कितें तरी बरवंक बशिल्ले. बगलेक बसून पू. काकासायब कालेलकार अेक पुस्तक वाचताले.

शांतिनिकेतनांत आसतना फिनिक्स पार्टींत भरसून गेल्ले आसुनूय काकासायब अजून गांधीजींचे अंतेवासी जावंक नासले. त्या दिसा कोणें अेकल्यान काकासायबांक म्हळें : “ काका, तुमी आमच्या लोकांकडेन अितले अेकरूप जाल्यात, पुण अजुनूय तुमी आमच्या आश्रमांतले कशे जावंक नात हें समजना ! ”

काकासायबांनीं म्हळें : “जांचे बरोबर हांवें आज मेरेन देशसेवेचें काम केलें तांचो म्हजेर सगल्यांत पैलो अधिकार आसा. तांणीं कितेंय नवें काम आंगार घेतलें जाल्यार हांवें त्या कामाक हातभार लावंक जाय. ना जाल्यार, तांकां नवे नवे मनीस सोदीत रावचें पडटलें आनी हे वटेन हांव हें घर तें सोड करीत भोंवतलों. असल्यांनीं देशसेवेचीं कामां कशीं जावंक पावतलीं ? ”

गांधीजी बरपांत गुल्ल आसले. पुण तांच्या कानार हीं अुतरां पडना फुडें तांच्या तोंडातल्यान भायर सल्लें : “ काका, तुमचीं हीं अुतरा भांगराच्या मोलाचीं. हिन्दुस्तानांतल्या सगल्यां कार्य-कर्त्यां भितर हे तरेची अेकामेकां विशीं निष्ठा आसत जाल्यार कितलें बरें जायत ! ”

: ४७ :

धुवेक घोवागेर पावयल्ल्या वरी

पू. काकासायब अकेकडेन म्हण्टात :

“मुम्बैची वसका जातकूच हांव बडोद्याक गेलों आनी थै सयाजी-पुरा नांवांच्या अेका गांवांत ग्रामसेवेचें काम करूंक लागलों. गांधीजींक कळ्ळें किं हांव जरूय केशवराव देशपांडे हांच्या हाता खाल रावन काम करता आसलों तरूय सयाजीपुरांत म्हजे कडेन व्हडलें-शें काम ना. म्हण गांधीजींनीं श्री. देशपांड्यांक अेक चीट बरवन धाडली : “ तुमी काका कडल्यान व्हडलें-शें काम घेनात. हांवें आश्रमांत अेक राष्ट्रीय शाळा काडल्या. तातूंत काकांचो म्हाका आधार जातलो. तेन्ना काकांक आतां आमचेकडेन सोंपयात.”

देशपांडे सायबांक हें वाचून बरें दिसलें. तांणीं म्हाका सांगलें ‘ आमी गंगानाथ विद्यालयान जें सादूंक सोदताले ताचेंच हें मोटें रूप. तेन्ना आश्रमांत वचून राव. ’

आनी आवै-बापूय जशे धुवेक घोवागेर व्हरून पावयतात तशे देशपांडे सायब म्हाका गांधीजींच्या आश्रमांत पाववन गेले ! ”

: ४८ :

आपलें वेगळेपण सांवाळुनूय

गांधीजी श्री. गोपाळ कृष्ण गोखले हांकां आपले राजकी गुरू कशे लेखताले. ' भारत सेवक समाज ' ह्या नांवाची गोखल्यांनी अेक संस्था काडिल्ली. तिचे वांगडी जावपाक गोखले गांधीजींक सांगताले. पुण गांधीजींनीं निर्णय घेवक नासलो.

गोखले भायर पडले तेन्ना गांधीजींक हे गजालिचो अुगडास जालो. आपल्या राजकी गुरूची निमाणी अित्सा भागोवचीच पडली अशें मानून तांणीं सभासदत्वाचो अर्ज बरवन दिलो.

हो अर्ज पळवन भारत सेवक समाजाचे जाळवणदार भियेले. गोखल्यांची राजकी मतां गांधीजी मानताले. देखून तांचो अर्ज घेवकूच जाय आसलो. पुण त्याच बरोबर तांकां अशेंय दिस कि गांधीजींत अशें कितें तरी आसा जें भारत सेवक समाजाक पचपाचें ना.

हाका लागून ते काचाबूल जाले. गांधीजींच्या लक्षांत जेन्ना हें आयलें तेन्ना ताणीं कळाव केलो ना आनी आपलो अर्ज परतो घेतलो.

अशें आसुनूय गांधीजी भारत सेवक समाजाक सदांच आधार दिताले. आपलें वेगळेपण सांवाळुनूय दुसऱ्यांकडेन आपलेपणान चलुंयेता अशें गांधीजी मानीत.

: ४९ : महाकवीक पैशांची अडचण ?

गुरुदेव रवीन्द्रनाथ ठाकुर आनी गांधीजी हांच्यांत जितलें सारकेपण आसलें तितलेंच वेगळेपणूय आसलें. दोगूय भारती संस्कृतायेचे प्रतिनिधि आसले. गुरुदेव ऋषिपरंपरेचे प्रतिनिधि तर गांधीजी संत परंपरेचे.

दोगांचेय वावर करपाचे तरेंत फरक आसलो.

अक खेपे रवीन्द्रनाथांक दुडवांची अडचण आयली. देखून शांतिनिकेतनांतल्या कांय कलाकारांक घेवन ते दौऱ्यार भायर सल्ले. वेगळ्या वेगळ्या शारांनी नाच-नाटकां करीत करीत ते दिल्लीक पावले. त्याच दिसांनी गांधीजीय दिल्लीक पाविल्ले. तांकां गुरुदेव आपल्या कलाकारांक घेवन दिल्लीक आयिल्ल्याची खबर कळ्ळी.

गुरुदेवा सारकेल्यांक दुडवां पसत अशें भोंवचें पडप हाचें गांधीजींक वायट दिसलें. त्या भायर तांची अुतार पिराय जाल्ली आनी जिवानूय ते बरे नासले म्हण गांधीजींनीं आयकल्लें. हिंदु-स्तानांतल्या अेका मोट्या मनशाक हे पिरायेर आनी हे स्थितींत दुडवां पसत भोंवचें पडप हें गांधीजींक कशें मानवतलें आसलें ? तांणीं गुरुदेवांक विचारूंक धाडलें “ तुमकां कितले पैशे जाय ? ”

गुरुदेवांनी आंकडो सांगलो.

गांधीजींनीं तांकां कळीत केलें “ दुडवांचें म्हजेर पावलें..... तुमी आतां पैली गाडी धरून शांतिनिकेतनांत वचात. आनी पैशां खातीर हे पिरायेर भायर सरचे नात अशें अुतर म्हाका दियात.”

रवीन्द्रनाथांचे दोळे भरून आयले. तांणीं गांधीजींच्या अुतराक मान दिलो. आनी तडक शांतिनिकेतनांत परतले.

गांधीजींनीं हे वटेन कांय पैशेकारांक जमवन सांगलें :
 “ भारताच्या ह्या महाकवीक पैशांची अडचण येवप हें आमकां
 सोबना.....तांकां जितले रुपया जाय ते फाल्यां रोखड्या
 रोखडे धाडून दियात.”

गुरुदेव शांतिनिकेतनांत पावन पळेंतात जाल्यार गांधीजींनीं
 धाडिल्लो चेक तांची वाटच पळेंतालो !

: ५० :

ही तपश्चर्या जावची ना

गांधीजींनीं चंपारणांत सत्याग्रह सुरू केल्लो. आश्रमांतल्या
 अकल्याक त्या सत्याग्रहांत वांटो घेवचो-सो दिसलो. ताणें गांधी-
 जींक चीट बरवन आपली ही अित्सा तांचे मुखार परगटायली.

गांधीजींची ताका जाव आयली :

“ राष्ट्रसेवेचें काम तुका नवें न्हय. थेंचें काम सोडून हांगा
 येवप आनी हांगां बंदखणींत बसप हें तुजे बाबतींत तपश्चर्यें
 बदला स्वच्छंदा सारकें जातलें. बंदखणींत वचपाची संद हांव
 नव्या नव्या लोकांक दिवंक सोदतां. तुवें जें काम आंगार घेतलां
 तें अेकाग्रतेन करीत राव.”

राष्ट्रसेवेचें अेक काम आंगार घेतिल्लें आसतना तें अर्दकुटें
 अुडवन दुसऱ्या कामाक हात घालप गांधीजींक माननासलें. ते
 ताका स्वच्छंद म्हण्टाले.

: ५१ :

सरकाराची अडचण

वैयक्तिक सत्याग्रहा वेळार राजेनबाबू जिवान बरे नासले. सत्याग्रहांत वांटो घेवपाची तांची अित्सा आसली. पुण गांधीजींनीं तांकां मना केले. तांणीं राजेनबाबूंक सांगलें :

“ तुमच्या जिवाक बरें नासतना तुमीं सन्याग्रहांत वांटो घेवप म्हळ्यार तुमच्या आरोग्याची जापसालदारकी सरकाराचेर घालपा सारकें जातलें. हें बरोबर न्हय. आतां, सरकारानूच तुमकां धल्ले जाल्यार गजाल वेगळी. मागीर, तुमचेर जापसालदारकी अरुना. पुण तुमीं सरकाराक अडचणींत घालूंक जायना. तुमी सत्याग्रहांत वांटो घेतलो जाल्यार सरकाराक प्रस्न पडटलो कि हांकां धरून तांच्या आरोग्याची जापसालदारकी आंगार घेवंची काय हांकां धरिनासतना रावचे आनी कायदे भंग करूंक दिवचे ? सरकाराक असले अडचणींत घालप बरोबर न्हय. ”

सरकारी नीतिआड सत्याग्रह करपाक तयार रावनूय गांधीजी सरकाराचे अडचणिची लेगीत कितली काळजी घेताले ! देखुनूच तांगेले सत्याग्रह धर्म-युद्धा सारके जाल्ले.

५२ :

वायट करतल्याचेंय बरें

बरें करतल्याचें लोक बरें करतातूच. वायट करतल्याचें कोण बरें करीत ? पुण गांधीजींचें तर तें सूत्रच आसलें.

एक खेपे आश्रमांत रातचो अेक चोर आयलो. पापयाक भूक लागिल्ली जावंचे. आयलो तोच रानचे कुडींत गेलो. आश्रमवासी लोकांनी ताका धरून कुडींत धांपून दवल्लो. दुसऱ्या दिसा सकाळीं ताका गांधीजीसरीं हाडून अुबो केलो.

गांधीजी नास्तो करताले. चोर केन्ना आयलो, ताका कसो धल्लो बी सगळें तांणीं आयकून घेतलें आनी निमाणें विचाल्लें :

“ ताका खावंक दिलें काय ना ? ”

“ ना, बापूजी. ”

“ तशें जाल्यार, ताका पैलीं खावंक दियात. मागीर म्हजेसरीं हाडात. ”

चोराक आनी खावंक ? सगळ्यांक अजाप जालें. पुण गांधीजींच्या मत्तान चोरूय जाल्यार मनीसच. ताका खावंक दिवंक जाय हाची जाणवीक आश्रमांतल्या त्या लोकांक नाशिल्ली जावंचे. तांकां गांधीजींनीं मनीसपण शिकयलें.

चोराक खावंक दिलें. मागीर ताका गांधीजीसरीं हाडलो. गांधीजींनीं तांका समजायलें : “ अशी चोरी तुवें करूंक फावना. चोरी करप हें वायट. तुका जेवंक खावंक मेळना जाल्यार आश्रमांत यो. तुका आमी काम दितांव. ”

गांधीजींचीं हीं अुतरां आयकून चोराक कितें दिसलें काय ?

: ५३ :

आश्रम म्हळ्यार अनाथालय न्हय

अेक दीस साबरमती आश्रमांत अेक वायलमनीस आयली. आनी भायर आंगणांत बसून रावली. तिका दिश्टी पडनासलें.

आश्रमांत भिकाऱ्यां खातीर सुवात नासली. कोणें तरी तिका येवन सांगलें कि आश्रमांत भिकाऱ्यांक घेनात. हें आयकून ती असुळ्ळी : “हो महात्मा गांधींचो आश्रम काय पोलिस-स्टेशन ? म्हाका घर ना, जेवंक खावंक ना. आनी म्हाका हांगाय सुवात ना म्हण्टात ? ”

कोणें तरी तिका जाप दिली : “ आश्रमांत आठ वरां काम करचें पडटा. ते बगर कोणाक हांगा रावंक मेळना. ”

ती चिवट आसली. असली जाप आयकून ती वच सारकी नासली. आपुण गांधीजींक मेळ्टलीं म्हण हट्ट घेवन बसली. गांधीजी कामांत आसले. तांकां वेळ नासलो. तरी तांकां ही खबर कळटकूच तांणीं तिका दवरून घेतली.

दुसऱ्या दिसा सकाळीं गांधीजींनीं तिका आपवन सांगलें : “ आश्रमांत बसून खावंक मेळपाचें ना. काम करचें पडटलें. तुका आमी सूत काडूंक शिकयतात. हे अटीचेर तूं हांगा रावतली जाल्यार खुशाल राव. ”

ती रावली. सूत काडूंक शिकली. पुण सप्तक सोंपचे पैलींच परती मस्तेपणां करूंक लागली. कोणाचेंच आयकप ना, कसलोच नेम पाळप ना, वचत ताचेकडेन झगडप असलें करूंक लागली. गांधीजींनीं तिका दोन तीन खेपो समजावन पळेलें. पुण ती मातु लेगीत सुधारली ना.

आठव्या दिसा गांधीजींनीं तिका सांगलें : “तुंवें आश्रम सोडूंक जाय.” ती हें आयकून तापली : “तूं महात्मा ? अंके गरीब बायलेक भायर घालता तो महात्मा ? ”

पुण गांधीजी फाटीं सल्लेनात. तांणीं तिका सांगलें : “तूं आयचे आयज भायर सल्ली ना जाल्यार हांव तुका भायर घालतलों.”

आनी तिका तांणीं हाताक धरून भायर घाली. अुपरांत कळ्ळें कि ती बायल कुड्डीय नासली आनी प्रामाणिकय नासली.

: ५४ :

धमकी दिवन प्रामाणिक करूंक येना

दक्षिण आफ्रिकेंत आसतना गांधीजी बॅरिस्टरकी करून हजारांनी रुपये जोडटाले. हॅन्री पोलाक ह्या नांवाचो अेक अिश्ट गांधीजींचो हिशोब पळवपाचें काम सांबाळी. हिशोब तर तो सांबाळीच. पुण त्या भायर असीलांकडली बाकीय वसूल करी.

अेक खेपे गांधीजींक अेक फटींग असील मेळ्ळो. कितले-शेच पैशे तो देणो जालो. पोलाकान ते फारीक कर म्हुण जायते फावटीं ताका सांगून पळेलें. पुण तो आज दितां फाल्यां दितां करीत-करीत दीस काडूंक लागलो. अखेरेक पोलाकान नोटीस तयार केली आनी ताका कोर्टांत ओडचो असो बेत केलो.

कागदां तयार केलीं आनी निशाणे खातीर तीं गांधीजीं मुखार दवल्लीं. गांधीजींक तीं पळवन हांसूंक आयलें.

“ताका कोर्टांत व्हेलोना जाल्यार पैशे मेळपाचे नात ” पोलाकान म्हळें.

“ नाका मेळूं ” गांधीजींनीं म्हळें.

“ कित्याक ? ”

“ धमकी दिवन म्हण केन्ना मनशाक प्रामाणिक करूं येता ? तो पैशे दिना जाल्यार नाका दिवं. हांव म्हज्या पैशां खातीर कोटांत वचपाचों ना. ”

पोलाकाक कांयच येवजलें ना. पुण “ धमकी दिवन म्हण केन्ना मनशाक प्रामाणिक करूं येता ? ” हें गांधीजींचें वाक्य मात् ताच्या काळजांत घट्ट कोरातून दवरिल्ले सारकें अुल्लें.

: ५५ :

म्हाका मारात

आमचो हो देश म्हळ्यार बरोच विचित्र. वर्साचीं वर्सां तप करपी साधु-संतूय ह्या देशांत आसात आनी आंधळे श्रद्धेंत जियेवपीय लोक आसात.

गांधीजी त्या वेळार बिहारांतल्या अेका गांवांत आसले. अेक दीस तिळसांजचे कातरीर अेक मोटो मेळ तांणीं पळेलो. शेंकड्यांनीं लोक वाजयत गाजयत वतालो.

“ हो लोक खैं वता ? ” गांधीजींनीं वासपूस केली. पुण कोण सारकी जाप दिवंक पावलो ना. अितल्यांत गांधीजींची नदर मेळांत मुखार आशिल्ल्या अेका वकऱ्याचेर पडली. ताका तिबो लायिल्लो. ताच्या गळ्यांत फुलांचो हार घाल्लो. ताका मारुंक व्हरताले. गांवांत प्लेग-कॉलेरा येता तो देवाक राग येता म्हण

येता असो लोकांचो समज आसलो. देवाक तुश्टावपा खातीर ते बकरो मारताले.

गांधीजीय त्या मेळांत रिगले. लोक नाचपांत अितलो दंग आसलो कि कोणाचेंच लक्ष गांधीजीं कडेन गेलें ना.

अखेरेक मेळ देवळा कडेन पावलो. बकऱ्याक मारूंक वचचे पैलींच गांधीजी लोकां मुखार अुबे रावले. कांय जाण तांकां वळखले. 'आरे; महात्माजी हांगा खेंच्यान?' लोक तांकां पळवन अेकदम शांत जाले. गांधीजींनीं विचाल्लें :

“ ह्या बकऱ्याक हांगा कित्याक हाडला ? ”

“ देवाक ताजें रगत दिवपाक.”

“ देवाक रगत कित्याक जाय ? ”

“ दिलें ना जाल्यार देव रागार जाता.”

“ अशें ? बरें, अेक सांगात पळवंया, बकऱ्या परस मनीस व्हड काय न्हय ? ”

“ ह्य.”

“ तशें जाल्यार मनशच्या रगतान देव चड तुश्टतलो. न्हय ? ”

लोक ओगी रावलो. परतें गांधीजींनीं विचाल्लें :

“ देवाक आपलें रगत दिवंक हांगासर कोण तयार आसा ? ”

सगले अेकामेकांची तोंडा पळवंक लागले. कितें जाप दिवंची हें तांकां समजना जालें. गांधीजींनीं परतेंय विचाल्लें :

“ कोणूच ना ? तुमचे भितर कोणूच तयार नासत जाल्यार, हांव आसां. म्हाका मारात. देव चडांत चड तुश्ट जायत असलीच करणी आमीं करूंक जाय. न्हय ? म्हाका मारात. म्हजें रगत देवाक दियात. ”

लोकाक कितें करचे कितें ना, अशें जालें. गांधीजींनीं म्हळें :
 “ देव रगतान तुश्टता जाल्यार मनशाचें रगत दिवंक जाय. ह्या
 मोन्या बकऱ्याक मारून कित्याक अुपकरता ? आनी जर कोणूच
 आपलें रगत दिवंक तयार नासत तर ह्या बकऱ्याकूय मारूंक
 फावना. ”

लोक हो नवो धर्म आयकताले.

अुपरांत त्या गांवांत बकऱ्याक मारपाची चाल बंद जाली.

: ५६ :

प्रयोगांचें जीवन

श्रीमन् नारायण अग्रवाल हांणीं गांधीजीविशिंचो आपलो
 अेक अुगडास असो सांगला :

‘ गांधीजी अेका वर्सा आमगेर दोन खेपे आयिल्ले. पैले खेपेक
 आयिल्ले तेन्ना ते रातचे न्हीदता आसतना तीन अुशीं घेवन
 न्हीदताले. दुसरे खेपे आयले तेन्ना तांणीं अुशींच सोडिल्लीं. ’

हांवें तांकां विचाल्लें : “ बापूजी, तुमकां अुशीं कित्याक
 नाकात ? ” तेन्ना तांणीं जाप दिली : “ हांवें अेके कडेन वाचलें
 कि शवासनान न्हीद बरी पडटा. तेन्ना, म्हळें, प्रयोग करून
 पळवंच्या. ”

हें आयकून हांवें म्हळें : “ बापूजी, तुमी आयुष्यभर तरे तरेचे
 प्रयोग करीत आयल्यात. आतां जाणटेपणांत तुमचें आरोग्य
 नाजूक जालां. तेन्ना असले प्रयोग आतां दुसऱ्यांचेर करून पळवंचे. ”

“ ना, ना. म्हजें आयुष्यच प्रयोगांनीं भल्लां...जितो आसां
 सर ते चलतले. ” गांधीजींनीं हांसत-हांसत जाप दिली.

: ५७ :

भक्तिची भेट

आगाखान महलांतले वंदखणींतल्यान गांधीजी सुटले आनी मुंबै जुहूचे वेळेर येवन रावले. तांकां मेळपाक जायते जाण येताले. गांधीजींची तव्येत त्या दिसांनी बरी नासली. म्हण कोणाक भितर येवंक दिवचे आनी कोणाक दिवचे न्हयत हें थारावपाचें काम सरोजिनी नायडू हांणीं आपल्या हातांत घेतिल्लें. हाका लागून गांधीजींचे त्रास बरेच अुणे जाल्ले.

अेक दीस अेक अजापांचो मनीस गांधीजींक मेळूंक आयलो. तो पिरायेन धाबारा वर्साचो भुरगो आसलो. येतनां दोन-तीन रुपयांची फळां भेटेक घेवन आयिल्लो आनी आपुण तीं खासा आपल्या हातांनी गांधीजींक दितलों म्हण हट्ट घेवन बसलो. गांधीजींचो वेळ हे भशेन घेवं नये हें ताका कोण समजायतलो ? सरोजिनीदेवीन ताका समजावपाचो यत्न केलो. पुण ताज्यामुखार कोणाचें कांयच अुपकारा पडलें ना.

अखेरेक ताका गांधीजी सरीं व्हेलो. ताणें गांधीजींच्या पायां-कडेन फळां दवल्लीं आनी तो कुशीक मोन्यांनीं अुबो रावलो. ताका अुलवपाचें कांय नासलें. गांधीजी फळां केन्ना घेतात हाचीच तो वाट पळेतालो.

“ भिकान्याचो पोर दिसता ” कोण तरी अुलयलो.

हीं अुतरां कानार पडना फुडें त्या भुरग्याक दुःख जालें. अपमान जाल्ले भशेन तो अुलयलो :

“ ना, महात्माजी. हांव भिकारी न्हय. तुमी सुटून आयल्यात म्हण कळना फुडें तुमकां म्हजी म्हण कितेंय भेट दिवची अशें

म्हाका दिसलें. आनी मजुरी करून आपले जोडींतल्यात हीं फळां हांवें हाडल्यांत. ”

हें आयकना फुडें गांधीजीचें काळीज भरून आयलें. तांणीं भुरग्याकडेन पळेलें. श्रीमंतांकडल्यान तांकां फळांचे कडे ह्या आदीं जायते मेळिल्ले. आयची भेट वेगळेच तरेची आसली. हे भेटे फाटल्यान भक्ति आनी काव्य आसलें. गांधीजींनीं तांतलें अेक फळ काडलें आनी भुरग्या मुखार करून म्हळें:-

“ तुज्या श्रमाचें पैलें फळ तूं खा. ”

“ना, महात्माजी तुमी खायात. तुमी खातकूच म्हाका पावले” आनी नमस्कार करून तो गेलो.

गांधीजींचें कारुण्यान भरिल्ले दोळे भुरग्याक पळेत रावले.

: ५८ :

गांधीजींचो भेस

१९२१ तली खबर. गांधीजी मद्रासच्या दौऱ्यार आसले आनी थें खादिचो प्रचार करताले. अेक दीस तांकां दिसलें कि आपुण खादिचो अितलो प्रचार करतां तरी आसतना लोक ती वापरिनात. तांकां हाचें खूब वायट दिसलें. आनी तांणीं आपणाकूच ख्यास्त करून घेवपाचें थारायलें. आगगाडयेंतूच तांणीं अेक पत्रक बरयलें आनी तें सगल्या वर्तमान पत्रांक धाडून दिलें. त्या पत्रकांत तांणीं बरयल्लें: “ आयच्यान हांव पुडवें, सदरो आनी तोपी सोडून फवत अेक वालो न्हेसतलों, गरजच पडली जाल्यार वयर अेक अुपरणें ओडटलों. ”

धा वरां रातीं गांधीजी मदुरेक पावले. अेका म्हाल्याक आपवंक धाडलो आनी केंस तासून घेतले. भोंवतणच्या लोकांक हुस्को जावंक लागलो. गांधीजी सन्यास घेतात काय कितें, अशें तांकां दिसूंक लागलें. लोक म्हऱ्यांत जमले. राजाजी हांणीं तरे तरेन समजावन पळेलें. पुण गांधीजींनीं नित्शयच केल्लो. तांणीं सांगलें :

“ मद्रासेंत म्हाका खादी खैच दिश्टी पडना. लोकांत खादी घालपाची अुमेदूय दिसना. म्हजें अंतस्कर्ण हें पळवन रक्तबंबाळ जालां. म्हजें दुःख हांव ह्या भेसान अुक्तावंक सोदतां. ”

तेदूसच्यान गांधीजी फक्त अेक वालो आनी अेक अुपरणें अितलेंच वापरूंक लागले.

: ५९ :

हांव चार अणेच वापरतां

धा वर्सां अुपरांत गांधीजींक ‘गोलमेज परिषदे’ खातीर अिंग्लंडाक वचचें पडलें. तेन्नाय ते आपल्या त्याच भेसान थै गेल्ले.

मासैंच्या बंदराचेर तांकां कोणें अेकल्यान विचाल्लें :

“ अिंग्लंडाक तुमी ह्याच भेसान भोंवतले ? ”

गांधीजींनीं जाप दिली : “ हय, अिंग्लंडचे लोक चार कपडे अदीक वापरतात तर हांव चार अणे वापरतां. ”

: ६० : त्याच भेसांत बादशाहाक मेळूंक गेले

लॉर्ड टॅपलवूड हांणीं अेके कडेन बरयलां.

“ गांधीजी अिंग्लंडाक आयले तेन्ना आमचेर अेके तरेचें संकश्ट्च आयिल्ले भशेन दिसलें...गोलमेज परिषदेक आयिल्ल्या लोकांक अिंग्लंडच्या राजान जेवण केल्लें. ताका गांधीजींक आपवंकूच जाय आसले. पुण आमच्या शिष्ठाचारांत गांधीजींचो भेस बसनासलो...अिंग्लंडचे मुत्सद्दी सवनरात हाचेर विचार करूंक बसले...अखेरेक गांधींक त्याच भेसान घेवचें अशें आमी थारायलें.”

अिंग्लंडच्या अितिहासांत ही पैलीच घटना आसली, जेन्ना साम्राज्याच्या अेका विरोधी मनशाच्या भौमाना खातीर अिंग्लंडच्या मुत्सद्द्यांक आपले सगले शिष्ठाचार कडेक दवरचे पडले ! साम्राज्य कोसळावपाक भायर सरिल्ल्या मनशाक निमाणें साम्राज्य शरण गेल्लें !

: ल्हुम तिर्गियां

: ६१ :

गांधींची समयसूचकता

बादशहान दिल्या जेवणांत अेक गमतिचो प्रसंग घडलो. गांधी दुसरो भेस करून पालासींत वचचे नासले. बरें, गांधींक आपयनासतना रावप बरोबर जावंचें नासलें. भारताचो अपमान जातलो आसलो. ह्या पेंचांतल्यान वाट कशी काडची हाचो विचार करून अंग्लंडच्या मुत्सद्यांनीं गांधींक कसलीच अट घालप ना अशें थारायलें.

पुण अंग्लंडच्या राजाक हें पसंत नासलें. तरी आपल्या प्रधानांचें सांगणें ताणें आयकून घेतलें.

जेवंक वशिल्ले थें राजाची नदर परती परती गांधींच्या अुघड्या पायांचेर पडूंक लागली. गांधींक कांयच म्हणप ना अशें ताका प्रधानांनीं सांगिल्लें. तरी ताका तें कशें-शेंच दिसूंक लागलें. ताची नदर गांधींच्या पायांचेर परती परती वेता हें पळवन ब्रिटीश मुत्सद्यांक हुस्को जावंक लागलो. सट्ट करून राजा कितेंय म्हणीत आनी गांधी कितेंय परती जाप दीत असो तांकां भंय दिसूंक लागलो...तांकां दोगांचोय मान राखपाचो आसलो.

अितल्यांत राजान म्हळें : “ हें पळेयात गांधी, साम्राज्याचेर परते परते हल्ले केल्ले म्हाका सोंसचेनात आं ! ”

हें आयकना फुडें ब्रिटीश मुत्सद्यांच्या काळजांत धस्स जालें. गांधींकूय म्हण असलयो धमक्यो थोड्योच सोंसतात ! ते कितेंय तरी जाप दितले आनी राजाचो अपमान जातलो ह्या हुस्क्यांत ते पडले. पुण गांधीजींची समयसूचकता तांच्या आधाराक धांवली. गांधीजींनीं म्हळें :

“ अितलो सुंदर आदर सत्कार घेतल्या अुपरांत तुमचे कडेन राजकी चर्चेत पडपाक हांव तयार ना. ”

गांधीजींचे हे जापेन ब्रिटीश मुत्सद्दी गांधीजींचे बुद्धिचो अदीकच आदर करूंक लागले.

: ६२ :

सामान परतें केलें

गोलमेज परिषदेक वतनां बोटीन मुम्बै बंदर सोडलें आनी गांधीजी आपलें सामान पळवंक लागले. ते मेरेन तांकां आपल्या सामानाकडेन लक्ष दिवंक वेळूच मेळूंक नासलो. मीराबेन बरोबर आसलीं. तांकां दिसलें “ओहो! तुफान येता दिसता.” सामानाची वेवस्था सगली मीराबेनीनूच केल्ली.

“ ह्या ट्रंकांत कितें आसा? ” गांधीजींनीं विचाल्लें.

“ तुमचे कपडे. ” मीराबेनीन जाप दिली.

“ म्हजे कपडे? आनी येद्या मोट्या ट्रंकांत? ”

“ पुण ट्रंक रिकामोच आसा. चड नात. ”

“ अुक्तो कर पळवया—”

मीराबेनीन ट्रंक अुक्तो केलो. सामान पळवन गांधीजींचो चैरो तांबडोगुंज जालो—“ हिंदुस्तानांत ट्रंक नासतना म्हजे कपडे बरोबर आसताले. अिंग्लंडाक हांव म्हज्यो हांगासल्ल्यो संवयी सोड्टलों अशें दिसलें काय कितें तुमकां? ”

अखेरेक जाय आशिल्लें तितलेंच सामान कुशीक काडलें आनी बाकिचें सगलें बांदून दवल्लें. बोट जेन्ना अेडनाक पावली तेन्ना हे सगलें सामान परतें हिंदुस्तानांत धाडून दिलें!

: ६३ :

मासैंच्या कष्टमार

मासै बंदरार गांधीजी अतुल्ले तेन्ना कष्टमच्या लोकांनीं तांकां विचाल्लें, “सामान कितल्या मोलाचें आसा?”

“दोन चरखे, दोन चार चमचे, बंदखणींत आसतना सरकार ज्या आयदनांत म्हाका जेवण दितालें तें अेक आयदन, चार वाले, दोन तुवाले, दोन चादरी आनी थोडिशी प्रतिष्ठा जिका व्हडलीशी किमत ना अितलेंच सामान घेवन आयलां” गांधीजींनीं जाप दिली.

आपल्या विनोदान गांधीजींनीं सगळ्यांचीं हृदयां जिखिल्लीं. राँयटरान वेली खबर सगल्या संवसारभर धाडून दिली. गोलमेज परिषदेंत भाग घेवपी अिंग्लीश मुत्सद्यांक आपणाकडेन अुलवणीं करपाक येता तो मनीस कितलो निर्मळ तें समजलें.

! लेखी म्हाण्टां तांकां म्हण्टीं तेंच सामान किंमत हें

: ६४ :

समजली तुजी ट्रीक

मासैंच्या बंदरार वेगळ्या वेगळ्या देशांतले वर्तमानपत्रकार जमिल्ले. गांधीजींची ही भेट अतिहासीक महत्वाची आशिल्ल्यान तांच्या तोंडांतल्यान जें कितें भायर सरता तें टिपून घेवंक ते अुत्सुक आशिल्ले. पुणून गांधीजी कितेंच अुलोवंक तयार नासले. गोलमेज परिषदेच्या कामाक आपले कडल्यान तरी कसलीच अडचण येवं नये हाजी ते जतनाय घेताले. गांधीजी कांयच अुलयनात हें पळवन अेका वर्तमानपत्रकारान आपली तकली चलयली आनी तांच्या तोंडांतल्यान कितेंय तरी वदयतलों म्हणून ताणें गांधीजींक विचाल्लें : “तुमी अंगलंडाक कितले दीस आसतले ? ” गांधीजींक ताजीं धूर्तपणां जिस्त समजलीं. तांणीं म्हळें : “ आ...म्हाका तुजी ट्रीक समजली.” आनी ताज्या तोंडार हात दवल्लो. ***

: ६५ :

तुका मिनिस्टर जावचें आसा ?

१९३७ तली खबर. हिंदी साहित्य संमेलनाचे वसकेक गांधीजी व्रताले. दर अेका स्टेशनार तांकां पळवपा खातीर लोकांच्यो झुंडी येताल्यो. तातूंत वर्तमानपत्रकारूय आसताले. काँग्रेस अधिकाराचेर येता काय कितें ह्या विशीं त्या दिसांनी लोकां भितर चर्चा चलताली. सरकारान तशी मागणी केल्ली आनी काँग्रेसचें निश्चित धोरण अजून लोकांक समजूंक नासलें.

गाडी अेका स्टेशनार पावली. लोकांचे गर्देंतल्यान अेकल्या वर्तमानपत्रकारान वाट काडून गांधीजींचो डबो गांठलो. आनी खर्शेंत खर्शेंत तांकां प्रस्न केलो :

“ बापूजी, काँग्रेस अधिकार स्वीकारतली काय ना ? ”

...५...

गांधीजींनीं कितेंय जाप दिल्ली जाल्यार दुसऱ्या दिसा ती सगळ्या वर्तमानपत्रांत येतली आसली हातूंत दुबावच नासलो जाप दिवंक नाशिल्ली जाल्यारूय ताजेर वर्तमानपत्रां भाष्यां करतलीं आसलीं. पुण गांधीजींचें ह्या विशिंचें कसब मोटें आसलें. तांणीं त्या पत्रकाराक परतो प्रस्न विचाल्लो :

“ कित्याक ? तुका मिनिस्टर जावचें आसा काय कितें ? ”

लोक हांसले. पत्रकाराक कुशीक सरपा पेल्यान वाटूच अरुंक नासली.

: ६६ :

सरळ राजनीत

गोलमेज परिषदेक सुमार शंभर प्रतिनिधि गेल्ले. गांधीजींक सोडले जाल्यार बाकिचे सगले सरकारी प्रतिनिधि आशिल्ले. अशे परिस्थितींत गांधीजी थें कितें करतले असो जायत्या जाणांक दुबाव आयिल्लो. तांकां दिस कि लोक अेक सांगतले आनी गांधीजी दुसरेंच सांगतले. आनी मागीर सरकार म्हण्टलें “ तुमचें म्हण्णें खरें, पुण तुमच्याच देसांतले लोक तुमचेकडेन सहमत जायनात. तेन्ना तुमचें म्हण्णें आमी मानचें कशें ? ”

“ सरकार तुमकां कितें म्हण समजून आपयता ? तुमी कितें मागपाचे आसात तें तर सरकार जाणांच. ” कोणें अेकल्यान म्हळें.

गांधीजींनीं म्हळें : “ हांवें कांयच लिपवन दवरुंक ना. हावें व्हाय-सरांयाक सांगिल्लें, म्हजी मागणी हांवें तुमच्या मुखार दवल्याच. तुमच्यान ती मागवं नज जाल्यार म्हाका अिग्लंडांत धाडपांत कांयच आदाव ना. तरी म्हाका धाडला. ”

“ तर मागीर तुमचें म्हण्णें तुमी परिषदेंत कशे मांडतले ? ”

गांधीजींनीं जाप दिली : “अेका कुळवाड्याचे सादे भाशेंत हांव म्हजें म्हणणें मांडतलों. ते चड कीस काडूंक लागले जाल्यार हांव म्हण्टलों, म्हाका कांय हें समजना. म्हाका अमकें अमकें जाय. तांणीं म्हजें कांयच मानून घेतलें ना जाल्यार हांव म्हण्टलों, म्हाका हांगा बेश्टो कित्याक बसवन दंवल्ला ? म्हाका परतो हिंदुस्तानांत पावयात. ”

गांधीजींची राजनीत सादी आनी सरळ आशिल्ली. डावपेचांक थंय सुवात नाशिल्ली. आनी डावपेचांची राजनीत गांधीजींच्या ह्या सरळ मार्गा मुखार गडखळताली, खर्शेताली.

: ६७ :

आमच्यो चलयो म्हळ्यार गायोच

गांधीजींचे वळखिच्या अेका घराण्यांतल्या भुरग्याची अेके कडेन सोयरीक जाली. चलयेकार अेका हुस्क्यांतल्यान मेकळे जाल्ले. म्हण्टा म्हणसर नवो हुस्को सुरू जालो. चलो अकस्मात बदल्लो. आपुण लग्न जावचो ना म्हणूंक लागलो. कितलो समजायलो पुण कबूलच जायना जालो. अखेरेक चलयेकार निशेंले आनी गांधीजी सरीं आयले. गांधीजी सारकेल्यांचो वेळ असल्या कामांक घेवंचो पडटा हाजें तांकां वायट दिशिल्लें, पुण बाबड्यांचो निरुपाय जाल्लो.

गांधीजींनीं त्या चल्याक आपवन हाडलो. आनी ताचे कडेन अेक सारके तीन दीस अुलवणीं केलीं. चलयेकार म्हऱ्यांत बशिल्ले. पुण चलो कसोच आयकना !

अखेरेक चवथ्या दिसा गांधीजींनीं ताजे कडल्यान अुतर घेतलें. तो लग्नाक तयार जालो. चलयेकारांक सू : जालें.

अितल्यांत गांधीजी गंभीर जाले. चल्याक भायर धाडलो आनी चलयेकारांक विचाल्लें : “ हें लग्न घडून येवचें अशें अजुनूय तुमकां दिसता ? ”

चलयेकार तोंड आं करून पळेत रावले. गांधीजींनीं म्हळें : “ आज तीन दीस जाले, तुमी त्या भुरग्याक पळेतात. ताजे कडल्यान अुतर घेवपाक म्हाका कितले त्रास पडले हेंय पळेतात. तरी आसतना तुमी तुमची चली ताका दितले ? ”

चलयेकारांक अुतरच फुटना जालें. खूब येवजून तांणीं म्हळें : “ महात्माजी, तुमी म्हणटात तें खरें आसा. आतां आमचो कसलोच आग्रो ना. ”

गांधीजींनीं त्या चल्याक आफवन हाडलो आनी सांगलें :

“ तुका तुज्या अुतरांतल्यान हांव मेकळो करतां. हांव हांचे कडेन अुलयलां. आतां ही सोयरीक मोडल्यार जाता. ”

चलो गेलो, चलयेकारूय गेले ! गांधीजीं सरिं पू. काकासायब कालेलकार वशिल्ले. तांचे कडेन पळवन गांधीजींनीं म्हळें : “ काका, आज हांवे गोरक्षेचें काम केलें. ते चलयेचें हांव कितें करूंक भायर सरिल्लों कोण जाणा ! हांव जेन्ना गोरक्षेविशीं अुलयतां तेन्ना म्हज्या दोळ्यांमुखार फक्त चार पांयांच्यो गायोच अुब्यो राविनात. आमच्यो चलयोय रावतात. तांच्यांत आनी गांयांत फरक ना ! ”

आनी अुपरांत कितलो वेळ तरी तांची नुरा अेक मोटें काम केल्याच्या समाधानांत आशिल्ले वरी दिसताली !

: ६८ :

गायांक स्वतंत्र केल्यो

गांधीजींच्या काळजांत बायलां विशीं अंत-पार नाशिल्ली काकूळट भरिल्ली. हजारांनी वर्सांपसून चिड्डले हे जातीक वयर काडपा खातीर गांधीजींनीं जो यत्न केला तो ल्हाना-समानांतलो न्हय.

गांधीजी सदांच सकाळचे मेकळे हवेंत भोंवक वताले. अेक दीस अशेच भोंवक गेल्ले आसतना अेके बायलमनशेन वाटेरूच तांच्या पांयार मस्तक दवल्लें. ती निकतीच लग्न जाल्ली आनी तिजो मांव तिका गांधीजींचो आशिर्वाद घेंवंक घेवन आयिल्लो.

“बापूजी, ही म्हजी सून. हिका आशिर्वाद दियात” -मांवान म्हळें.

गांधीजींनीं हांसत हांसत तिजे फाटीर थापट मारून तिका अुबी केली. अितल्यांत गांधीजी गंभीर जाले. मांवां कडेन नदर केली आनी परतें सुनेच्या तोंडाकडेन पळेलें. तिणें तोंडार पदर घेतिल्लो. अुत्तर हिंदुस्तानांत बायलो माथ्यावैल्यान पदर ओड्टात आनी तातूंत तोंड लिपयतात.

गांधीजींक ही गुलामी कशी मानतली ? तांणीं त्या मांवांक सांगलें : “म्हाका तुमचे कडल्यान अेक अुतर जाय.”

“तुमी सांगतात तें करूंक कबूल आसां.” ताणें जाब दिली.

“हे चलयेक मान वयर काडून चलूंक दिंवक जाय... तिजें तोंड पदरांत केन्नाच लिपून अुरचें ना अशें म्हाका अुतर दियात.”

गांधीजींचें हें मागप मात्शें चड जाल्लें. सून पदर तोंडार काडिना जाल्यार लोक कितें म्हण्टीत हाजो त्या मनशाक भंय दिस. तरी आसतना ताणें गांधीजींक अुतर दिलें “बरें आसा.”

आनी ह्या अुतराक ताणें पाळो दिलो.

गांधीजींनी हे भशेन कितल्या गायांक स्वतंत्र केल्यात जातल्यो, सांगूंक येवचें ना. गांधीजींनी भारतांत जायतीं कामां केल्यांत. अेका परस अेक मोटीं. पुण स्त्री-जातिचे अुदरगतिचें जें काम गांधीजींनी केलें ताच्या तोलामोलाचें काम दुसरें सोदून मेळचें ना.

: ६९ :

नदर बदलली

तशें पळवक गेल्यार गांधीजी पैलीं निष्ठुर आसले. कस्तुर-बायचेर तांणीं आपलें घोवपण बरेंच गाजयल्लें.

दक्षिण आफ्रिकेंत ते आशिल्ले तेन्नाची गजाल. डरबन शारांत ते वकिली करताले. तांचें घर मोटें आशिल्लें आनी वकिली बरी चलताली. वकिलीक लागून तांगेर तरे-तरेचे लोक येवन रावताले. तातूंत हिन्दू, किरिस्तांव, मुसलमान सगलेच आसताले. अेकदीस तांगेर अेक किरिस्तांव येवन रावलो. किरिस्तांव जावचे पयलीं ताची आवय आनी बापूय हरिजन जातींतलीं आसलीं.

गांधीजींच्या घरांत मोरयो नासल्यो. दर अेकले कुडींत अेक-अेक कांसो आसतालो. तो कांसो व्हरपाचें काम घोव-बायल दौमांय करतालीं. कांसो काडपाखातीर वेगळो मनीस दवरूंक नासलो.

कस्तुरबा कांशे व्हरी खरी. पुण ह्या मनशाचो कांसो काडूंक तिका कितेंशें-च दिसूंक लागलें. घोवान काडप तिका मानना जालें. आनी आपणें काडप तिका सोंसना जालें. अखेरेक निरुपाय जावन दोळ्यांत दुकां भरून फणफणत तिणें तो काडलो.

गांधीजी जितले प्रेमळ आसले तितलेच त्या वेळार खर आसले. घोव जाल्ल्यान ते आपणाक तिचे धनी लेखताले. तिणें कांसो फणफणत व्हेलो हें तांकां मानवलेंना. देखून ते तापले.

“ म्हज्या घरांत हो फणफण चलपाचो ना ” तांणीं म्हळें.

कस्तुरबायच्या काळजांत हीं अुतरां वाण कशीं तोपलीं. तीय तापली... “ तुजें घर तूं घेवन बस, हांव चल्लीं. ”

गांधीजींक राग आयलो. तांणीं तिचो हात धल्लो आनी भर-भरीत ओडून दाराकडेन व्हेली आनी घराभायर घालपाखातीर दार अुकतें केलें.

कस्तुरबायच्या दोळ्यांतल्यान गंगा-यमुना व्हांवंक लागल्यो.

“ मात तरी लज दिसची आशिल्ली, म्हाका भायर घाल्यार हांव खैं वतलीं ? हांगा म्हजीं अशीं कोण आसात ? बायल-मनीस हांव. म्हाका सगलें सोसूंक जाय. कोणूय पळेत जाल्यार दोगांचीय अिज्जत वतली. ”

गांधीजींक लज दिसली. कस्तुरबायच्या सोशीकपणान गांधी-जींचेर जैत जोडिल्लें. बायल म्हळ्यार सहधर्मिणी, सहचारिणी हाची जाणवीक जांवचे पयलिंची ही गजाल. अुपरान्त गांधीजींचे जिणेंत बदल जालो. जशे-जशे जाण्टे जायत गेले तशी-तशी तांची नदर बदलत गेली. आनी अखेरेक बायल म्हण्टात ती दादल्या येदेच योग्यतायेची म्हणपाचें तांचें मत जालें.

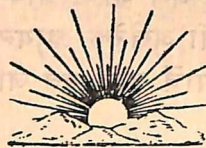
: ७० :

के बोले मा तुमी अबले

सत्याग्रह म्हळ्यार सोंशीकपणाचेंच दुसरें नांव. आनी सोंशीक-पणाची म्हूर्त म्हळ्यार बायलमनीस. हाकाच लागून गांधीजींनीं जेन्ना सत्याग्रहाचो प्रयोग रासवळ मळार केलो तेन्ना हजारांनी बायलो तातूंत वांटो घेवक मुखार सरल्यो. सत्याग्रह बायलांच्या निजांतच आसलो. गांधीजींनीं ताका रासवळ मळार वावरूंक संद दिली.

हिंदुस्तानाचें स्वतंत्रतायेचें झूज हिंसेचे वाटेन चलिल्लें जाल्यार बायलो तातूंत वांटो घेवच्योच नाशिल्ल्यो. घेतिल्लोच जाल्यार जे संख्येन सत्याग्रहांत त्यो आयल्यो ते संख्येन येवच्योच नाशिल्ल्यो. सत्याग्रहान 'अबलें' तलें लेगीत बल अुक्तें जालें. आनी हिंदु-स्तानच्या अतिहासांत अेक नवें पर्व सुरू जालें.

गांधीजींनीं हो जो वावर केलो ताका तुळाच ना. सोंशीक-पणाक धिटायेची जोड दिवन गांधीजींनीं हिंदुस्तानांतल्या बायलाचें जिणेंत अेक आकांताची क्रांत घडवन हाडल्या.

: ७१ :

हो जादू अहिंसेचो

सोन्याक लागून मनीस मोनजाती पाष्ट जाता. ह्या पसत गांधी-जीनीं सोन्या आड चळवळ सुरू केल्ली. सोन्याच्या गुत्तार वचून पियेवंक येतल्यां लोकांक आडावपाचें काम आसलें. हें काम कोणा-कडेन सोपवंचें असो प्रस्न आयलो. तेन्ना गांधीजीनीं म्हळें : “ हें काम बायलांकडेन सोपवंक जाय. ”

लोकांक अजाप जालें. गांधीजी कितें अुलयतात हें तांकां समजना जालें. जें सामके अनीतिमान लोक येतात, जांचें मनीसपण गेलां असलेच लोक जें येतात थें बायलांक कश्यो धाडप ? ”

पुण गांधीजी म्हणूंक लागले : “ हें काम बायलांच वरीं करूंक पावतलीं. जें लोक नीतीन सामके पडल्यात थें आमचे कडेन आशिल्ली मोट्यांतली मोटी नैतिक शक्त अुबी करूंक जाय. आनी आयच्या भारतांत बायलां येदी नैतिक शक्त दुसरी ना. ”

अखेरेक हें पिकेटिंगाचें काम तांणीं बायलां कडेनच सोपयलें. ताचो परिणाम खूब बरो जालो.

अेक खेपे महर्षि अण्णासाहेब कर्वे आश्रमांत गेल्ले. तांणीं बायलांचे अुदरगती खातीर आपली पुराय जीण झरयल्या. ते आश्रमांतल्या लोकांक सांगूंक लागले : “ गांधीजीनीं तर जादूच करून दाखयलो. बायलांचे अुदरगती खातीर पंचवीस पंचवीस वर्सां मेरेन वावुरुनूय जें काम आमी करूंक पावले नात, जाची कल्पना लेगीत आमी करूंक नासली तें काम गांधीजीनीं करून दाखयलें. ”

विनोबा म्हऱ्यांत आसले. ते गांधीजींचे हरशीं शिष्य. पुण तांकां गांधीजींची ही तुस्त मानवली ना. तांणीं म्हळें : “ गांधीजीनीं कितें केलें ? हें सगलें काम अहिंसेन करून दाखयलां. तुमच्या समाजांत

हिंसेक जे मेरेन मान आसतलो ते मेरेन तुमी कसलीय तत्वां सांगलीं तरूय बायलांची सुवात फाटल्यानच आसतली. तांकां मुखार काडचें आसत जाल्यार तुमकां तुमच्या समाजांत अहिंसेक स्थान दिवचें पडटलें. गांधीजींनीं हें केलें म्हण ते मातृशक्त जागवंक पावले. हो जादू अहिंसेचो. ”

सुधारणेचो मार्ग वेगळो आनी क्रांतिचो मार्ग वेगळो. गांधीजींचो मार्ग क्रांतिचो आसलो.

: ७२ :

पैलोच कस

आश्रम काडून सम्हैने जाल्ले. अितल्यांत ठक्करबापांचें पत्र आयलें—“ अेक गरीब हरिजन जोडपें आश्रमांत रावंक सोदता. घेशात ? ”

गांधीजींक येदे बेगीन कोणूय हरिजन आश्रमांत येवन रावीत अशें दिसूंक नासलें. तांकां हे पत्र वाचून आनंद जालो. तांणीं जाव धाडली—“ आश्रमाच्या नेमांक पाळो दिवंक तयार आसत जाल्यार घेतां. ”

कांय दिसांनीं हें जोडपें आश्रमांत आयलें.

आश्रमाक मजत करतल्यां भितर कुजबुज सुरू जाली. ज्या घरांत आश्रम आसलो त्या घराच्या मालकान वांयचें अुदक काडटना अडचणीं अुब्यो केल्यो. गाळी पडूंक लागल्यो. गांधीजींनीं सगल्यांक सांगून दवल्लें : “ गाळी खावंच्यो पडल्यार पडूं. परती जाप कोणेंच काडूंक जायना. ”

कांय दिसांनीं गाळी थांबल्यो पुण पैशांची मजत बंद जाली. आश्रमाचेर बहिष्कार घालपाच्योय गजाली सुरू जाल्यो. गांधीजींनीं

सगळ्यांक सांगून दवल्लें, आमचेर बहिष्कार घाल्यार घालूं दी-
पुण आमी अहमदाबाद सोडप ना. गरज पडल्यार म्हाड्डांत वचून
रावंच्या. तांचे बराबर वावर कश्या आनी जें कितें मेळत ताजेर
रावंच्या.

: ७३ :

भितल्लें तुफान

आश्रमांत हरिजानाक घेतिल्ल्यान जशें भायर तुफान अुठिल्लें
तशेंच आश्रमांत भितरूय अुठिल्लें. आनी हें तुफान अुठवप्यांत
सगळ्यांच्याकूय जड वांटो खासा कस्तुरबायन घेतलो. तिणें म्हळें:
“ आफ्रिकेंत सोंसलें तें सोंसले. हिंदुस्तानांत हांव हें सोंसपाची ना.”

गांधीजींक कितें करचें हें समजना जालें. पुण ते घट रावले.
अखेरेक तुफान आपशींच न्हिवलें. आश्रमांत अस्पृश्यतायेक सुवात
ना म्हणपाचें आरंभाकूच कळिल्ल्यान आश्रमाची मर्यादाय निश्चित
जाली. आनी ताजें कामूय सोपें जालें. आश्रमाचो खर्च मुखार खूब
वाडलो. आनी तितलो पैसोय आयलो. पैसो दिवप्यांत कट्टर
हिंदूय जायते आसाताले. अस्पृश्यतायेचीं मुळां हालिल्लीं जावंक
जाय. कारण अस्पृश्या वराबर रावतल्यांक—जेवतल्यांक सनातनी
हिंदूंनी मदत करप म्हळ्यार ल्हाना समानांतली गजाल न्हय !

: ७४ :

देव पावलो

गांधीजींनीं आश्रमांत हरिजनांक घेत पसून आश्रमाक मेळटाली ती पैशांची मदत बंद जाली. आश्रमाचे व्यवस्थापक मगनलाल गांधी हाणीं गांधीजींक सांगलें: “ फुडल्या म्हैऱ्याचो खर्च करपाक आतां पैसो ना. ”

गांधीजींनीं जाप दिली: “ पैसो कोणें दिलो ना जाल्यार आमचो म्हाड्डांत वचून रावपाचो बेत आसाच. ”

दुसऱ्या दिसा सकाळीं अेक अजापांची गजाल घडली. अेक भुरगो गांधीजी सरिं धांवत आयलो आनी सांगूंक लागलो: “ भायर अेक मोटर अुबी रावल्या. तुमकां कोण सोदता. ”

गांधीजी भायर आयले. मोटारींत अेक श्रीमंत बशिल्लो. ताणें गांधीजींक सांगलें: “ आश्रमा खातीर पैशांची थोडी मदत करपाचें म्हज्या मनांत आसा. घेशात ? ”

“ वरे भशेन ” गांधीजींनीं जाप दिली.

ह्या मनशाक गांधीजींनीं केन्ना पळवंक नासलो. आश्रमांत तो केन्नाच येवक नासलो. मदत करपाची असली तराय केन्ना आयकूंक नासली. दुसऱ्या दिसा येवन ताणें तेरा हजार रुपया गांधीजींच्या हातांत दिले.

: ७५ : अस्पृश्यतेचे अटीर स्वराज्यय नाका

१९२१ वर्सा अमदाबादेक गांधीजींनीं गुजरात विद्यापीठ काडलें. अेक दीस दीनबंधु अँड्र्यूज हांणी अेक प्रस्न विचाल्लो: “ तुमी विद्यापिठांत हरिजनांक घेतले ? ”

विद्यापिठाच्या जाळवणदारांनी ‘ हय ’ म्हण सांगलें पुण विद्यापिठाक पैशे दिणाच्या पैकी कांय जाण हरिजनांक भितर घेवपा आड आसले. हाका लागून “ गांधीजींक विचारुंया ” अशें म्हणून हो निर्णय घेवपाचें काम फुडें धुकल्लें.

गांधीजींक प्रस्न विचाल्लो. तांणीं हरिजनांक घेवंक जाय म्हण निर्णय दिलो. गुजराथभर हाचेर चर्चा जाली. मुंबैचे कांय श्रीमंत पांच-सात लाख रुपये दिवपाचे आसले. ते गांधीजीसरीं आयले आनी म्हणूंक लागले: “ शिक्षणाचें हें कार्य म्हळ्यार अेके तरेचें धर्मकार्य. तुमकां जाय तो पालव आमी दिवंक तयार आसांत. पुण हो हरिजनांचो प्रस्न तुमी तातूंत भरसूं नाकात. ”

गांधीजींनीं कळावूच केलो ना. तांणीं सांगलें: “ विद्यापिठाचो फंड कुशीकच दवरात. फाल्यां म्हाका कोणेंय अस्पृश्यता दवरपाचे अटीचेर हिंदुस्तानाचें स्वराज्य दिलें जाल्यार हांव तें घेवंचो ना ! ” गांधीजींक दिशिल्लो अुजवाड हेरांक कसो दिसतलो ?

: ७६ :

हरिजनांक फटवन अुपकारना

दक्षिण भारतांत दौन्यार आसतना अेक दीस अेकलो कार्यकर्तो अेका जोडप्याक घेवन गांधीजीसरीं आयलो. निकतेंच तांचें लग्न जाल्लें. आनी तांकां गांधीजींचो आशिर्वाद जाय आसलो.

गांधीजींनी त्या जोडप्याक सांगलें : “ हांव फुकट आशिर्वाद दिवपाचो ना. हरिजनां खातीर कितेंय हाडलां न्हय? लग्नांत भटांक खूब दिलां जातलें. लोकांकूय खूब खावयलां जातलें. पुण हरिजनां खातीर कितें दिलें ? तांचे खातीर कितेंय पैलीं दियात मागीर आशिर्वाद दितां. ”

गांधीजींचीं हीं अुतरां आयकून तें जोडपें अेका-मेकांची तोंडां पळवंक लागलें. तांकां अुतरच फुटना जालें.

“ हरिजानांक फटवन अुपकारना ” गांधीजींनीं म्हळे.

“ महात्माजी, तुमचें म्हणणें बरोबर. पुण हें जोडपें स्वतः हरिजन ! ” मदींच कोण-सो अुलयलो.

“ अशें ? तर मागीर तुमकां हो टॅक्स लागू जायना. ”

लोक सगले हांसले. पुण हरिजनांविशीं गांधीजींच्या मनांत कितलें आपलेपण वसता हाची जाणवीक त्या हरिजन जोडप्याक जातकूच ताका कितें दिसलां जातलें ?

: ७७ :

गोतेचो परिणाम

गांधीजींक लोक 'महात्मा' म्हणूंक लागले ताचे आदली गजाल. मुंबैत गांधीजींनीं वकीली सुरू केल्ली. अेक दीस अेक अमेरिकन तांकां मेळूंक आयलो. तो विम्याचो अेजंट आसलो. तो गांधीजींक तांगेल्या फुडारा विशीं कांय खबरी सांगूंक लागलो. तो म्हणूंक लागलो : " अमेरिकेंत तुमचे सारके सगळे लोक विमो अुतरायतात. मनशाचे जिणेचें कांय सांगूं नज. आज आसा, फाल्यां ना. अकस्मात् कितेंय घडलें जाल्यार बायल-भुरग्यांचें कशें जातलें ? "

तो जसो कितें गांधीजींचो खूब लागिंचो अिश्ट जाल्ले बशेनच अुलयतालो. गांधीजींचेर ताच्या अुलवण्याचो परिणाम जावंक लागलो. दोळ्यां मुखार बायल-भुरग्यांचें चित्र अुबें रावंक लागलें. गांधीजींनीं बायलेच्यो सगल्यो वस्ती विकिल्ल्यो. पैशांचो सांठो करूंक नासलो. तांकां दिसलें, " फाल्यां म्हाका कितेंय जालें, जाल्यार म्हज्या बायल-भुरग्यांक कोण पोसतलो ? व्हडलो भाव आसा. ताणें म्हजे खातीर जायतें केलं. ताचेर आनीक ओजें घालप बरोबरजावचें ना." मनांत अशें यवजिलें आनी गांधीजींनीं धा हजारांचो विमो अुतरायलो.

मुखार तांचीं मतां बदललीं. मनांत येवजूंक लागले, " व्हडलो भाव जर तुका बापाय सारको दिसता तर तुजे बायलेक आनी भुरग्यांक पोसप ताका जड वतलें अशें तूं कित्या वेल्यान म्हण्टा ? आनी तूंच पैलीं मरतलो अशें तुका कोणें सांगलें ? त्या भायर देवाचेर अितलो अविश्वास कित्याक ? आजय हजारांनीं लाखांनी गरीब लोक संवसारांत आसात तांचें कशें जाता ? तूं आपणाक तांचे परस वेगळो कित्याक मानता ? विमो अुतरावन तुंवें बायल-भुरग्यांक पराधीन केल्यांत. तुका जर तांच्या फुडाराचो हुस्को दिसता जाल्यार तांकां स्वावलंबी कर ! "

मनांत अशें घोळटालें आनी भायल्यान ताका पालव मेळटाले. गांधीजी त्या दिसांनी भगवद्गीता पाठ करताले. गीतेचो तांचे जिणेचेर खूबच परिणाम जाल्लो. अपरिग्रही जिणेची तांकां रूच लागिल्ली. तांणी येवजिलें : “ हांव मुमुक्षु. म्हाका परिग्रह सोवना. वायल-भुरग्यांचो हुस्को हांव काडचो ना. तो सगळ्यांचें पळवन घेतलो. ”

आनी तांणी आपली विम्याची पॉलिसी बंद केली !

: ७८ :

नास्तिकतेची अंक तरा

गरजे परस अदीक सांठो करप गांधीजींक माननासलें. म्हण अपरिग्रह हें अंक व्रत तांणी मानिल्लें. जोडटा तितलेंय मोडूंक जाय अशें ते मानीत.

भुरग्यां खातीर पैसो करून दवरप हेंय तांकां माननासलें. “ मुखार म्हज्या भुरग्यांचे कितें जातले ? ” ह्या हुस्क्याक गांधीजी नास्तिकपणा म्हणटाले. आपलीं भुरगीं आपले परस कमी पुरुषार्थी आसतलीं अशें मानप वरोबर न्हय अशें तांचें म्हणणें आसलें. अितलेंच न्हय तर भुरग्यांचेर हो अन्याय जाता अशेंय तें म्हण्टाले.

: ७९ :

म्हजें कुटुंब आतां मोटें जालां

गांधीजी आफ्रिकेच्यान घरा भावाक खर्चा खातीर पैशे धाडटाले. पुण जेन्ना तांणीं आपली जिणूच लोकांचे सेवेक ओंपली तेन्ना तांकां हे पैशे धाडपाचें बंद करचें पडलें. तांणीं भावाक बरयलें: “ आज मेरेन हांवें तुमकां पैशांचो आधार दिल्लो. आतां म्हजी आस्त सोडात. ह्या मुखार म्हजी सगळी जोड हांगासल्या भारतीय लोकांच्या हिताक खर्चूपाची हांवें थारायल्या. ”

भावाक वायट दिसलें. ताणें पत्र बरयलें:

“ आमच्या बापायन जसो कुटुंबाचो सगळो भार आपल्या आंगार घेतिल्लो तसो तुंवेंय घेवंक जाय. तुंवें बापाय परस चड शाणो जावंक फावना. ”

गांधीजींनीं जाप धाडली:—

“ हांव बापायचेंच काम करतां. फरक अितलोच कि आतां म्हजें कुटुंब मोटें जालां. हांगासल्ले सगळे भारतीय लोक म्हज्याच कुटुंबाचे जाल्यात. “ कुटुंब ” ह्या अुतराचो अर्थ तुमी लक्षांत घेतलो जाल्यार म्हजे म्हणणें तुमकां समजतलें. ”

अुपरांत भावान पत्रां बरवपाचें सोडून दिलें. गांधीजींक खूब वायट दिसलें पुण तांकां आपली वागणूक सोडप जमलें ना.

काय काळा उपरांत हांतुणार पडिल्लो आसतना भावान गांधीजींक अेक पत्र बरयलें. ताका गांधीजींचें आचरण आतां खरें आनी धर्मीक दिशिल्लें.

: ८० :

अेक म्हारग धडो

दक्षिण आफ्रिकेंतली खबर. अेके बायलमनशेन अेक शिवराक खानावळ काडिल्ली. तिका पैशांची गरज अशिल्ली. ती गांधीजीं कडेन पैशे अुशणे मागूंक गेली. गांधीजी त्या वेळार वकिली करताले. तांगेल्या गिरायकां भितल्ले कांय जाण तांचेकडेन आपले जोडिचे पैशे हाडून दवरताले. तांतूंत बदरी नांवाचो अेकलो मंजूर आसलो. ताका गांधीजींनीं विचाल्लें. तो म्हणूंक लागलो : “ हांव काय नकळ. तुमकां दिवंचे-शे दिसता जाल्यार दियात. तुमचेर म्हजो विश्वास आसा. ”

गांधीजींनीं ताचे सुमार अेक हजार पौंड (म्हळचार सुमार तेरा-चौदा हजार रुपया) तिका दिले.

पुण ही बायलमनीस कशाय कसो खर्च करताली. पैशांचो हिशे-बूय दवरी नासली. दोन-तीन म्हैऩ्या अुपरांत तिचे कडल्यान पैशे परते मेळपाची आशा ना म्हणपाचें गांधीजींक कळ्ळें. पैशे बुडले.

गांधीजी पेंचांत पडले. बदरीक कितें सांगचें ? ताणें तर गांधी-जीचेर पुराय विश्वास दवल्लेलो. निमाणें गांधीजींनीं आपले पदरचे पैशे हाडून बदरीच्या खात्यांत जमा केले.

अेक दीस गांधीजींनीं ही खबर आपल्या अेका अिश्टाक सांगली. गांधीजींचो हो “ अव्यापारेषु व्यापार ” पळवन तो तांकां खूब अुलयलो :—

“ तुमी लोकांचे पैशे अशे दुसऱ्याक दिवंक लागले जाल्यार लोक कावार जातले. आनी तांचे पैशे तुमी भरूंक लागले जाल्यार तुमीय भिकारी जातले. तुमी चारचौगांचो वावर आंगार घेतला. तुमी

भिकारी वो कर्जवाजारी जाले जाल्यार आमचें तुकसान जातलें.
आनी जो वावर तुमी आंगार घेतला तो बंद पडटलो.

पुण गांधीजी अितल्यान धडो शिकिल्ले. तांणीं अपुरांत केन्नाच
सार्वजनिक पैशांचो उपयोग असल्या कामाक केलो ना.

१८१ :

दीनबंधु अँड्र्यूझ

दीनबंधु अँड्र्यूझांचे नांव सगळ्यांक खबर आसा. ते मूळचे
अंग्लीश. येशुची शिकवण पातळावपाखातीर हिन्दुस्तानांत आयले
पुण ते हांगासल्लेच जावन रावले. भारतांतल्या लोकांची सेवा
करची आसत जाल्यार लोकां भशेनच जावन रावंक जाय अशें
येवजून तांणीं आपलो मिशना कडलो संबंद लेगीत सोडून दिलो.
तांची नमळाय सामान्यां भायली आसली.

ते गांधीजींचे जिवा-भावाचे अिष्ट जाल्ले.

दीनबंधुंचो स्वभाव मात्सो विसरभोळो. न्हावंक गेले जाल्यार
मान्यांत घड्याळ विसरून येताले. कोणाक कितेंय दिवंक गेले
जाल्यार तेंय केन्ना केन्ना विसरताले. हाका लागून खैच्याय
कामाक तांकां धाडचें पडलें जाल्यार गांधीजी तांकां थोडे पैशे
चडच दिवन धाड्टाले आनी हांसत हांसत म्हणटाले : “ शेणवपा
खातीर म्हण थोडे पैशे चड दिल्यात आं ! ”

: ८२ :

स्वभावाक वखद ना

१९२६ तली गजाल. दक्षिण भारतांतलो अकलो कार्यकर्तो गांधीजींक मेळूंक आयलो. ताजेर अक संकट आयिल्लें. काँग्रेसच्या कामा खातीर ताजे कडेन दिल्ल्या पैशांचो हिशोब मेळनासलो. ताणें तांतली अक पै स्वताखातीर खर्चूंक नाशिल्ली. सगळे पैशे काँग्रेसच्याच कामाखातीर खर्च केल्ले. पुण ताजेकडल्यान अकच चूक घडिल्ली. ताणें हिशोब सारको दवरूंक नासलो. सुमार हजार-देड हजार रुपयांचो हिशोब जाय आसलो.

तो ज्या जिल्ल्यांत काम करी त्या जिल्ल्यांतल्या मुखेल्यांनी ताका अक तर हिशोब सारको दाखय वा पैशे भर अशें सांगलें. ताका आपणें कितें करचें हेंच समजना जालें. अखेरेक गांधीजीं मुखार सगलो प्रस्न दवरचो अशें ताणें थारायलें.

गांधीजींनीं ताजें म्हणणें आयकून घेतलें. अक दोन प्रस्न विचाल्ले. ताणें पैशे खावंक नासले ह्या विशीं तांची खात्री जाली.

“हांवें कितें करचें अशें तुका दिसता ?” गांधीजींनीं विचाल्लें.

“आमच्या मुखेल्यांक पत्र बरवन म्हाका क्षमा करूंक लावंची” ताणें जाप दिली.

“ना. हांव असलें पत्र बरवचों ना.” गांधीजींनीं म्हळें: “तुका क्षमा फावना. लोकांचो पैसो कसो खर्च करचो हाची तुका जापसालदारकी दिसूंक जाय आसली. तुवें हिशोब सारको दवरूंक जाय आसलो. रुपया-आणे-पैचो प्रस्न न्हय हो. तुज्या शिलाचो प्रस्न हो. सार्वजनिक कार्यकर्त्यांक असलीं घळपणा सोबनात. तेन्ना, ते पैशे तुवें भरचेच पडटले.”

गांधीजींत अितलीं कठोरपणा आसत हाचो ताका अदमास ल्हेगीत नासलो. ते आपणाक माफ करतले अशें ताका दिशिल्लें. म्हणूच तर तो येदेय त्रास काडून सावरमतीक आयिल्लो. गांधीजींचें हें मत आयकून ताका रडूंक आयलें.

दीनबंधु अँड्र्यूझ म्हऱ्यांत बशिल्ले. तांकां वायट दिसलें. जाका पश्चात्ताप जाला ताका अितली मोटी ख्यास्त फावना. तांणीं गांधीजींक समजावपाचो यत्न केलो.

“हय, ताका सारको पश्चात्ताप जावंक जाय.” गांधीजींनीं म्हळें: “फक्त बुद्धीक पटलें म्हणुण अुपकरना. सारको चिमटो वसूंक जाय. तो कार्यकर्तो शिकिल्लो. आनी पैशे घेनासतना काम करपी. ताजी जापसालदारकी मोटी. हांव ताका माफ करपाचों ना.”

जालें ! मनसुबी जाली. आतां अुपायच नासलो. कितेंय तरी विकून पैशे फारीक करचेच पडिल्ले.

म्हण्टा म्हणसर दुसरी अडचण अुबी जाली. ताका घरा परतो वचपाक टिकेटिचे सुमार तीस-पस्तीस रुपये जाय आसले.

गांधीजींनीं तेय दिवपाचे नाकारले. “तुका पैलींच रीण आसा. आतां आनीक अुश्णे घेवन तातूंत भर घालूंक जायना. तूं पांयांनी वच !”

अमदावादेच्यान पांयांनी घरा वचप ही केदी ख्यास्त ? पुण कितें करतलो ? जेवन तो भायर सल्लो.

फाटोफाट दीनबंधूय कोणाक कळनासतना भायर सल्ले. आनी ताका टिकिटिचे पैशे दिवन आश्रमांत आयले. आश्रमांत येना फुडें गांधीजीं सरीं वचून तांणीं म्हळें: “म्हाका अेक खबर सांगची आसा.”

“ त्या कार्यकर्त्यांक पैशे दिले हीच मू ? हांव तुमकां वळखना ? सभावाक वखद ना ! ” गांधीजींनीं हांसून म्हळें !

: ८३ :

दिले ते दिले

आश्रमाचीं घरां बांदूंक नाशिल्लीं. लोक खोंपींनी रावताले. हें पळवन अेक दीस कोणें अेकल्यान गांधीजींकडेन घरां बांदपा खातीर चाळीस हजार रुपये धाडून दिले.

घरां बांदपाचो बेत चल्ला अितल्यांत अहमदाबादेंत अिफ्ल्युयेंझा सुरू जालो. लोक मरुंक लागले.

गांधीजींनीं म्हळें : “अंदू घरां बांदपाचें काम जावंचे ना. तेन्ना जाचे पैशे ताचे कडेन परते करूंया.”

“ पुण ताणें पैशे परते मागूंक नात.” कोणें म्हळें.

“ तातूंत कितें जालें ? ज्या कामा खातीर पैशे दिल्ले तें काम कांय जावपाचें ना. मागीर पैशे कित्याक दवरचे ? ” गांधीजींनीं जाप दिली.

“ केन्नाय तरी घरां बांदतलेच काय ना ? तेन्ना ते अपकारतले.”

“ तेन्ना हो नाजाल्यार दुसरो कोणूय पैशे हाडून दितलो. ”

अखेरेक पैशे त्या मनशाक परते दिवंक व्हेले आनी गांधीजींचें म्हणणें ताच्या कानार घालें.

“ हांवे दिले ते दिले. परते घेवपाचों ना ” त्या मनशान सांगून धाडलें आनी पैशे आशिल्ले तशे आश्रमांत आयले !

: ८४ :

अडेचे बडवाचार

आपले भाशेक अुणी लेखून परके भाशेंत अुलवप गांधीजीक केन्ना मानतासलें.

दक्षिण आफ्रिकेंत जैत आनी कीर्त जोडून गांधीजी परते भारतांत आयले त्या वेळार मुंबैच्या बंदरार तांकां येवकार दिवंक जायतो लोक जमिल्लो. ह्या लोकांत अेक वर्तमानपत्रकार आसलो. ताणें गांधीजींक कसलो तरी अेक प्रस्न विचाल्लो.

ताका जाप दिवंचे आदीं गांधीजींनीं ताका म्हळें: “ बावा रे, तूं हांगासल्लो आनी हांवूंय हांगासल्लोंच. तुजी भास गुजराथी, म्हजीय भास गुजराथीच. मागीर तूं म्हजे कडेन अिंग्लीशींत—सो कित्याक अुलयता ? हांव भायर वचून आयलां म्हण्टकूच गुजराथी विसल्लां जातलों अशें तुका दिसलें काय कितें ? काय बॅरिस्टर जालों देखून हांवें म्हजी भास सोडली अशें तुका दिसलें ? अिंग्लीश भास म्हजीय न्हय, तुजीय न्हय. आमची निजाची भास सोडून आमी तिसरेच भाशेंत कित्याक अुलवचें ? काय परके भाशेंत अुलयतकूच व्हडपण येता अशें तुका दिसलें ? ”

गांधीजींची ही जाप आयकून तो वर्तमानपत्रकार शेळेलो.

दुसऱ्या दिसा मुंबैच्या वर्तमानपत्रांचेर ही खबर मुखेलपणान आयिल्ली. अडेचे बडवाचार गांधीजींक मानतात हें लोकांक पेल्याच दिसा कळ्ळें.

: ८५ :

हिन्दुस्तानी तुमकां येवंक जाय

आंध्र प्रदेशांत भोंवतना अका गांवांत गांधीजींक मानपत्र दिवपाची सभा जाल्ली. अकलो तें वाचून दाखवंक लागलो. मानपत्र अंग्लीश भाशेंत बरयल्लें.

सामान्यतायेन मानपत्रां घेता आसतना गांधीजी म्हणटाले : “म्हजे विशीं तुमी जें कितें बरयलां तांतल्यो खूबश्यो गजाली हांव जाणां. तेन्ना त्यो भौन भौन म्हाका सांगपांत वेळ कित्याक वगडायतात ? हांव जें नकळें तें म्हाका सांगात. तुमच्या गांवांत कार्यकर्ते कितले आसात, कोण कोण कसलीं कसलीं कामां करतात हांतलें कितेंय सांगल्यार तें म्हाका अुपकारा पड्टलें.”

पुण आज गांधीजींची नुरा गंभीर आशिल्ली. अक दोन मिण्टां जातकूच सोसूं नज जालें जातलें. तांणीं म्हळें : “तुमी तें अंग्लीशींत कित्याक बरयलां ? हिन्दुस्तानी भाशेंत कित्याक बरयलें ना ? तुमकां हिन्दुस्तानी येना जाल्यार तेलगू भाशेंत बरवचें आसलें... हांव तुमकां अक अुतर अंग्लीशींत वाचूंक दिवंचो ना. तुमकां हिन्दुस्तानी येवंकूच जाय...”

गांधीजींक अंग्लीश बरी येताली. ते बरी अंग्लीश बरयताले. पुण हिंदी लोकांनीं आपल्या वेव्हारांत अंग्लीश चलयल्ली तांकां माननासली. ते स्वाक्षरी लेगीत देवनागरींत दिताले.

३ ८६ :

व्हायसरॉय जाय जाल्यार शिकतलो

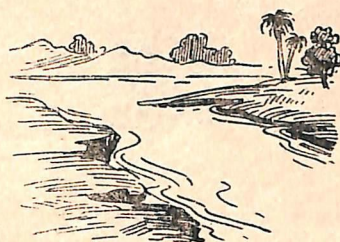
देशी भाशां विशिंचो गांधीजींचो मोग बरोच गाढ आसलो. देशी भाशांक व्हडपण दिवपाची अकूय संद गांधीजींनीं वगडावंक ना.

अेक खेपे कसलो तरी अेक थाराव व्हायसरॉयकडेन धाडपाचो आसलो. गांधीजींनीं त्या थारावा सकल आपली निशाण केली आनी मुखार “ प्रमुख, गुजराथ राजकीय परिषद ” अशें निभेळ गुजराथींत वरयलें.

कोणें तरी म्हळें : “ बावड्या व्हायसरॉयाक गुजराथी कशी समजतली ? ”

गांधीजींनीं कळाव केलो ना. तांणीं म्हळें “ गुजराथी कशी समजतली म्हळ्यार कितें ? कोण कोणाचेर राज्य करता ? आमचेर शोक चलवंचो आसत जाल्यार तांणीं आमची भास शिकूंक जाय. ना जाल्यार दुभाषी तरी तांणीं दवरूंक जाय. आमकां थोडीच गरज आसा.”

आनी गांधीजींनीं थाराव व्हायसरॉयाकडेन तसोच धाडलो.

: ८७ :

भांगराचीं अउतरां

गांधीजींनीं “ रचणुकी कार्यावळ ” नांवाच्या आपल्या पुस्तकांत बरयलां :—

“ आमी आमच्यो निजाच्यो भासो कडेक दवरल्यो आनी परकी भाशेच्या नादाक लागले. हाका लागून आमच्या समाजांत दोन पंगड पडले, अेक शिकिल्ल्यांचो. दुसरो, शिकूंक नाशिल्ल्यांचो. आनी दोनां मजगतीं अेक मोटी वणत अुबी जाली. आमच्यो भासो वाडूंक पावल्यो नात आनी आमचो बारीक लोक नव्या-नव्या येवजणुकां पसून पैस अुल्लो. हाका लागून आमचें जें नुकसान जालां तें लहाना-समानांतलें न्हय.....स्वराज्याचीं फळां बारीक लोकांनी चाखचीं अशें दिसता जायत जाल्यार देशी भासांक व्हडपण हाडूंक जाय. ”

गांधीजींचें हें मत भांगराच्या अक्षरांनीं बरवन दवरपा सारकें आसा.

: ८८ :

अंग्लीश शिकुनूय ते मोटे जाले

अेक खेपे कोणे अेकल्यान गांधीजींच्या देशी भासो शिकूंक जाय ह्या म्हणण्याची टीका केली. आनी म्हळें :—

“ अंग्लीश बरप शिकिल्ल्यानूच राजा राममोहन राँय, जगदीशचंद्र बसु, रवींद्रनाथ ठाकुर वी लोक मोटे जावंक पावले. ”

गांधीजींनीं ताका जाप दितना म्हळें : “ मोटो मनीस जावपा खातीर अंग्लीश शिकूंक जाय अशें म्हणप बरोबर न्हय. बुद्ध, कबीर, नानक अंग्लीश शिकूंक नासले. तरी आसतना ते मोटे जाले. आयज शेंकड्यांनी वर्सां अुपरांत लेगीत लोक तांचो अुगडास करता. राजा राममोहन राँय, जगदीशचंद्र बसु, रवींद्रनाथ ठाकुर वी अंग्लीश शिकपाचे अडचणींतल्यान वचून लेगीत मोटे अुल्ले हातुंतूच तांचें मोटेपण आसा. तें तांचें निजाचें. ”

गांधीजींनींच भारतांतल्या देशी भासांक भौमान मेळवन दिलो.

: ८९ :

म्हजो धर्म बंदखणिचो न्हय

अंग्लीश भाशेच्या हुंवारांत आमच्यो भासो व्हांवन वेतीत ह्या हुस्क्यान गांधीजींनीं देशी भासांचे वाडिचो आग्नो धरिल्लो खरो पुण ते अंग्लीश भाशेचे आड नासले. तांची येवजुपाची तरा समजुपा खातीर तांगेलें अेक अवतरण दितां. गांधीजींनीं अेके कडेन वरयलां :—

“ म्हाका म्हज्या घरा भोंवताणी वणटी अुवारिल्ल्यो नाकात आनी म्हज्या जनेलांक गुड्डेय मारिल्ले नाकात. संवसारांतल्यो सगल्यो संस्कृतायो म्हज्या घरा भोंवतणी मेकळेपणान घोळिल्ल्यो म्हाका जाय. पुण तांतूतले अेकलेय कडल्यान हांव म्हाका खोले करून घेवचो ना. वरपाची रूच आशिल्ल्या आमच्या चल्या चल. यांनी अंग्लीश आनी संवसारांतल्यो दुसऱ्यो भासो शिकच्यो आनी तांचो लाव तांणीं आमच्या लोकाक आनी संवसाराक दिवचो. पुणून भारतांतल्या खंयच्याय मनशान आपली आवै-भास विसरिल्ली, तिका कोनशाक अुडयल्ली, वा ते भाशेंत अुलयतना वरयतना ताका लज दिशिल्ली म्हाका नाका. आपले आवै-भाशेंत येवजूंक येना वा आपल्यो वऱ्यांतल्यो वऱ्यो येवजणुको आपले आवै-भाशेंत सांगूंक येनात अशें कोणाकूच दिसूंक फावना. म्हजो धर्म बंदखणिचो न्हय. म्हज्या धर्मांत देवान निर्मिल्ले दर अेकले गजालीक सुवात आसा. ”

गांधीजींचे हें अवतरण जण अेकान घोळवंक जाय.

: ९० :

गांधीजींचो त्याग

पू. काकासायब कालेलकार अक खेपे अुमर खय्यामाचें 'स्वायात' हें पुस्तक वाचूंक बशिल्ले. पुस्तक सोंपूंक आयिल्लें. अितल्यांत गांधीजींची नदर तांचेर पडली. तांणीं विचाल्लें : "कसलें पुस्तक वाचतात ?"

काकासायबांनी पुस्तक दांखयलें. काकासायबांची आनी गांधी-जींची निकतीच वोळख जाल्ली. देखून अकदम अुपदेस करपाची गांधीजींची अितसा नासली. तांणीं फक्त म्हळें : "म्हाकाय अिंग्लीश कविता वाचपाचो खूब नाद आसलो. पुणून हावें यवजिलें, म्हाका अिंग्लीश कविता वाचपाचो अधिकार खें आसा ? म्हाका संस्कृत सारकी येना. गुजराथीय सारकी येना. म्हजेकडेन रिकामी वेळ आसत जाल्यार हावें तो संस्कृत आनी गुजराथी ह्या भासांचें गिन्यान वाडवपाखातीर कित्याक अुपकारावंचो न्हय ? म्हाका देशाची सेवा करची आसा. म्हण्टकूच म्हाका वेळ मेळटा तितलोय हांवें म्हजी सेवेची शक्त वाडवपा पसत अुपकारावंक जाय."

थोडो वेळ ओगी रावन गांधीजींनीं परतें म्हळें : "हांवें देशा खातीर त्याग केला जायत. पुण पैशांच्या त्यागाक हांव त्याग मानींच ना. कित्याक, पैशांची ओड म्हाका केन्नाच नासली. अिंग्लीश साहित्याचे ओडीक मात् अंत-पार नासलो. पुणून हावें नित्शय केलो कि हांवें हो नाद सोडूंक जाय."

काकासायब जें समजूंक जाय आसले तें जीस्त समजले. तांणीं पुस्तक मोन्यांनी काडून कुशीक दवल्लें.

: ९१ :

काकासायब गुजराथी बरपी जाले

पु. काकासायब म्हण्टात : “ बापूजींच्या ह्या म्हणण्याचो परिणाम असो जालो कि नवीं अिंग्लीश अुतरां सोदूंक आनी तांची खुबी समजूंक म्हजी जी शक्त पैलीं खर्चताली ती आतां गुजराथी कडेन वळली.”

काकासायबांची जल्मभास मराठी. आश्रमांत आयले तेन्ना तांकां गुजराथी येनासली. हिंदीय चडशी येनासली. पुण गुजराथी वातावरणांत राविल्ल्यान तांकां गुजराथी अिल्लीअिल्ली करून येवंक लागली. अुपरांत तांणीं गुजराथींत बरवपाक सुरवात केली. गुजराथी अुतर येवजलें ना जाल्यार थें ते सोपें संस्कृत अुतर वापरूंक लागले. करतां करतां काकासायबांची गुजराथी भास अितली सुंदर जाली कि कांय काळान ते गुजराथी भाशेंतले अेक मोटे बरपी जाले.

: ९२ :

गुजराथी कौशाचो अितिहास

१९२२ त गांधीजी बंदखणीत आसले. थें तांणीं आयकलें कि तांच्या फाटल्यान ‘ नवजीवन ’ काकासायब कालेलकार चलयतात. ‘ नवजीवन ’ हें गांधीजीलें गुजराथी साताळें आसलें.

अेक दीस गांधीजींची काकासायबांक अेक चीट आयली. तांतूंत तांणीं बरयल्लें :

“ अिंग्लीश अुतरांचें शुद्धलेखन जशें थरिल्लें आसा तशें गुजराथी भाशेंत ना. मराठी, बंगाली, तामीळ, अुर्दू बी भासांनी

न्हस्व-दीर्घाचे सगले नेम थरिल्ले आसात. तशें गुजरार्थांत ना. मनांत येत तशें बरयतात. गुजराथी भाशेची ही दुर्दशा ना करपाचो वावर तुमचो. म्हाका अेक असो कोश जाय, जातूंत गुजराथी भाशेचीं सगलीं अुतरां न्हस्व-दीर्घाच्या नेमां प्रमाण दिल्लीं आसूंक जाय.”

गांधीजींची ही चीट वाचून काकासायबांक अजाप जालें. बंदखणीतल्यान सुटून येतकच तांणीं गांधीजींक म्हळें: “ बापूजी, गुजराथी ही म्हजी भास न्हय. हांवें गुजराथी साहित्य वाचुंकूय ना. व्याकरणूय म्हाका येना. हांव गुजराथी कोश कसो करतलों ?”

गांधीजींीं म्हळें : “ तुमी अेकल्यानूच हो वावर करचो अशें हांवें खें म्हळां ? जाय तांचो आधार घेयात. पुण ह्या कोशाची जापसालदारकी तुमच्या आंगार आसा.”

जालें; सन्याशाच्या संवसाराक शेंडये पसून सुरवात म्हण्टात. काकासायब व्याकरण घेवन बसले, फाटल्या चाळीस वर्सांत व्याकरणी नेमां संबंदान कोणें कितें म्हळ्ळें तें सगलें अेकठांय केलें, आनी जायत्या जाणांचो आधार घेवन पांच वर्सां अेका सारको वावर केलो. आनी अखेरेक अेक कोश तयार करून गांधीजींक दिलो.

गांधीजींक खूब खोस जाली. नवजीवनांत तांणीं बरयलें : “ आतां गुजराथी भास कशाय कशी बरवपाचो अधिकार कोणाकूच अुरूंक ना.”

काकासायबांनी तयार केल्लो हो ‘ जोडणी-कोश ’ आयज गुजराथी भाशेचो प्रमाण कोश म्हण सगल्यांनी आपणायला.

: ९३ :

पुस्तक लासून अडयलें

गांधीजी श्री. गोपाळ कृष्ण गोखल्यांक आपले गुरू कशे मानताले. गुजराथांत आश्रम काडल्या उपरांत गांधीजींनीं आपल्या राजकी गुरुची वरपावळ अेकठांय करून तिचो गुजराथी अणकार करूंक ती अेकल्या कडेन दिली. हो मनीस अेक नामनेचो वरपी आसलो.

पुस्तकाचो अणकार जालो आनी तें छापुनूय आयलें. फक्त प्रस्तावना वरवपाची अुरिल्ली. ती खासा गांधीजी वरवपाचे आसले.

महादेवभाव देसाय निकतेच गांधीजींचे चिटणीस ह्या नात्यान वावरूंक लागिल्ले. तांकां तो अणकार मानवलो ना. तांणीं गांधीजींक सांगलें कि अणकार सारको जावंक ना, भासूय बरी ना.

गांधीजींनीं तो दोगां-तिगांक दाखयलो. सगल्यांचें मत तेंच पडलें.

गांधीजींनीं निमाणें निर्वाळो दिलो : “ तशें जाल्यार हें पुस्तक लासून अुडवंक जाय. हांव गुजराथी भाशेक असली भेट दिवंक सोदिना. ”

पुस्तक छापपाक कितलो खर्च आयिल्लो कोणांक खबर, तें बरेंच मोटेंय आसलें. पुण गांधीजींनीं पैशांची पर्वा केली ना. आपल्या गुरुची वरपावळ शुद्ध भाशेंतच लोकांक वाचूंक मेळूंक जाय अशें गांधीजींक दिशिल्लें.

: ९४ :

अणकार नितळ जावंक लागले

गांधीजींनीं अणकाराचें पुस्तक लासून अुडयलें हाचो परिणाम त्या अणकारप्याचेर कितें जालो जातलो हें आनी वेगळें सांगपाची गरज ना. पुण हे गजालिचो दुसरो अेक परिणाम जालो तो सांगूंक जाय. गांधीजी 'यंग अिडिया' नांवाचें अेक सप्तकी नेमाळें अिंगलीशींत काडटाले. तांतल्या कांय वरपांचो गुजराथी अणकार करपाचो वावर कांय जाण करताले. ते ही गजाल आयकून भियेले. अणकार येवजून--येवजून करूंक जाय, अुतरां जिस्ताजीस्त पडूंक जाय, वाक्यां सारकीं जावंक जाय, दुबाव आयलो जाल्यार अेकामेकांक विचारूंक जाय अशें तांकां दिसूंक लागलें. ते हे भशेन वावरूंकूय लागले. तरी आसतना गांधीजींक अेकाद--दुसरें अुतर मानत न मानत, हाचो दुगदुग तांकां दिसतालोच.

गांधीजींच्या ह्या आग्न्याक लागून गुजराथी भाशेंत अणकाराचे नितळसाणेची जनताय घेवपाची अेक परंपरा सुरू जाली. त्या आदीं लोकांनी कितले तरी अणकार गुजराथी भाशेंत केल्ले, जातूंत कठीण अुतरां सोडून दिल्लीं. आनी कठीण वाक्यांचो अर्दकुटो अर्थ केल्लो. गांधीजींच्या आग्न्याक लागून गुजराथभर अणकारांचो अेक नवो आदर्श सुरू जालो.

: ९५ :

अणकारपी गांधी

गांधीजी स्वता बरपी हे जातींतले नासले खरे. पुण तांचें बरप नितळ, सोपें, सादें आनी सुंदर आसतालें. तांच्या बरपांतलें अेक अुतर हेवटेनचें तेवटेन करूंक येना.

काकासायबांनी अेकेकडेन गांधीजींची अेक याद बरयल्या. गांधीजींच्या अेका लेखाचो माथाळो Death Dance असो आसलो. ताचो अणकार सगल्या अणकारप्यांनी 'तांडव-नृत्य' म्हणुण केलो. अणकारप्यांत मोटे मोटे बरपी आसले. पुण गांधीजींक तो मानवलो ना. अणकारप्यांनी विचाल्लें :-

“ दुसरें कसलें अुतर आसा ? ”

गांधीजींनी मात्शें येवजिलें आनी जाप दिली : “ पतंग-नृत्य ! ”
व्हडल्या साअित्यकांक जमलें ना तें गांधीजींनीं केल्लें !

: ९६ :

निमाणो संदेश

गांधीजी दक्षिण आफ्रिकेंतल्यान परते हिंदुस्तानांत आयले तेन्नाची खबर. गुजराथांतल्या खेडा जिल्ह्यांत ते पांयांनीं भोंवताले. ताका लागून तांकां खूब त्रास जाले. अेक दीस अकस्मात तांच्या पोटांत दुखू लागलें. सवनरात न्हीद पडली ना. आतां वांचप कठीण अशे ताकां दिसूंक लागलें.

सगली रात तांणीं

विहाय कामान् यः सर्वान् पुमांश्चरति निस्पृहः
निर्ममो निरहंकारः स शान्तिमधिगच्छति ॥

हो गीतेंतलो श्लोक म्हणून काडली. सकाळ जाली आनी तांणीं आश्रमांतल्या सगल्यांक आफवंक धाडले. सगल्यांक दिशिल्लें कि गांधीजी जण-अकल्याक वेगळें-वेगळें कितेय सांगतले. पुण गांधीजींनीं सगळ्यांचांक अकूच संदेश दिलो. आपुण आतां वांचना अशें सांगून तांणीं म्हळें :

हिंदुस्थानच्या खांची-कोनश्यांनी वचून म्हजो निमाणो संदेश सांगात कि “ हिंदुस्तानची अदरगत अहिसेनच जातली आनी अहिसेनच हिंदुस्तान संवसाराची सेवा करूंक पावतलें. ”

अितलें सांगून ते ओगी रावले आनी आशिल्ले तशे गीतेच्या श्लोकांत तल्लीन जाले. गांधीजी मरणाक केन्नाच भियेले नात.

: ९७ :

काम करतां करतांच बरे जाले

गांधीजी बरे नाशिल्ल्यान कांय दीस हुस्क्यांतच गेले. अितल्यांत सरकारान ‘ रौलेट ’ कायदो पास केलो. गांधीजींनीं म्हळें :- “ हांव बरो आशिल्लों जाल्यार सबंद देश ह्या कायद्या आड पेटयतलों आसलों. आमी सरकाराक खूब मदत केल्ली. ताजेंच हें पानवळ ! ”

तरी आसतना हांतुणा वेल्यानच तांणीं लोकांक सुचवण्यो केल्यो. करतां करतां ते ह्या कामांत अितले गुल्ल जाले कि आपुण बरे नात म्हणपाचेंय विसरून गेले !

आनी फुडें कांय दिसांनी स्वताच चळवळ सुरू केली.

: ९८ :

कितलें भव्य

पू. विनोबाजींची ही अेक खबर. ते गीतेचे मोटे भक्त. शरीर वेगळें आनी आत्मो वेगळो ही गीतेची शिकवण तांणीं पचयल्या.

सावरमती आश्रमांत आसतना अेक खेपे सावरमती न्हंयेर न्हावंक गेल्ले थंय ते अकस्मात न्हंयेच्या झोतांत सांपडले आनी व्हांवन वचूंक लागले. कांठार आशिल्ल्या लोकांनी विनोबाजींक वांचवपाचो जायतो यत्न केलो. खासा विनोबांनीय यत्न केलो. पुण सगलो फुकट गेलो. कांठावेले लोक काचाबूल जाले. कोणें न्हंयेंत अुडकी माल्ली. कोण मुखार धांवलो. विनोबांक खात्री जाली कि आतां वयर सरप शक्य ना. मरण साक्षात् तांच्या मुखार तोंड आं करून अुबें आसलें. पुण विनोबांनी गीतेची शिकवण पचयल्ली. ते हात वयर करून लोकांक परते धीर दिवंक लागले :— “ भियेवं नाकात...आत्मो अमर आसा हो म्हजो संदेश सगळ्यांक सांगात.....”

देवाचे कृपेन मदींच अेक खडप लागलें आनी विनोबा वांचले.

: ९९ :

चाळिसांचे चाळीस हजार

दक्षिण आफ्रिकेंतल्या सत्याग्रहांत अेक कठीण प्रसंग आयिल्लो. नामदार गोखल्यांक दिल्लें अुतर जनरल स्मट्सान मोडिल्लें. हिंदी लोकांची अेकूय मागणी मान्य करप ना अशें ताणें थारायल्लें. लोकांचो विश्वासघात जाल्लो. तांच्या मुखार झूज दिवपा पेल्यान दुसरो मार्गच अुरुंक नासलो.

पुण दक्षिण आफ्रिकेंतल्या हिंदी व्यापाऱ्यां भितर व्हडलिशी जाग येवंक नासली. तांची तयारीच नासली. ‘ कितें करतले झुजून ? आमी हांगा आयल्यात व्यापारा खातीर. झगडपा खातीर थोडेच आयल्यात ! ह्यो मान-अपमानाच्यो गजाली कित्याक ? ह्यो कुशीक दवरून आपलो पोटाचो धंदो सांबाळ्ळो जाल्यार व्हडलें-शें कितें अिवाडटा ? गांधींक हें नाका जाल्लें लागता. असल्या तत्वांनीं म्हण केन्ना कोण पोटाक पावला ? ’ अशेंच वचत थें लोक अुलयताले. आनी हेवटेन गांधीं लढ्याचो गजाली करताले ! हें पळवन फिनिक्स आश्रमांतल्या अेका मनशान गांधीजींक म्हळें:

“ बापूजी, आमी झुजपाच्यो गजाली करतात खरे. पुण आमचे-कडेन मनीस आसात कितले ? येदे मोटे सत्तेकडेन झूज दिवपाक कितेय तरी आसूं नाका ? तुमी मनशांचो केन्ना हिशोव केला ? ”

“ हय तर, दीस रात मेजीत आसां...तरी पुण तूंय मेज पळवंया. आमचे कडेन सत्याग्रही कितले आसात ? ”

मेजूंक सुरवात जाली...अेक, दोन, तीन....फिनिक्स आश्रमा-पसून सुरवात करून नाताल, ट्रान्स्वाल, केप कॉलनी मेरेनच्या सत्याग्रह्यांचीं नांवां घेतलीं. सगळीं मेळून चाळीस जालीं.

गांधीजींनीं गंभीरपणान विचाल्लें : “ चाळीस मनीस खरे. पुण ते कसले ? ”

‘कसले’ ह्या अुतराचेर तांणीं अितलो नेट दिल्लो कि तांचें मर्म त्या आश्रमवासिच्या लक्षांत पुरायान आयलें आनी ताणें म्हळें :

“ अुल्लों जाल्यारूय जिखलों आनी मेलों जाल्यारूय जिखलों ’ असलो खर नित्शय आशिल्ले; अखेरपर्यंत झुजपी. ”

हें आयकनाफुडें गांधीजींचो अुत्साह वाडलो : “ पुरो....पुरो... अखेर मेरेन झूज दिवपी, जिवाची पर्वा नाशिल्ले चाळीस मनीस खूब जाले...ह्या चाळिसांचे चाळीस हजार जाल्ले तुका दिसतले ” आनी अुलयतां अुलयतां ते भावनावश जाले आनी म्हणूंक लागले : “ हे चाळीस तरी कित्याक जाय ? हांव अेकलो पुरो. केदीय मोटी सत्ता आसूं, गोखल्यांचो अपमान आनी विश्वासघात करतले सत्ते आड झुजूंक हांव अेकलो पुरो. तांकां दिल्ल्या अुतराक पाळो दिलो ना जाल्यार हांव पिश्या सारको दरअेकल्या गोच्या मनशाचें दार खटखटायत भोंवतलों. गोखल्यांचो अपमान ? ... कोण सोंसतलो ? ... ”

जाका स्वाभिमान ना ताका धर्मच ना. आज मेरेन संवसारांत जितलीं राष्ट्रां वयर सल्ल्यांत तितलींय स्वाभिमान वाडवनूच वयर सल्ल्यांत. स्वाभिमान म्हळ्यार मस्ती न्हय. ती मनाची अेक अवस्था. गांधीजी म्हणटाले कि जाचो देवाचेर विश्वास आसता ताकाच स्वाभिमान आसता. जाचो देवाचेर विश्वास नासता ताका केन्ना कितें करचें हेंय समजना आनी तें कशें करचें हेंय समजना. गांधीजींत स्वाभिमान पराकाश्टेचो आसलो. तांचीं तीं अुतरां आयकून आश्रमवासी ओगी

रावले. जीं कितें डळमळीतपणां तांच्यांत आशिल्लीं तीं हे अजिंक्य श्रद्धेच्या अुज्यांत लासून गेलीं. मुखार चळवळ जाली. गांधीजींक जैतूय मेळ्ळें. जेन्ना लढ्यांत कितल्या लोकांनी वांटो घेतिल्लो हाचो हिशोव सुरू जालो तेन्ना आंकडो खरेपणान चाळीस हजारांचेर पाविल्लो !

आश्रमी जीवनांत केदी प्रचंड शक्ती आसता हाची ही अेक पत. ****

: १०० :

सत्या मुखार असत्य तिगना

सत्यान चलपी मनीस निर्मळ आसता ताका कोणूच फटवंक पावना. अितलेंच न्हय तर ताका कोणूय फटयत जाल्यार ताज्यांतूच खें तरी असत्य आसूंक जाय अशें गांधीजींचें म्हणणें आसलें.

दक्षिण आफ्रिकेंतली खबर. फिनिक्स आश्रमांत अेकलो भुरगो रावतालो. तो अेकदीस आपल्या बापायक मेळपाक डरवन शारांत गेलो. मेळून जातकूच बापायक दिसलें, आश्रमांत भुरग्याक मिच-मिचीत खाण खें मेळटलें ? म्हण जेवन जातकूच ताणें ताका भजीं घेवन दिलीं. भुरग्यान थें थोडीं भजीं खालीं. पुण रोखडीच ताका आश्रमांतल्या आपल्या संवगड्यांची याद जाली. म्हण ताणें भज्यांचो पुडो करून बरोबर व्हेलो.

रात जाल्ली. सगळ्या ल्हान-व्हड भुरग्यांक जमवन तो भजीं वांटूंक लागलो. अितल्यांत तांची मास्तरिण थें पावली. गांधीजींचो हे बायलमनशेचेर खूब भावार्थ आसलो. म्हण तांणीं भुरग्यांक तिचे सुवादीन केल्लीं. आश्रमांत भजीं बी खावंक मना केल्लीं. तरूय आज ते मास्तरिणीक तीं खायन दिसलीं. तिणें भुरग्यां

वांगडा अेक भजे खाले. पुण ही गजाल कोणाक सांगूं नाकात अशें भुरग्यांक सांगून दवल्लें.

कांय दिसांनीं ही गजाल भायर फुटली आनी गांधीजींच्या कानार पडली. तांणीं वासपुस सुरू केली. कोणें भजीं हाडलीं, कोणें कोणें खालीं ? ही वासपुस करपांत व्हडलो—सो कितें हेतु नासलो. पुण अपुरांत तांकां समजलें कि भजीं खावपांत मास्तरिणिचोय वांटो आसलो. गांधीजींक पैलीं हें खरें दिसलें ना. पुण अेका—दोगां भुरग्यांनीं खात्री दिवन सांगिल्लें म्हण तांणीं ते मास्तरिणीकच आपवन विचाल्लें. तिणें चक्क ना म्हण सांगलें.

भुरगे फट अुलयतात—शे जाले ! म्हणटकच प्रस्नाक म्हत्व आयलें. भुरगे फटयतात काय मास्तरीण फटयता ? दोगां भितर कोणूय जाणा जावन फट अुलयतात जाल्यार ती सोंसूं नज असली गजाल आसली. भुरगे तर नित्शयान सांगताले. तितली तीय ना म्हणटाली.

अखेरेक गांधीजींनीं आपल्या ल्हान चल्याक—देवदासाक—आपवन विचाल्लें. “ देवदास, तुका हांतली कितें खबर आसा ? ” देवदास वावडो कितें जाप दितलो ? गांधीजींच्या मनांत ते मास्तरिणी विशीं आदर आसा म्हणपाचें ताका खबर आशिल्ल्यान ताका तिचे आड अुलवपाचें काळीज जायना जालें. तो रडूंक लागलो. गांधीजींनीं म्हळें : “ रडता कित्याक ? खरें कितें तें सांगून अुडय. ”

“ खरें सांगल्यार तुमी फट म्हणटले म्हण म्हाका रडूंक येता. ” ताणें जाप दिली.

“ तूं खरें अुलयतलो हाची म्हाका खात्री आसा. तेन्ना, कितें तें सांग. ”

देवदासान नित्शयान सांगलें : “ तिणें भजीं खाल्लीं हांवें पळेल्यांत. ”

जालें ! गांधीजी गोंदळ्ळे. आपले भोंवतणीं रावतल्यां मनशां भितर अितलें धडधडीत फट अुलवपी मनीस आसप हाचे सारकी भयंकर गजाल दुसरी कितें आसतली ? तांणीं निर्णय घेतलो : “ खरें कितें तें म्हजेकडेन अुक्तें जावंकूच जाय. तें जे मेरेन जायना ते मेरेन म्हजें जेवप-खावप बंद ”

आश्रमांत वीज कोसळ्ळेले वरी जाली. आश्रमांतले जाण्टे जाळवणदार वासपुसेक लागले. रातचे न्हिदेंतल्यान अेकेकल्या भुरग्याक अुठवन ते विचारूंक लागले. सगळ्यांनीं अेकूच सांगलें. हाचे वेल्यान भुरगे खरें सांगतात म्हणपाचें अुक्तें जाल्लें. पुण जोंवर ती मास्तरीण कबूल करिना तोंवर कितें ? अखेरेक तिचें काळीज जागें जाले. दुसऱ्या दिसा सकाळीं गांधीजींकडेन वचून तिणें आपलो दोष कबूल केलो.

: १०१ :

नमळायेची म्हूर्त

गांधीजी म्हळ्यार नमळायेची म्हूर्तच आसले. तांणीं आपले आत्मकथेंत वरयलां कि आमचे पांयां पोंदचे मातयेच्या कणा परसूय जो अदीक नम्र जायना ताका सत्याचो अिल्लो सुद्धां दिश्टावो जायसारको ना. खासा गांधीजींत अितली नमळाय आशिल्ली.

येरवड्याचे बंदखणींतली गजाल. गांधीजींचो अेक साथी तांचे-वरोबर तेच बंदखणींत आसलो. तो अेक मोटो वरपी. पुण ताका आपल्या हातान वरवपाची संवय नासली. देवळांतली घांट जशी

वाजयल्यार वाजता तशें हाचे कडल्यान कोणेंय बरवन घेत जाल्या-
रूच बरप जातालें. आज मेरेनचें ताचें सगळें बरप अशेच तरेन
जाल्लें.

गांधीजी ताची ही अडचण जाणा आसले. देखून बंदखणींतलो
आपलो कार्यक्रम थारावन जातकच तांणीं येवन त्या बरप्याक
सांगलें:

“ हें पळेयात, हांवें म्हजो वेळाचो हिशोब केला. तुमकां हांव
सद्दां अर्द वर दिवंक तयार आसां. तुमकां आपल्या हातान बरव-
पाची संवय ना हें हांव जाणां. तेन्ना कितेंय बरवपाचें आसल्यार
म्हाका घालात; हांव बरवंक तयार आसां.”

हें आयकतकूच तो बरपी सद्दूच जालो. भानार येतकूच ताणें
सांगलें :

“ बापूजी, म्हाका देवान व्हडली--शी बुद्द दिवंक ना. पुण
तुमकां बरवंक लावपा अितलो कांय हांव पिसो न्हय.”

“ ना, ना, तशी अनमनपाची गरज ना. हांव खऱ्यांनीच
अर्दवर दिवंक तयार आसां. ”

आनी खऱ्यांनीच ते अर्दवर दिवंक तयार जाल्ले. तातूंत ताका
लजवपाचो तांचो हेतु नासलो. तर ताची लाचारी पळवन, ताका
मनापसून अुपकरा पडपाची अित्सा आसली.

गांधीजीं कडल्यान ह्या बरप्यान कितेंच बरवन घेतलें ना ही
गजाल वेगळी.

: १०२ :

यज्ञ

सात दिसांचो अुपास. चार दीस जाल्या अुपरांत गांधीजी खूब अशक्त जाले. पुण तांचें मन प्रसन्न आसलें. अीश्वराक शरण वचप आनी ताची अित्सा ती आपली अित्सा मानप हे साधनेन मन प्रसन्न अुरता अशें ते म्हण्टाले. आनी अुपासांत तर अीश्वराचें सान्निध्य चडच मेळटा.

सात दीस जातकूच अुपास सुटलो. मोसंबीचो रोस घेतकूच गांधीजींनी आपलो चरखो मागलो.

साथी म्हणूंक लागले : “ दुवळेपणांत चरखो कित्याक ? मात्शी घटाय येवंक दियात.”

“ ना. ना, अुपासांत सूत कांतलें ना हें अेक वेळ समजुंयेता. पुण आतां खावंक लागतकूच यज्ञूय सुरू जावंक जाय. यज्ञा बगर जो खाता तो पातक खाता अशें न्हय ?”

कोण जाप दितलो ? निर्मळ जीण जियेवंक सोदतल्या मनशान सगळचो करण्यो यज्ञासारक्योच करूंक जाय. यज्ञा बगर संवसार अेक खीण लेगीत अुबो रावंक पावचो ना अशें गांधीजी मानताले आनी आपलो यज्ञ सदांच करताले.

ह्या युगाचो यज्ञ म्हळचार चरख्यार सूत कांतप अशें ते म्हण्टाले.

: १०३ :

राजकैदी

१९३० तल्या मिठाच्या सत्याग्रहा अुपरांत सरकारान गांधीजींक येरवड्याचे बंदखणींत हाडून दवल्ले. मेजर मार्टीन नांवाचो अेकलो बंदखणिचो अधिकारी आसलो. ताणें गांधीजींक कितेंच अुणें पडचें न्हय म्हण सगळे तरेची व्यवस्ता केल्ली. कदेलं—मेजां, आयदनां जायतीं हाडून दवल्लेलीं.

बंदखणींत पावनाफुडें गांधीजींनीं तें सगळें परतें केलें आनी म्हळें, “ म्हाका साद्या कैद्या भशेन रावचें आसा. अुण्यांत अुणें जें जाय पडत तेंच म्हाका पुरो. ” आनी ताणीं न्हिदपा खातीर अेक कानापो, अेक गादी, दूद दवरपा खातीर थोडीं आयदनां आनी वरवपा खातीर कागदा पोंदा वापरपाचो अेक फळो अितलेंच दवरून घेतलें. कांय दिसांनीं तांणीं दूद, शाक बी दवरपा खातीर जाळयेची एक ल्हान—शी आरमारुय मागवन घेतली.

अेक दीस मॅजर मार्टिनान गांधीजींक सांगलें कि सरकारान तुमच्या खर्चा खातीर म्हैऩ्याक देडशें रुपये मंजूर केल्यात. पुण आपणें सरकाराक वरयलां म्हण कि येद्या मोट्या मनशाक देडशें पावचे नात; अुण्यांत अुणें तीन—शें तरी मंजूर करूंकच जाय.

गांधीजींनीं हांसत विचाल्लें : “ हे पैशे हिन्दुस्तानाचेच तिजोरें-तल्यान खर्चतले मू ? गरीब प्रजेचेर म्हजो येदो मोटो भार घालपाची म्हजी अित्सा ना. हांवें सगळो हिशोब करून पळेलो. म्हाका म्हैऩ्याक ३५ रुपये पुरो. हाच्याकूय अदीक खर्च जावंक जायना. ”

कांय दिसांनीं, सांजच्या जेवणा वेळार, विवन नांवांचो अेकलो वेलो अधिकारी गांधीजींक मेळूंक आयिल्लो. ताचेकडेन खबरी करतां करतां खर्चाचो प्रस्न आयलो. तेन्ना गांधीजींनीं ताका सांगलें:

“ म्हजे खातीर देडशें रुपया मंजूर केल्यात मू ? म्हण्टकूच म्हज्या पसत जितलो खर्च जाता तितलो काडून अुरिल्ले पैशे तुमी म्हाका दिवंक जाय. ”

क्विनाक अजाप जालें. ताणें विचाल्लें : “ बंदखणींतल्यान सुट्टले तेन्ना ते पैशे तुमी आमचेकडेन मागतले काय कितें ? ”

“ हय तर ! सोडटां काय कितें ? ” अशें म्हणून गांधीजी मोट्यान हांसले.

: १०४ :

दत्तोबा

येरवड्याचे बंदखणींत गांधीजींक जेवण रांदून दिवपा खातीर सरकारान दत्तोबा नांवाच्या अेका साद्या क़ैद्याक नेमिल्लो. ताका संधिवात जाल्लो. बावडो कूटत-कूटत चलतालो. पुण सांगिल्लीं सगळीं कामां करतालो. गांधीजींक न्हावपा खातीर अुदक तापवन दिवप, कपडे धुवप, दूद तापवप असलीं कांय कामां ताचेकडेन सोंपयल्लीं.

तो कूटत कूटत चलता तो पळवन गांधीजींनीं ताका कितें जालां ते विचारून घेतलें. दुसऱ्या दिसा सकाळीं बंदखणिच्या सुपरिन्टेन्डेन्टाक आपवन गांधीजींनीं सांगलें कि आपली ताचेर नैसर्गिक अुपचार करून पळवपाची अित्सा आसा. सरकाराक तांतूंत कितें आडखळ आसा काय कितें हें गांधीजींनीं विचाल्लें. बंदखणींतल्या डॉक्टरान ताका स-अेक म्हैने मेरेन वखतां दिवन पळेल्लीं. पुण ताचे पिडेंत कांयच फरक पडूंक नासलो.

सुपरिन्टेन्डेन्टान सांगलें, “ आमची कांय आडखळ ना. ”

गांधीजींनीं म्हळें, “ ताका कांय दीस हांव अुपास करूंक लायतलों. मागीर ताच्या आहारांत फरक करतलों. हांव जें जेवतां-खातां तांतलेच कांय जिन्नस ताका दितलों. ”

दत्तोबाची अितकी काळजी आयज मेरेन कोणेच घेवंक नासली. ताका आनंद जालो. पुण ताच्याकूय अदीक ताका अजाप जालें. गांधीजींनीं ताका सदां आपवचो बारीक बारीक वासपुस करची, खावपा-जेवपांत बदल करचे. कांय दिसांनीं तो बरो जालो. आनी जो मनीस कूटत कूटत चलतालो तो सामको बरो जावन धावंक लेगीत लागलो. मागीर, ताणें गांधीजींची सेवा अदीक निष्ठेन केली जाल्यार अजाप कसलें ?

कांय दिसांनीं गांधीजी बंदखणींतल्यान सुटले. दत्तोबा त्या अुपरांत बऱ्याच दिसांनीं सुटलो.

कांय म्हैऱ्यांनीं अेक दीस गांधीजी मुम्बै आयिल्ले. गांवदेवीक मणिभवनांत देंविल्ले. तेन्ना अकस्मात्र दत्तोबा तांकां मेळूंक गेलो. स्वयंसेवकांक समजावन तो भितर पाविल्लो. गांधीजींनीं ताची सगळी वासपुस घेतली. तो फोर्टांत अेक ल्हानशी ब्राह्मणी चलयतालो. पुण त्या दिसा गांधीजी खूब कामांत आशिल्ले. देखून तांणीं ताका दुसऱ्या दिसा येवंक सांगलें.

तो ' बरें आसा ' म्हण सांगून गेल्लो. पुण परतो आयलोच ना. गांधीजींनीं ताची खूब वाट पळेली. मागीर म्हणूंक लागले : " ताका थोडे पैसे दिवपाचें म्हज्या मनांत आसलें. गरीब मनीस कश्ट करून पोट भरता. म्हाका दोन-दोन खेपे येवन मेळपाक वावड्याक वेळ खें मेळटलो ? कालच हांवें ताका पैसे दिवंक जाय आसले. "

गांधीजींक खूब दुःख जालें. पुण मुम्बैच्या त्या मानव-सागरांत दत्तोबाक कोण सोडून हाडटलो आसलो ?

: १०५ :

हवशी सेवक

१९२२ तली खबर. गांधीजी हिन्दुस्तानांत पैलेच खेपे बंदखणींत पडिल्ले. गांधीजी विशीं हिन्दू मुसलमान सगळ्यांक आपलेपण दिसता हें पळवन बंदखणींतल्या सुपरिन्टेन्डेन्टान तांचे सेवे खातीर आफ्रिकेच्या अेका हवशाची नेमणूक केल्ली. ताका बावड्याक हिन्दुस्तानांतली अेकूय भास समजनासली. अिंग्लीशूय येनासली. चड करून कुरवांनीच ताका सगळें समजावचें सांगचें पडटालें. असलो हो मनीस गांधीभक्त केन्नाच जावंक पावचो ना असो सुपरिन्टेन्डेन्टाचो समज आसलो. ताका बावड्याक मनशाचें काळीज सगळे कडेन सारकेंच आसता म्हणपाचें खें खबर !

अेक दीस त्या हवशाक विंचू चाबलो. बावडो रडत रडत गांधीजी सरिं आयलो. गांधीजींनीं अेक खीण लेगीत वगडायनासतना ताका चाबिल्ल्याची सुवात अुदकान धुवन काडली. आनी आपलें तोंड थें लावन मोट्चान रगत चोखून काडलें. हाका लागून दुख अुणी जाली. मागीर दुसरेय अुपाय केले.

बावड्यान आयुष्यांत असले तरेचो मोग पळवंक नासलो. गांधीजींचो हो मोग पळवन तो तांचो दास जालो. आनी भक्तिभावान तांगेलीं सगळीं कामां करुंक लागलो. ताणें पळेलें कि गांधीजींक चरख्यार सूत कांतप खूब मानवता. तो चरखो शिकलो. कापूस पिंजप, पेळू करप, सगळीं कामां करुंक लागलो.

ताका पळवन येवजिल्लें कितें आनी जालें कितें अशें सुपरिन्टेन्डेन्टाक जालें. पुण आतां करतलो कितें ?

: १०६ :

जागृत अहिंसा

आमच्या कोंकणांत लोक आंब्याच्या वा काजुच्या पानान दांत घांसतात तशे गुजराथांत बाभळिच्यो वा कोडू-लिंबाच्यो ताळयो कापून तांणीं घांसतात. त्या ताळयांक गुजराथींत ' दांतण ' म्हणटात. हें ' दांतण ' वेंतभर लांब आसता. ताचें अेक तोंक चाबून मोव ब्रशा सारकें करतात आनी ताणें दांत घांसतात.

गांधीजींचे दांत पडून पडून थोडेच अुरिल्ले. ते ते दांतणान घांसताले. पुण ताचें तोंक चाबून मोव ब्रशा सारकें करपा खातीर गांधीजींक दाढो नाशिल्ल्यो. म्हण तांगेलो अेकलो साथी तें धोडावन तांकां दितालो. आंगणांतल्या कोडू-लिंबाचें दांतण धोडावन दिवप सोपें आसलें. पुण गांधीजी सोपे नासले ! ते म्हणीत कि दांतण अेक खेपे वापरून भायर अुडवप म्हळ्यार अुधळपट्टिचेंच लक्षण. तांणीं दांत घांसून जातकूच दांतण धुवचें आनी आपल्या साथ्याक सांगचें, " हाचो हो वैलो वांटो कापून अुडय आनी फाल्यां खातीर तें सांबाळून दवर. "

" पुण बापूजी, कोडू लिंबाचें झाड आंगणांतच आसा. "

" आसलें म्हण कितें जालें ? झाडाक गरजेपरस अदीक दुःख दिवपाचो आमकां अधिकारूच ना. झाडाची क्षमा मागुनूच जाय तेदीच ताळी तोडूंक जाय. "

गांधीजींची अहिंसा कितली जागृत आसली ! आनी कितली सूक्ष्म !

: १०७ :

सामान्यां परसूय नाजुक

येरवड्याचे बंदखणींत सकाळचो मेजर मार्टीन आनी सांजचो क्विन, दोगूय सदांच गांधीजींक मेळूंक येताले. अेक दीस क्विन पावलो ना. गांधीजींक अजाप जालें. दुसऱ्या दिसा सकाळीं तो आयलो तेन्ना कळ्ळें कि आदल्या दिसा अेकल्या कैंद्याक गोळाक लायिल्लो थें ताका वचचें पडिल्ल्यान तो सदां भशेन येवंक पावलो ना.

आपुण रावता थें वगलेकच काल अेकल्याक गोळाक लावन मारून अुडयलो ही खबर कळना फुडें गांधीजींचें मन अेकदम दुःखी जालें. शरीराचेरूय ताचो परिणाम जालो. तांकां ओंकूंक आयिल्ले भशेन जालें.

गांधीजींचे अेक विद्वान साथी त्या वेळार थें आशिल्ले. कितें सांगून गांधीजींचें मन शांत करचें हो प्रस्न तांकां पडलो. कांय खीण मेरेन ओगी रावन तांणीं म्हळें: “ वापूजी, असल्यो खबरी जेन्ना हांव अेकतां तेन्ना म्हजेंय मन सकल-वयर जाता. मागीर हांव गीतेची शिकवण याद करतां आनी जल्म-मरणा विशीं मनशान खेद करूंक जायना अशें म्हाका समजायतां. ”

गांधीजींच्या मनाचेर हे सांगणेचो परिणाम जालो जातलो. कित्याक, रोखडेच ते शांत जाल्ले भशेन दिसले.

गांधीजी वज्रा परसूय कठोर जाताले. पुण तांगेलें काळीज सामान्य मनशा परसूय नाजुक आशिल्लें. अेका मनशाक गोळाक लावन मारून अुडयलो ही खबर आयकून तांगेल्या शरिराचेर लेगीत अितलो परिणाम जालो! अितल्यो नाजुक भावना आशिल्ले गांधीजी स्वातंत्र्याचे वेदीर निर्दोष बलिदान दिवंक लोकांक कशे तयार करताले काय ? गांधीजींच्यो भावना कसपाचें वरकूल वेगळेंच आसूंक जाय.

: १०८ :

बंदखणींतलीं पत्रां

बंदखणींत आसतना आपणाक मेळपाक कोणाक आपवचे न्हय अशें गांधीजींनीं थारायल्लें. कित्याक, सरकाराकडेन ह्या त्रिशीं ज्यो खबरी जाल्ल्यो त्यो गांधीजींच्या मतान खोसदेण्यो नासल्यो. त्या भायर बंदखणिचो अिन्स्पेक्टर जनरल तितलो सरळ मनीस नासलो म्हणपाचेंय गांधीजींक दिसून आयिल्लें.

अेक दीस ताणें येवन गांधीजींक विचाल्लें: “ सप्तकांत तुमकां कितल्या जाणांक मेळूंक आपवपाचे आसात ? ”

गांधीजींनीं सांगलें: “ म्हाका कोणाक आपवपाचे नात. ”

“ तुमकां कितलीं पत्रां बरवपाचीं आसात ? ”

“ अेकूय बरवपाचें ना. ”

कितेंय मागचें आनी मागीर नकार घेवंचो हें गांधीजींक नाका आसलें. म्हण तांणीं असल्यो जापो दिल्ल्यो. ह्यो जापो आयकून अिन्स्पेक्टर जनरल मात्सो जाग्यार आयलो. आनी ताणें म्हळें: “ वरें आसा, तुमचो जांचे कडेन रगताचो संबंद आसा तितल्यांकूय तुमच्यांनीं पत्रां बरवं येतात. ”

“ पुण म्हजे घरकात्री कडलो म्हजो संबंद हाका ‘ रगताचो संबंद ’ म्हणूं नज. ” गांधीजींनीं म्हळें.

अिन्स्पेक्टरान आपलें म्हणणें सुधाल्लें आनी म्हळें: “ तुमच्या सोयऱ्यां-धायऱ्यांक तुमच्यांनीं बरवं येता. ”

“ आश्रमांतले सगळे लोक म्हजे सोयरे-धायरे, अितलेंच न्हय तर ह्या देशांतले सगळेच लोक म्हाका म्हज्या सोयऱ्या-धायऱ्यां सारकेच दिसतात. ” गांधीजींनीं ताका सांगलें.

“ वरें आसा. तुमी तांची अेक वळेरी करून दियात. मागीर पळवंया. सप्तकांतल्यान अेकाच दिसा अेका वरोवर तांकां तुमी पत्रां वरवचीं. आनी तांचीय तुमकां अेकाच दिसा मेळचीं. अशें केल्यार आमकां बऱ्याक पडटलें. ”

गांधीजींनीं म्हळें: “ ही व्यवस्ता म्हाका मान्य आसा.”

गांधीजींनीं मागीर अेक मोटी वळेरी तयार केली आनी सरकाराक दिली.

पुण ह्या सगल्यांक पत्रां वरवप केन्ना ? तांणीं अेक युक्ति सोदून काडली. अेक व्हडली फोल घेवची आनी ताच्यो बारा-चौदा घडयो करच्यो. आनी त्यो कापिनासतना दर अेकले घडयेंत अेक-अेकल्याक पांच-धा वळींचें पत्र वरवचें आनी ती फोल तश्या तशी आश्रमांत धाडून दिवची. आश्रमाच्या जाळवणदारान मागीर त्यो घडयो कापून त्या त्या मनशाक पत्रां धाडून दिवचीं.

तीं पत्रां पांच-धा वळींचींच आसतालीं. पुण त्या पत्रांक लागून जायत्या जाणांक प्रोत्साहन मेळटालें आनी लोक मनान घट्टूय जातालो. बंदखणींत रावन लेगीत जण अेकल्या कडेन संबंद दवरून ताका देशा खातीर कश्ट काडपाची तालीम गांधीजी दीत रावताले.

: १०९ :

मंगल प्रभात

१९३० तली खबर. गांधीजी येरवड्याचे बंदखणींत आसले. अेक दीस तांकां आश्रमांतल्यान अेक चीट आयली तातूंत प्रार्थने अुपरांत वाचपा खातीर ल्हान-शें प्रवचन बरवन धाडपाची मागणी केल्ली. गांधीजींक ती मान्य जाली आनी तांणीं आश्रमाच्या व्रतांचेर अेक-अेक भाश्य बरवन धाडचें थारायलें. तें बरवपा खातीर तांणीं अेक दीस थारायलो. मंगळारा-मंगळारा फांत्या पारार तांणीं अेका-अेका व्रताचेर अेक अेक प्रवचन बरवन धाडचें.

हींच प्रवचनां मुखार पुस्तका रुपान अुजवाडा आयलीं आनी ताका “मंगल-प्रभात ” हें नांव दिलें. पू. विनोबांक हें पुस्तक अितलें मानवलें कि तांणीं ताचेर मराठींत अभंगूय रचले. विनोबा म्हणटात कि गांधीजींनीं जें कितें बरवन दवल्लां तातूंतलें खूब-शें अितिहासजमा जातलें. पुण जें चिरंतन काळा मेरेन चलतलें अशें पुस्तक म्हळ्यार मंगल प्रभात. गांधीजींच्या चिंतनाचें तें सार म्हळ्यार जाता.

ज्या वेळार सबंद देश निर्शेणेंत बुडिल्लो त्या वेळार ह्या व्रतांनीं लोकांत अेक नवी शक्त निर्माण केल्ली आनी अेके नवे जिणेची मंगल प्रभातूय सुरू केल्ली. त्या व्रतांवेल्या भाश्याक “मंगल-प्रभात” हें नांव फाव-शेंच आसलें.

अजुनूय हें पुस्तक लोक वाचतात आनी नवें बळ, नवी स्फूर्त जोडटात.

: ११० :

हांव बरो आसां

बंदखणींत गांधीजींक पळवपा खातीर पंदरा पंदरा दिसांनीं अेक सरकारी डॉक्टर येवन वतालो. त्या खातीर ताका म्हैऱ्याक शंबर रुपया मेळटाले.

ताणें येवचें आनी गांधीजींक “ कशे आसात ? ” म्हण विचारचें. आनी गांधीजींनीं “ बरो आसां ” म्हण जाव दिवची. अितल्यान सरकारी काम सोंपतालें. मागीर ताणें हेवटेनच्यो तेवटेनच्यो खबरी करून वेळ काडचो. गांधीजींक नैसर्गिक अुपचाराचें ज्ञान बरेंच आसा म्हण ताका जेन्ना कळ्ळें तेन्ना ताणें दर खेपे प्रस्न घेवन येवचें आनी गांधीजींनीं ताका ताच्या प्रस्नांच्यो जापो दिवच्यो.

अेक दीस गांधीजींक अकस्मात्र घुंवळ आयली. पडटां पडटां तांणीं आपले बरोबरच्या अेकल्याक मोट्यान अुलो केलो. तो धांवलो. गांधीजी जमनीर पडिल्ले. ताणें तांकां अुबारून हांतुणार न्हिदायले.

दोन तीन दिसांनीं सरकारी डॉक्टर आयलो आनी सदां भशेन ताणें “ कशे आसात ? ” म्हण विचारलें. आनी गांधीजींनीय ताका सदां भशेन “ बरो आसां ” म्हण जाव दिली.

तो वतकूच गांधीजी आपल्या वांगडच्याक म्हणूंक लागले: “ पैर म्हाका घुंवळ आयिल्ली ती खबर हांव ताका सांगतलों अशे तुका दिशिल्लें ? पुण म्हाका ते गजालीक म्हत्व दिवपाचें नासलें. कित्याक तर ते हाचें मोटें प्रकरण करून म्हाका बंदखणींतल्यान सोडटले आसले. म्हाका ते अुपकार नाका आसले. त्या भायर, आतां हांव बरो आसांच. ”

: १११ :

लंगोटिचे रुमाल

येरवड्याचे बंदखणींत गांधीजीं वरोवर अेक आश्रमवासी आसलो. ताणें आपणा खातीर भायल्यान कांय लंगोट्यो माग-यल्ल्यो. त्यो गरजे परस आठ-णव आंच लांव आसल्यो. ताणें कातर घेवन त्यो कापल्यो आनी त्या कुडक्यांचे हातरुमाल केले. गांधीजींक नाक पुसपा पसत ते अपकरा पडटले अशें धरून ताणें ते गांधीजींक दिले. गांधीजींनीं ते मोन्यांनीं घेतले आनी कुशीक दवल्ले.

आश्रमवास्याक दुबाव आयलो. “लंगोटी कापून हातरुमाल केले आनी ते गांधीजींक दिले हाचें तांकां वायटवी दिसलें ना मू? लंगोटी नवीच आसली. पुण हो अविवेक जालो ना मू? गांधीजींचें मन मोटें म्हुण तांणीं ते मोन्यांनीं घेतले.”

ताका दुःख जालें. गांधीजींचें ध्यान ना-शें पळवन ताणें ते अचळय काडून आपल्या खिश्यांत परते दवल्ले.

दुसऱ्या दिसा गांधीजींक ते खैच मेळ्ळे नात म्हुण तांणीं वासपुस सुरू केली: “म्हजे हातरुमाल खै?”

“म्हजे कडेन आसात.” आश्रमवास्यान जाप दिली

“तुजे कडेन कशे पावले? तुवें म्हाका दिल्ले न्हय ते?”

ताका कालचे आपले सगळे दुबाव सांगचे पडले! मागीर ताचेर गांधीजींचें प्रवचन सुरू जालें: “म्हाका दिल्ली वस्त तुका परती घेवपाचो हक्क खै आसा? तुवें दिले; हांवें घेतले. ते घेतना हांवें तुजे अपकार मानूंक जाय आसले काय कितें? ते घेतना म्हज्या मनांत कितें कितें घोळ्ळें, तुका खबर आसा? हांवें येवजिल्लें, ‘हो मनीस सगळें सोडून आश्रमांत येवन रावला. हाचे कडेन

आपलें अशें कितें आसतलें ? पुण ताणें आपले लंगोटिचे कुडके कापून, शिवून ताजे हातरुमाल करून म्हाका कितल्या मोगान दिल्यात पळे !' हांवें अशी मनांत तुजी कदर केली आनी तुंवें ते परते व्हेले ? ”

ताणें मोन्यांनीं हाडून हातरुमाल परते गांधीजींक दिले.

: ११२ :

प्रेमाची बंदखण

सांजचें जेवण जातकूच गांधीजी थोडो वेळ भोंवताले. मागीर आपली रोजनिशी बरयताले. पत्रां बरवपाचीं अुरिल्लीं आसत तर तीं बरवन काडटाले. तितले म्हणसर तांची सेवा करपी मनीस तांगेलें हांतूण तयार करतालो.

एक खेपे हें काम पू. काकासायब कालेलकारांकडेन आशिल्लें. तांणीं गांधीजींचें हांतूण तयार करचें आनी गांधीजी हांतुणार पडसर थेंच अुबे रावचें. गांधीजींक कितेंय सुचवणी बी करची आसत जाल्यार ती आयकुपाचे तयारीन अुवें रावचें. गांधीजी जायते खेपे कितें ना कितें सांगतालेय बी. निमाणें ‘ आतां वचून न्हीद ’ म्हण सांगतकच तांणीं वचचें.

एक दीस तांणीं अशेंच तांकां न्हिदूंक वचूंक सांगलें तेन्ना काकासायबांनी म्हळें : “ आज म्हाका एक कागद बरवपाचें आसा, तेन्ना अर्द वरा अुपरांत न्हिदूंक वतलों.”

काकासायब कागद बरवंक बसले. तें बरवन जातकच ते दुसरे कितें बरवंक लागले. मागीर वाचूंक बसले. वर भर गेलें. काका-

सायब म्हणटात : “ म्हजें नशीब पळयात ! केन्नाच जागे न जावपी गांधीजी त्या दिसा जागे जाले आनी हांव हांतुणार ना तो पळवन म्हजे कुडींत आयले ! ”

“ अर्द वर अजून जावंक ना ? ” गांधीजींच्या आवाजांत खरसाण आशिल्ली.

काकासायब आपणाक कित्याक कळाव लागलो तें सांगपाक गेल्ले. पुण गांधीजी कितेंच आयकूंक तयार नासले.

“ अर्द वरांत न्हीदतां म्हण म्हाका अुत्तर दिल्लें. ताका पाळो कित्याक दिलो ना ? ”

चड अुलवपाची सोयच नासली. काकासायब मोन्यांनीं अुठून न्हिदूंक गेले.

काकासायबांची तव्येत नाजुक आसली. गांधीजींक तांची केदी काळजी आसली ! कायद्याची बंदखण वेगळी. प्रेमाची बंदखण वेगळी. प्रेमाचे बंदखणींत पडिल्ल्याक मेकळीक खें आसता ?

: ११३ :

जीवदया

अेक दीस गांधीजींक अेक दोमळो चावलो. सामान्यतायेन जेन्ना आमकां दोमळो, मूय वा जळार चावता तेन्ना आमचो हात रोखडोच ताचेर पडटा आनी ताका अेक तर काडून भायर अुडयतांत वा मारून अुडयतांत. दोमळचाक जेन्ना आमी भायर अुडवपाचो यत्न करतांत तेन्ना तो आमकां अितलो घट्ट धरून चावता कि ताचे दोन कुडके जातात. अुपरांतूय ताचें तोंड काडून भायर अुडवप सोपें नासता. आनी जाळ पडटात तेय सामान्यांतले नासतात.

पुण गांधीजी म्हळ्यार जीवदयेची म्हूर्त ! दोमळचाक लेगीत दुखूंक जायना हाची जतनाय घेवपी. तांणी ताका चाबूंक दिलो. आनी मागीर ताका ल्हवूच सोडयलो. पुण तितल्यान ताचो विखार पांयांत पातळ्ळो. डॉक्टरान वखतां केलीं. पुण पांय सारको जातासर दोन सप्तकां लागलीं.

दोमळचाक रोखडोच काडून अुडयल्लो जाल्यार अितलें सोंसचें पडचें नासलें. पुण गांधीजीक पश्चात्ताप निखालूस जालो ना !

: ११४ :

नालायक साथी

गांधीजी आपलें खावप जेवप मेजून मापून करताले. अक खेपे तांणीं बाजारांतल्यान अक शेर खिसमिस मागयले आनी आपल्या साथ्याक सांगले कि हे आठ दीस मेरेन चलूंक जाय. आतां अक शेर खिसमिसांचे आठ वांटे कशे करचे ? तांणीं सांगलें : “ खिसमिस मेजून पळे आनी दिसाक कितले पडटात तें पळे. ” सुमार वीस खिसमिस दिसाक पडटाले.

दिसाक वीस खिसमिस कित्याक पावतात ? पुण गांधीजींचो साथी जाणां आसलो कि ह्या विशीं गांधीजींकडेन चर्चा करपांत कांय अर्थ ना. म्हण तो मोटे-मोटे वीस खिसमिस वेंचून तांकां दिवंक लागलो. कांय दिसांनीं मोटे खिसमिस सोंपले. आतां बारीक खिसमिस दितलो जाल्यार अदीक दिवंक जाय आसले. म्हण ताणें गांधीजींक सांगलें : “ मोटे सगळे सोंपले. आतां ल्हान अुल्यात. ताणें पोसवण जावची ना. तेन्ना अदीक दिवपाची परवानगी दियात. ”

गांधीजी रागार जातले, अुलयतले अशें ताका दिशिल्लें आनी ताची ताणें तयारी दवरलेली. पुण प्रकरण चड गंभीर जालें.

“ अशें कशें जालें ? ” गांधीजींनीं विचारलें.

ताणें आपलें म्हणणें मांडलें. पुण गांधीजी असल्या बाबतींत क्षमा केन्नाच करी नासले. तांणीं निर्णय घेतलो : “ ह्या मुखार तुजे कडल्यान हांव हे काम घेवचो ना. ”

गांधीजींचो हो निर्णय आयकून त्या मनशाक दुःख जालें. आपली नालायकी हे तरेन सिद्ध जाल्ली पळवन ताका रडूंक आयलें. गांधीजींनीं तें काम ताजे कडलें काडून घेतलें ना खरें. पुण वीस खिसमिसां परस अदीक तांणीं घेतले नात.

: ११५ :

अकाच कामान दोगांकूय आनंद

१९२६ तली खबर. गांधीजी म्हैसुरांत खादिचो प्रचार करताले. भोंवतां भोंवतां ते शिमोगा गांवांत पावले. थेंच्यान गेरसप्पाचो घोघो सुमार धा-बारा मैल आसलो. पू. काकासायब कालेलकार हे यात्रेंत गांधीजी बरोबर आसले. गेरसप्पा अितलो लागीं आसतना तो पळेनासतना वचप काकासायबांक कशें जमतलें आसलें ? तांणीं सगळ्यांक तयार केले आनी गांधीजींकूय येवंक सांगलें.

गांधीजींची वचपाची अितसा ना-शी पळवन काकासायबांक दिसलें कि घडये तांकां गेरसप्पाचे म्हत्व खबर नासुंये. म्हण तांणीं सांगलें : “ लॉर्ड कर्झन जेन्ना हिन्दुस्तानांत आयिल्लो तेन्ना पैली संद मेळना फुडें तो गेरसप्पा पळवंक आयिल्लो. अख्या संवसारांत हाचे येदो घोघो ना. ”

“ नायगराच्या घोघ्या परसूय मोटो ? ” गांधीजींनीं विचाल्लें.

“ नायगराचो घोघो हंदायेन मोटो. पुण नायगरापरस अुंचायेन मोटे घोघे आमच्या देशांत खूब आसात. गेरसप्पाचें अुदक ९६० फूट अुंचायेवेल्यान पडटा. संवसारांत अितले अुंचायेवेल्यान पडपी दुसरो घोघो ना. ” काकासायबांनीं जाव दिली.

काकासायबांक दिशिल्लें कि हें सगळें आयकून गांधीजी घोघो पळवंक येतले. पुण तांणीं तांकां परत प्रस्न केलो :

“ मळवांतल्यान पावस पडटा तेन्ना कितले अुंचायेवेल्यान पडटा ? ”

काकासायब मनांतल्या मनांत लजले. आपुण अेका स्थितप्रज्ञाकडेन अुलयतां हाची तांकां जाणवीक जाली. म्हण तांणीं गांधीजींक पटवपाचें सोडून नवी मागणी मुखार केली :

“ तुमी येनात ते येनात. महादेवभाजींक तरी धाडात. ”

गांधीजींनीं तितलेच थंडसाणेन जाप दिली : “ महादेव वचचो ना. हांवच ताचो गेरसप्पा. ”

तो दीस ‘ यंग अिडिया ’ आनी ‘ नवजीवन ’ हांचे खातीर राखून दवल्लेलो. हीं दोनूय साताळीं चलवपाचो भार गांधीजी आनी महादेवभाभी हांणीं आपल्या आंगार घेतिल्लो. त्या दिसा ते बरवंक पावले नाशिल्ले जाल्यार हीं साताळीं वेळार भायर सरचीं नाशिल्लीं. काकासायवांक हाची याद नाशिल्ली. म्हण तांकां धायट दिसलें. तांणीं म्हळें : “ तुमीय येनात आनी महादेव-भाभींकूय वचूंक दिनात ! म्हण्टकच हांवें कित्याक वचचें ? हांवूय वचना ! ”

“ ना, ना. गेरसप्पा पळवंक तुमी वचूंक जायच. तुमी शिकवपी. तुमी तो पळेल्यार भुरग्यांक भूगोलाचो अेक पाठ बरो शिकवंक पावतले. तुमी वचूंक जायच. ”

काकासायव गेरसप्पा पळवन आयले.

हे गजालीक सुमार पंदरा-अेक वर्सां जावन गेलीं जातलीं. गांधीजींनीं कसल्या तरी कामाक लागून महादेवभाभींक म्हैसुरचे दीवाण सर मिरझा अिस्माअिल हांचेकडेन धाडिल्ले. महादेवभाभी वचूंक भायर सल्ले तेन्नां गांधीजींनीं सांगलें. “ हे पळे, तूं म्हैसुराक वता. कांय दीस तुका थै रावचें पडटलें. तेन्ना हे खेपे गेरसप्पा पळवंक विसरूं नाका. हांवें सर मिरझांक बरयलां. ते सगळी व्यवस्ता करतले. ”

महादेवभाभी गेरसप्पा पळवन आयले. काकासायवांक हें जेन्ना कळ्ळें तेन्ना महादेवभाभी परसूय तांकां चड आनंद जालो. आनी दोगांकूय आनंद जातलो अशें मानून गांधीजींकूय आनंद जालो.

: ११६ :

फुडान्याची जापसालदारकी

कन्याकुमारी हें आमच्या देशाचें दक्षिणेकडलें तोंक. अुदेंत महासागर, अस्तमतेचो महासागर आनी दक्षिण महासागर हे तिनूय महासागर थें अेकामेकांक मेळटात. थें सूर्य अेका महासागरांत अुदेता आनी दुसऱ्या महासागरांत अस्तमता. भारताचो अुदेंतेचो आनी अस्तमतेचो अशे दोनूय किनारे थें अेक जातात. भारताच्या नकाशाार भारतमातेचें चित्र काडलें जाल्यार तिचे पांय कन्याकुमारी कडेन येतात. स्वामी विवेकानंद जेन्ना थें पाविल्ले तेन्ना खूब प्रभावित जाल्ले आनी समुद्रांत ते अेका खडपाचेर वचून अुवे रावले आनी अुत्तर दिकाकडेन तोंड करून तांणीं भारतमातेक साष्टांग नमस्कार घाल्लो. त्या खडपाक लोक विवेकानंदांची शिळा म्हणतात.

कन्याकुमारिचे भव्यतेक लागपी भव्यता फक्कत हिमालयांतच पळवंक मेळटा.

गांधीजींनीं हें स्थळ पळेल्लें आनी तेय खूब प्रभावित जाल्ले.

दक्षिण भारतांतले खादी-यात्रे वेळार ते नागरकोविल गांवांत पावले. थें पावना फुडें तांणीं आपल्या यजमानाक आपवन सांगलें : “ हांव काकाक कन्याकुमारीक धाडूंक सोदतां तेन्ना मोटारिची व्यवस्ता करात.”

पू. काकासायब कालेलकारांनीं तांकां विचाल्लें : “ तुमी येतले मू ? ”

“ भौन भौन येवपाचें म्हज्या नशिवांत खैं आसा ? अेक खेपे पळवन आयिल्लों तितल्यान समाधान मानूंक जाय.”

काकासायवांक वायट दिसलें. कन्याकुमारी विशीं अितली ओड आसुनूय ते येनात हें पळवन तांकां दुःख जालें. काकासायवांची विरुस नुरा पळवन गांधीजी म्हणूंक लागले : “ येदी व्हडली चळवळ हांवें सुरू केल्या. हजारांनीं लोक हे चळवळींत वांटो घेतात. हांव कन्याकुमारी पळवंक गेलों जाल्यार सगळेच म्हजे भशेन करतले. आतां हिशोब करात, सगळ्यांनीं अशें वर अर्द वर रमणीय स्थळां पळवपाक घालयलीं जाल्यार कितलीं वरां फुकट वतलीं ? हांवें हे वाबतींत संयमान चलूंक जाय.”

काकासायव कन्याकुमारी पळवन आयले. आपले यात्रेच्या वर्णनांत ते बरयतात कि भव्यतेचे वाबतींत कन्याकुमारी अितली भव्यता आपणें अेक हिमालयांत पळेल्या आनी दुसरी गांधीजींचे जिणेंत !

: ११७ :

अन्नाडी आग्रो

गांधीजी अेक खेपे महाराष्ट्राच्या दौऱ्यार आसले. मिरजे तांचें अेक अुलवप जालें. तें जातकूच तांकां मुखावेल्या कार्यक्रमाक वचपाचें आसलें. तो कार्यक्रम आदींच थरिल्लो.

मिरजेचो कार्यक्रम सोंपलो. पुण गांधीजींनीं अेक दीस अदीक थें रावचें अशें थेंच्या लोकांक दिसलें. ते आग्रो करूंक लागले. थरिल्लो कार्यक्रम मोडूंक गांधीजी तयार नासले. आनी असलो आग्रोय तांकां माननासलो. ते वचूंक भायर सल्ले. पुण तांकां व्हरूंक मोटार आयली ना. गांधीजी अस्वस्थ जाले. तांणीं वासपुस केली. तर जाप मेळ्ळीं : “मोटार अिबाडल्या.” गांधीजींक आतां पांयांनीं चलत वचपा पेल्यान दुसरो अुपायच अुरूंक नासलो. ते चलत वचूंक भायर सल्ले.

आमच्या लोकाक आग्रो कितलो करचो हें समजना. आनी हो आग्रो करतना अन्नाडीपणां अुक्तीं जातात म्हणपाचेंय तांच्या लक्षांत येना. मिरजेच्या लोकांनीं गांधीजींक दवरपाचोच बेत केल्लो. म्हण पैलीं मोटार अिबाडल्या म्हण सांगलें. आनी अुपरांत ते चलत वतात—शे पळवन चुकिची वाट दाखयली. गांधीजी ते वाटेन गेले खरे पुण थोड्या वेळान वाट सोंपली आनी शेत लागलें. ते शेतांत देंवले आनी चलूंक लागले.

लोकांच्या लक्षांत आतां चुक आयली. तांकां लजूय दिसली. तांणीं माफी मागली. आनी अेका-दोगांक धाडून मोटार हाडून गांधीजींक दुसऱ्या मुक्कामार पावयले !

: ११८ :

वेळार भायर सरूंक जाय आसलें

ओरिसांतल्या अेका गांवांत सभा आसली. गांधीजी ते सभेक पावनासले. तांणी आश्रमांतल्या आपल्या अेका साथ्याक वचूंक सांगलें. तो तयार जावन रावलो. पुण ताका व्हरूंक कोणूच आयलो ना.

वर भरा अुपरांत गांधीजींनीं ताका थैच वशिल्लो पळवन विचाल्लें :

“ कितें जालें ? अजून हांगाच कसो ? ”

“ हांव तयार जावन वसलां. पुण म्हाका व्हरूंक कोणेंय येवं नाका ? ”

गांधीजींक ही जाप समाधानकारक लागली ना. तांणी म्हळें :
“ अशे तरेन कामां कशीं जातलीं ? वेळ जायना फुडें तुवें चलूंक लागूंक जाय आसलें. मोटार आयली ना म्हण कितें जालें ? केन्ना पावन हाचो हुस्को करिनासतना भायर सरूंक जाय आसलें.”

तो मनांतल्या मनांत लजलो. आनी रोखडोच चलूंक लागलो. सुमार मैलभर चलत गेला जातलो. अितल्यात लोकांक ही खबर कळ्ळी आनी कोणें तरी धांवत वचून मोटार हाडली आनी ताका सभेक पावयलो.

: ११९ :

स्पेशल ट्रेन कैली

बंगाल प्रांतीय परिषद भरपाची आसली. श्री. चित्तरंजनदास हांणीं गांधीजींक आमंत्रण दिल्लें. गांधीजी वेळार भायर सल्ले. पुण मोटारीक वाटेर कितें तरी जालें आनी ते स्टेशनार अुसरान पावले. तितले म्हणसर गाडी सुटिल्ली.

आतां कितें ? गांधीजींनीं तार करून स्पेशल ट्रेन मागयली. हेवटेन दासबाबू स्टेशनार आयले. पुण गांधीजी आयले नात तें पळवन निशेंवन परतले.

परिषद सुरू जाल्ली. अितल्यांत रेल्वे यार्डांत स्पेशल ट्रेन येवन अुबी रावली आनी गांधीजी तातूंतले देंवले. गांधीजींक पळवन दासबाबूंचे दोळे भरून आयले.

गांधीजी पयेन पै मेजून वापरताले खरे. पुण असल्या वेळार ते पैशां कडेन पळें नासले. त्या दिसा हे परिषदेंत गांधीजींची गरजच आसली.

: १२० :

येतां म्हण सांगून.....

गांधीजींनीं 'यंग इंडिया' आनी 'नवजीवन' हीं दोन साताळीं चलवपाचें थारायल्लें. तांची व्यवस्ता स्वामी आनंद हांणी आपल्या आंगार घेतिल्ली. हाका लागून गांधीजी हुस्क्या मेकळे जाल्ले.

स्वामी आनंद हांणीं अमदाबादेक आपुण अमक्याच दिसा पावतां अशें गांधीजींक कळयल्लें. त्या दिसा ते पावले नात. गाडी येवन गेल्ली.

गांधीजी हुस्क्यांत पडले. आपुण अमक्या दिसा येतां म्हण सांगून मनीस पावना अशें जावचेंच कशें? स्वामीन आळसाय बी केली ना मू? पुण गांधीजी हें मानूंक तयार नासले. तांणीं म्हळें: "स्वामी अेक तर मेलो जातलो वा बरो ना जाला जातलो."

गांधीजींचें हें मत आयकून स्वामींच्या अिश्टांक हुस्को जालो. दुसऱ्या दिसा ते पावले. तांकां पळेनाफुडें गांधीजींनीं विचाल्लें:

"काल कित्याक पावले नात?"

"मुम्बैच्यान हांव वेळार भायर सरिल्लों. पुण गाडयेंत म्हाका जोर आयलो म्हण वाटेर सुरतेकूच देंवलों. थें म्हजी भैण आसता. तिगेर मात्सो आराम घेतलो आनी आज भायर सल्लों." स्वामींनीं खुलासो दिलो.

"म्हाका तशें दिशिल्लेंच. ना जाल्यार येतां म्हण सांगून मनीस पावना अशें जावचेंच ना." गांधीजींनीं समाधानान म्हळें.

: १२१ :

भाभी कोतवाल

१९१२ तली खबर. गांधीजी त्या वेळार दक्षिण आफ्रिकेंत आसले. दक्षिण आफ्रिकेंतल्या सत्याग्रहाची खबर जाणां जावन घेवपा खातीर रंगूनच्यान भाभी कोतवाल मुजरत गांधीजीसरीं आयिल्ले. विद्वान पुण सादे; तांणीं दक्षिण आफ्रिकेंत आपलो भारतीय भेस सोडूंक नासलो. दोन-अडेच म्हैने ते गांधीजी सरीं रावले जातले. अुपरांत जेन्ना परते रंगुनाक वचपाक ते भायर सल्ले तेन्ना ते कांय दिसां खातीर डरवनाक गेले. वतना गांधीजींक तांणीं सांगलें कि सोमारा वोट सुटपाची आसा तेन्ना आयतारा दन्परां फिनिक्स आश्रमांत येवन दुसऱ्या दिसा सकाळीं डरवनाक वतां. गांधीजी ते प्रमाण आयतारा तांची वाट पळेत बसले.

भाभी कोतवाल डरवनच्यान वेळार भायर सल्ले. पुण फिनिक्स स्टेशनार पावतासर अुटंगारांचो पावस पडूंक लागलो. दोन-अेक वरांभितर धोंपरभर अुदक जालें. स्टेशन मास्तरान तांकां पावस सोंपसर रावंक सांगलें आनी पावस थांबलो ना जाल्यार स्टेशनार रावपाची व्यवस्था करून दितां म्हळें. भाभी कोतवाल हांणीं ताचे अुपकार मानले. पुण अशे स्टेशनार रावंक ते तयार नासले. तांकां अुतर दिल्ले प्रमाण आज कशेय भशेन आश्रमांत पावंकूच जाय आसलें.

दन्पारचीं सुमार तीन जाल्लीं. पावस कसोच थांबना. अदीक वेळ रावले जाल्यार तिळसांज जातली आनी आश्रमांत आपुण पावचों ना अशें येवजून भाभी कोतवाल हाणीं कासाटो मारून

अुदकांतल्यानच चलत वचपाचो नित्शय केलो. अेक लांव कोंडो घेतलो. वयर आपली पोटली बांदली आनी चलूंक लागले.

दोनेक फर्लांग चलत गेले जातले. अितल्यांत पांय निसरलो. दोंगरा वेल्यान अेक खळी व्हांवताली. तातूंत ते पडले. अुदकाचो झोत येदो आसलो कि ते व्हांवन गेले. हातांतली बडी सुटली. पोटली गेली. कितें जालें हें कळचे पैलींच ते बुचकळचो मारूंक लागले. अशे दोनेक फर्लांग व्हांवन गेल्यात जातले अितल्यांत कांट्याचें अेक झाड आडवें आयलें आनी तातूंत ते झिरकले. तांणीं झाडाक घट्ट वेंग माल्ली. आनी वयर सल्ले.

वयर सरतकच कितें जालें हाची तांकां जाणीव जाली. मात्सो वेळ ते थै बसले. आतां मुखार कितें ? तांणीं पळेलें कि आश्रमांत वतलो जाल्यार अुदकाची ही खळी हुपून वचूंक जाय. तांणीं आपली पैरण काडली आनी झाडार वयर बांदली. बडीय थैच लायली. कासाटो घट्ट माल्लो आनी अुदकांत परते देंवले. आनी पेंवत पेंवत कशेवशे आश्रमांत पावले.

सांजचीं पांच वरां जाल्लीं. सगळे जाण भाभी कोतवालांची वाट पळेताले. कितलोय कळाव जालो जाल्यार चार वरामेरेन तांणीं पावंकूच जाय आसलें. आतां पांच जाल्लीं. पावसाक लागून अुल्ले काय ? कितें जालें ? आश्रमांतले लोक हुस्को करूंक लागले. गांधीजींनीं म्हळें : “ केदोय पावस पडलो जाल्यार भाभी कोतवाल आज आयले बगर रावचे नात. जीव संकटांत घालुनूय येतले.”

गांधीजी हें अुलयतात थैच भाभी कोतवाल अुगड्या आंगान, रक्तवंबाळ स्थितींत दारांत अुबे !

“ कितें जालें ? ” गांधीजींनीं विचाल्लें.

“ आज मरपाचों हांव पुण मरचे पैलीं तुमचें दर्शन घेतलोंच अशी म्हजी तीव्र अित्सा आसली. कसो पावलों हांव नकळं. ”
गांधीजींनीं तांचे फाटीवेल्यान मायेन हात ओडलो.

: १२२ :

वेळाचें म्हत्व

गांधीजी दर मिण्टाचो आनी सेकंडाचो हिशोब दवरताले. ज्या वेळार जी गजाल करची थारायल्या त्या वेळार ती चुकनासतना करताले. वेळाचे बाबतींत ते खूब जागरुक रावताले.

अक फावटीं हॉरेस अलेकझांडर तांकां मेळूंक आयले. तांकां सांजवेळच्या चारांचो वेळ दिल्लो. ते पांच मिण्टां अुसरांच पावले. हिन्दुस्तानांत ते भोंविल्ले. पांच मिण्टां अुशीर करप म्हळचार लोक भौमानाची अेक तरा मानतात असो तांचो समज जाल्लो. ते गांधीजींचे कुडींत भितर सरताले. अितल्यांत महादेवभाजींनीं म्हळें :

“ पांच मिण्टां मात्शे रावशात ? ”

तांकां अजाप जालें ना. जो मनीस अनंतांत रावता ताका पांच-धा मिण्टांचें कितें ? पुण पांच मिण्टांनीं भितर वतकूच गांधीजी हे बाबतींत ‘ भारतीय ’ न्हय म्हणयाचें तांकां कळून आयलें. कित्याक, पैलेंच वाक्य गांधीजींनीं अुच्चारलें तें अशें :

“ तुमकां पांच मिण्टां तिश्तत रावचें पडलें ह्याबद्दल म्हाका वायट दिसता. ”

“ कांय नज —” श्री अलेकझांडर हांणीं म्हळें.

“ चारांक दोन मिण्टां आसतनां हांवें तुमची वासपुस केल्ली. पुण तुमी येवंक नाशिल्ले. म्हण म्हळें, दूद घेवपाचें आसलें तें घेवन अडवंया. मागीर मेकळेपणान अुलवंक मेळटलें.”

: १२३ :

स्वराज्याक कळाव लागल्यार....

गांधीजी हिन्दुस्तानांत येवन थीर जाले तेन्नाची खबर. अेक सभा आसली. ते सभेक लोकमान्य टिळक येवपाचे आसले. गांधीजी वेळार पाविल्ले. पुण लोकमान्यांक अर्द वर कळाव जालो. लोक तिश्टत बसले.

लोकमान्य व्यासपिठार चडना फुडें गांधीजींनीं म्हळें :

“ स्वराज्य मेळपाक अर्दवर कळाव लागलो जाल्यार ताची जापसालदारकी लोकमान्यांचेर येतली.”

: १२४ :

पुस्तकां केन्ना बरयलीं ?

गांधीजी वेगळ्या वेगळ्या कामांनीं अितले वांदिल्ले आसताले कि तांकां पुस्तकां बरवपाक वेगळो वेळ काडूंक मेळनासलो. 'आत्मकथा' तांणीं बरयल्या. पुण तिचे खातीर तांणीं वेगळो वेळ काडूंक नासलो. 'यंग इंडिया' खातीर तांणीं जो वेळ सांबाळून दवल्लेलो तातूंतच तांणीं 'आत्मकथा' बरवन काडली.

आनी गांधीजींनीं गीतेचो अणकर कसो केलो, खबर आसा ? दिसाक अेक-अेकच वा दोन-दोनूच श्लोक करून ! गीता तांगेली आध्यात्मिक आवै. पुण तिच्या अणकारा खातीर लेगीत तांणीं वेगळो वेळ काडूंक ना !

गांधीजींचीं कितलीं-शींच पुस्तकां अशेच तरेन तयार जाल्यांत. तें कित्याक ? तांगेली सगळी बरपावळ-आनी ती थोडी ना ! - अखंड कर्मयोगांतल्यानच तयार जाल्या. आयज ती सगळी अेकठांय करपाचो वावर चल्ला आनी अशें म्हणटात कि चारशीं चारशीं पानांची ८० पुस्तकां तयार केलीं जाल्यारूय ती अुरतली.

: १२५ :

दुसऱ्यांकूय बरवंक दिलें ना

१९४६ त कोणें अकल्यान गांधीजींक अहिसेचेर अक पुस्तक बरवपाची सुचवणी केली.

गांधीजींनीं ताका जाप दिली :

“पुस्तकां बरवप हें म्हजें काम न्हय. म्हाका जें कितें समजलां तें हांव करून दाखयतां.”

त्या मनशान दुसरी सुचवणी केली : “तुमच्यांनीं नज जाल्यार विनोबा, काकासायब आनी किशोरलालभाजी ह्या तिगां भितल्या अकल्याक बरवंक सांगचें.”

गांधीजींनीं जाप दिली : “विनोबांकडेन जायतीं कामां आसात. तांतलो वेळ काडून शास्त्र बरवंक हांव तांकां सांगचों ना. काकासायब बरयतीत पुण हालीं ‘हिन्दुस्तानी’ भाशेचें काम ते घेवन बसल्यात. तातूंतलो वेळ तांणीं काडल्यार हांव तांकां मना करतलों. किशोरलालभाजी तर अक खीण लेगीत ह्या कामांत घालचे नात. तांचेकडेनूय जायतीं कामां आसात.”

गांधीजींनीं पुस्तक तर बरयलें नाच. पुण दुसऱ्यांकूय बरवंक दिलें ना. अक तर अहिसेचें ‘शास्त्र’ घडवप कठीण म्हणुण; आनी दुसरें, करणी करता आसतना शास्त्रां बरवपाची गरज ना म्हण.

संवसाराक आज शास्त्रांची गरज ना. संवसार करणेक भुकेला आनी जो करणेंत आसा ताणें शास्त्रां बरवपाक वेळ वगडावंक जायना अशें गांधीजी म्हण्टाले.

: १२६ :

वेगळो अणकार कित्याक ?

दिसाक अेक-अेक वा दोन--दोन श्लोक करून गांधीजींनीं भगवद्गीतेचो गुजराती अणकार करून काडलो. पुण गुजराती भाशेंत गीतेचे जायते अणकार त्या पैलीं अुजवाडा आयिल्ले. गांधीजींनीं वेगळो अणकार कित्याक केलो ?

“ गीता जे तरेन हांव समजलां ते तरेन जीण जियेवपाचो हांव यत्न करीत आयलां. आध्यात्मिक मळार कसलीय अडचण आयली कि हांव गीतेकडेन धांव घेतां...गुजराती भाशेंत जे अणकार अुजवाडा आयल्यात तांचे फाटल्यान आचाराचो आनी अणभवाचो तेंको ना. ह्या अणकारा फाटल्यान ३८ वर्सांच्या आचाराचो यत्न आसा...हांव गीतेचो जो अर्थ समजलां तो अर्थ ह्या अणकारांत आसा. जो गीता आचरणांत हाडूंक सोदता ताणें हो अणकार वाचचो, ताचेर येवजुचें आनी तातूंतल्यान वळ जोडचें अशी म्हजी अित्सा आसा...” अशें गांधीजींनीं ताचे प्रस्तावनेंत वरयलां.

आनी त्या अणकाराक तांणीं नांवूय अितलें सुंदर दिलें—
अनासक्तियोग ! हें नांव वाचना फुडें गीतेची शिकवण कितें म्हणपाचें समजून येता.

: १२७ :

अणकार न्हय, स्वतंत्र पुस्तक

गीतेचे आयजवेर जितलेय अणकार जाल्यात तातूंत मूळ संस्कृत श्लोक दिवपाची चाल चलत आयल्या. गांधीजींचो गुजराती अणकार अजुवाडावंक घेतलो तेन्ना संस्कृत श्लोक दिवपाची तांणीं मना केली. तांचें म्हणणें आसलें कि संस्कृत गीता सगळ्यांगेर आसताच. तेन्ना आपलो अणकार वाचतल्यांनीं परते संस्कृत श्लोक घेवपाचें कारण ना.

पुण जेन्ना चर्चा चडूच जावंक लागली तेन्ना तांणीं सांगलें :

“ अनासक्तियोग गीतेचो अणकार जरूय आसलो तरूय तातूंत आमचें, आश्रमवासी लोकांचें, जीवनदर्शन आसा. मुखार हो अणकार म्हण न्हय तर अेक स्वतंत्र ग्रंथ म्हण लोक वाचतले ”

आनी तांणीं अेक आधार दिलो. तांणीं म्हळें : “ आज बाय-बलाचो जो अिंग्लीश अणकार मेळटा ताकाच अिंग्लंडचे लोक आपलें बायबल मानतात. मूळ हिब्रू वो ग्रीक बायबलाचो ते आधार घेनात आनी ह्या बायबलाचो अिंग्लीश भाशेचेर अद्भुत परिणामूय जाला. ”

भाशेचे नदरेन हो गुजराती अणकार परथून अेक खेपे पळ-वपाची तांची खूब अित्सा आसली. पुण ते हें काम करूंक केन्नाच पावले नात. तांणीं तें काम काकासायाब कालेलकारांचेर सोंपयलें आनी ‘ ते करून दितात तें निमाणें अशें धरचें ’ अशें सांगलें. काकासायबांनीं तें काम भक्तिभावान केलें.

: १२८ :

व्यवस्थितपणां

गांधीजींक अेक संवय आसली. वाचूंक बरवंक वसताले तेन्ना ते आपले अुजवे वटेन पेन्सिल दवरताले. अेक खेपे ही पेन्सिल तांकां दावे वटेन मेळ्ळी. तांणीं रोखडोच प्यारेलालजींक अुलो माल्लो आनी विचाल्लें : “ म्हजी पेन्सिल खैं दवरलेली ? ”

प्रस्न विचारपाची तरा आनी आवाजाची तिखसाण पळवन प्यारेलालजी समजले. आनी जाप नाशिल्ल्यान वयर पळवंक लागले. सरदार वल्लभभाभी म्हऱ्यांतच बशिल्ले. तांणीं प्यारेलालजीचे तोंड पळवन सगळें सांवाळून घेतलें. मात्शे हांसून म्हळें : “ आमचो प्यारेलाल म्हळचार अेक कवी. ”

गांधीजीय हांसले.

गांधीजी स्वतः व्यवस्थित आशिल्ले. म्हण अव्यवस्थित लोकांक ते कवी म्हणटाले. सरदार वतकूच कोणें अेकल्यान गांधीजींक म्हळें : “ बापूजी, ही तर सादी गजाल आशिल्ली ! ”

गांधीजी रोखडेच गंभीर जाले आनी म्हणूंक लागले : “ मन-शान जीवनांत व्यवस्थितपणां हाडूंकूच जाय. सूर्य, चंद्र, पृथ्वी नेमान चल्लीं नात जाल्यार कितें जातलें ? तशेंच आमचेंय सगळें नेमान चलूंक जाय. त्या भायर, म्हजो तर खिणान खीण कामान भल्ला. म्हाका जाय त्यो गजाली आपापल्या जाग्यार म्हाका मेळ्ळ्योचो नात जाल्यार त्यो सोदपाक म्हाका वेळ वगडावचो पडटलो. आनी हाका लागून कितलें नुकसान जातलें, कल्पना आसा ? म्हजे बरोबर काम करतल्यांनीं हें सगळें ध्यानांत दवरूंक जाय. ”

आनी खीण भर थांबून म्हणूंक लागले : “ अिग्लिशींत कोयराची व्याख्या कितें केल्या खबर आला ? Anything out of place is dirt – जी वस्तु आपल्या जाग्यार ना तो कोयर. ”

‡ १२९ :

दुसऱ्यांचीं अुणीं हांव सांगचों ना

दक्षिण आफ्रिकेंत नामदार गोखले आयिल्ले. थेंचे तांचे सगळे कार्यक्रम गांधीजींनीं थारायल्ले.

अेक दीस अेक सन्यासी गोखल्यांक मेळूंक आयलो आनी तांचेकडेन खबरी करून जोहानिसबर्गच्या हिन्दू लोकांचे अेके सभेंत धा मिण्टां खातीर येवपाचें अुतर तो गोखल्यांकडल्यान घेवन गेलो. गांधीजींक हें जेन्ना कळ्ळें तेन्ना ते वुचकळ्यांत पडले. जोहानिसबर्गच्या सगळ्या भारतीय लोकांचे वतीन अेकच मानपत्र दिवपाचे थारायल्लें. वेगळ्या-वेगळ्या धर्माच्या आनी जातिच्या लोकांचीं वेगळीं-वेगळीं मानपत्रां घेवंक बसल्यार भारतीय लोकांचो अेकचार तुट्टलो अशें गांधीजींक दिशिल्लें. पुण धा मिण्टां खातीर हिन्दू लोकांचे सभेंत वचपाचें अुतर तो सन्यासी घेवन गेल्लो !

गांधीजींनीं गोखल्यांक विचाल्लें : “ तुमी हिन्दूचें वेगळें मानपत्र घेवपाचें कबूल केलां ? ”

“ ना. ना...म्हाका ताणें खूब आग्रो केलो तेन्ना धा मिण्टां खातीर येतां म्हण हांवें ताका सांगलें. ”

गांधीजींनीं त्या सन्याश्याची सगळी खबर गोखल्यांक सांगली. ती आयकून गोखले म्हणूंक लागले :

“ हऱ्या मनशाविशीं म्हाका पैलींच कित्याक शिटकायलो ना ? ”

“ पुण तुमी ताका अुतर दिवचे पैलीं म्हाका विचारपाचें न्हय ? ” गांधीजींनीं विचाल्लें.

“ हांव खैं ताका वळखतां ? ताजे विशीं म्हाका पैलींच शिटकावपाचें कर्तव्य तुजें न्हय ? ” गोखल्यांनीं गांधीजींकूच परतें दुशण दिलें.

“ गरज नासतना दुसऱ्याचें वायट सांगपाचो धंदो हांव करिना.” गांधीजींनीं तितल्याच खंबीरपणान जाप दिली.

अखेरेक सगळें प्रकरण गांधीजींनीं आपल्या हातांत घेतलें आनी सगळ्यांक धादोस केले.

: १३० :

सेवामय प्रेम

काकासायब काळेलकारांक क्षय रोग जाल्लो. तव्येत सुधारपा खातीर ते सिंहगढार वचून राविल्ले. कांय म्हैऱ्यांनीं बरे जावन ते आश्रमांत आयले. पावना फुडें अकली चली बशयेंत कांय फुलां घेवन आयली आनी सांगूंक लागली : “ तुमचे खातीर बापूजीन हीं फुलां धाडल्यांत. ”

काकासायबांच्या दोळ्यांत आनंदान दुकां आयलीं. ती चली मुखार सांगूंक लागली : “ बापूजीन आमकां सदांच फुलां तुमकां व्हरून दिवंक सांगलां. तुमकां फुलां खूब आवडटात खं. ”

आपल्या परिवारांतल्या लोकां भितर कोणाक कितें आवडटा हें गांधीजी बारीक लक्षांत दवरताले.

आश्रमांत अक खेपे गांधीजींक अका भुरग्यान येवन आचार्य कृपालानी आयिल्ल्याची खबर दिली. गांधीजींनीं रोखड्या रोखडो ताका रांदचे कुडींत धंय आसा काय ना हाची वासपुस करूंक धाडलो. कृपालानींक धंय खूब आवडटा, हें ते जाणां आसले.

कोणेंय फळां हाडून दिलीं जाल्यार तांतले चिकू काडून ते महादेवभाजींक दिताले. तांगेलें हें आवड्टें फळ म्हणपाचे ते जाणां आसले.

गांधीजींचें प्रेम सेवामय आसलें. सगळ्यांच्यो आवडी-निवडी ते लक्षांत दवरताले आनी तो तो मनीस आयलो म्हणटकूच ताका ती ती वस्त दिवन ताचे वेलें आपलें प्रेम ते अुक्तायताले.

: १३१ :

अतिथि सत्कार

सेवाग्रामाक हिन्दुस्तानी प्रचार सभेची बसका आसली. मौलाना आझाद ते बसकेक येवपाचे आसले. बाकिचे सगळे वांगडी येवन बशिल्ले आनी सभेक दोन मिण्टां आसात अितल्यांत गांधीजी भायर गेले आनी नाल्लाच्या वळचा सारको अेक फातर घेवन आयले.

“ हो फातर—सो कित्याक ? ” कोणें अेकल्यान विचाल्लें.

“ मौलाना येवपाचे आसात. तांकां सिगरेट ओडपाची संवय आसा. तेन्ना, म्हळें, गोबर अुडवपाक हो फातर ‘ अँश ट्रे ’ चो अुपयोग दितलो. ”

गांधीजी सिगरेटी ओडपा आड आसले. तांणीं ह्या संवदान जायतें बरपूय केल्लें. आपुण जावन ते केन्ना कोणाक सिगरेट ओडपाचें प्रोत्साहनूय दिवचे नासले. पुण मौलाना ओडटाले. तांची सोय पळवप गांधीजींक स्वाभाविक आसलें.

आश्रमांत मांस वर्ज्य आसलें. पुण वर्कींग कमिटिचो अेकलो कम्यूनिस्ट वांगडी जेन्ना आश्रमांत आयलो तेन्ना ताच्या जेवणाची सोय तांणीं आश्रमा भायर अेकल्यागेर केल्ली. ताका मांसा बगर अुंडी वचनासली.

: १३२ :

मनीसच तसलो

गांधीजी नोआखालींत आसले. शारांपसून पैस अश्या गांवांनीं भोंवताले. थैं अेक दीस तांकां जवाहरलाल मेळूंक आयले. जण अेकल्याच्यो गरजो आनी सोयी हांचे कडेन गांधीजींचें सदांच लक्ष आसतालें. जवाहरलालांक अडचण जावं नये म्हण तांणीं आपल्या सामानांतलें थोडें सामान तांचे कुडींत दवरूंक लायलें.

जवाहरलाल सकाळचे पावले. गांधीजी सरीं बसून खबरी करून ते आपले कुडींत गेले. थैंची व्यवस्था पळवन तांकां अजाप जालें. तांणीं गांधीजींची सेवा करतले चलयेक आपवन हें सामान खैंच्यान हाडलें हाची वासपुस केली. तिणें सांगलें : “ बापूजींचें तें.”

“ बापूजींचें सामान हांव कशें वापरूं ? तुका अितलीय अक्कल कशी ना ! ”

“ बापूजींनीं सांगलें म्हण हाडलें.” तिणें खुलासो केलो.

“ बापूजी तर तसलेच. आपुण कष्ट काडटले आनी दुसऱ्यांची सोय पळेतले... हांव अितलों नाजूक मनीस न्हय. म्हजें हांव पळवन घेन. तुंवें बापूजींक सांबाळूंक जाय. तांगेल्यो गरजेच्यो वस्तु दुसऱ्या कोणाक दिवंक जायना.”

तांणीं तें सगलें सामान थैंचें काडूंक लायलें आनी सांगलें : “ बापूक सांग, जवाहरलाल नाका म्हणटा म्हण.”

ती चली गांधीजी सरीं गेली. गांधीजींनीं अितलेंच म्हळें : “ तो मनीसच तसलो. आतां तो तें वापरपाचो ना. चल, घेवन यो.”

दोगांचोय संबंद अितलो गोड आसलो.

: १३३ :

काटकसरी गांधीजी

गांधीजीं कडेन अेक गरम शाल आसली. ती अेक दीस झिर-झिरली. म्हणुण मनुबेन गांधीन तांकां अेक नवी शाल दिली. गांधीजी मोट्या-मोट्या कामांत गुल्ल आसले तरुय तांगेलें बारीक बारीक गजालीचेर लक्ष आसतालेंच. तांणीं विचाल्लें:

“ ती शाल खें गेली ? ”

“ आसा. पुण ती अेके कडेन झिरझिरल्या. ” तिणें जाप दिली.

“ जावं. तीच हाड तूं. तूं कांय जोडिना आनी हांवूंय जोडिना. आनी म्हाका बापूय खें आसा, तुका धाडटा तशे पैसे धाडपाक ? हांव गरीब. म्हज्यान ती शाल भायर अुडवं नज. हाड ती हांगा. तिका हांव कपी मारतां. ”

आनी तांणीं तिका अशी सुंदर कपी माल्ली कि ती शिंप्यानूच माल्ल्या अशी दिसची. गांधीजींक जाय जाल्यार शेंकड्यांनीं शालो मेळटल्यो आसल्यो. पुण अखेर मेरेन तांणीं ती कपयेचीच शाल वापरली.

मनु गांधीं कडेन पळवन गांधीजी म्हणूंक लागले:

“ सांग, म्हाका येता काय ना कपी मारूंक ? ”

कांय दिसांनीं मनुबेनीचेर आनीक अेक प्रसंग आयलो. अेक नेपकीन सामकोच झिरझिरलेलो. गांधीजींक नवो नेपकीन दिवंचे पैलीं तिणें येवजिलें कि जमलें जाल्यार होच रफू-बिफू करून तांकां दिवचो. पुण तिणें पळेलें कि ताचें आयुष्य सामकेंच सोंपला आनी ताचें कितेंच करूंक येवपाचें ना.

अन्तीं तिणें नवो नेपकीन गांधीजींक दिलो. तिका खबर आशिल्लीच कि नवो नेपकीन पळवन गांधीजी पोरण्याची चौकशी

...१०...

केले बगर रावपाचे नात. म्हण तिणें सांगले कि आपणें सगळे तरेन तकली वापरून पळेली. पुण त्या नेपकिनाचें आयुष्य वाडवंक येत अशें आपणाक दिसना.

“ दोन म्हैने वापरून दाखवं ? ” तांणीं विचाल्लें.

“ दोन म्हैने कसोच येवपाचो ना ” तिणें म्हळें.

गांधीजींनीं त्या नेपकिनाची घडी केली आनी रफू करून घेतलो.

आनी खऱ्यांनींच तो दोन म्हैने मेरेन अुपकरलो. आनिकूय तो अुपकरतलो आसलो. पुण मनुबेनीन तो गांधीजींचे काटकसरिची अेक पत म्हण सांबाळून दवरपा खातीर मागून घेतलो आनी ताचे कडल्यान सेवा घेवपाची बंद केली.

: १३४ :

पेटंट अेन्व्हलप्स

अेक दीस गांधीजी आनंदान अेकले अेकलेच हांसताले. कोणें अेकल्यान तें पळेलें आनी विचाल्लें: “ कितें जालें ? ”

गांधीजींनीं म्हळें: “ आमचे कडेन अितलीं पत्रां येतात कि तांचें कितें करचें हें म्हाका समजनासलें. हांव तीं पिंदून अुडयतालों. पुण कागदां अशीं पिंदून अुडयतना म्हाका वायट दिसतालें. आज म्हाका तांचें कितें करचें तें समजलें. ”

अशें म्हणून तांणीं अेक कागद काडलें आनी ताची घडी करून ताचो लाखाटो करून दाखयलो.

तेदूसच्यान ते हे लाखाटे वापरूंक लागले. तांकां तांणीं ‘ पेटंट अेन्व्हलप्स ’ अशें नांव दिलें.

दर अकेले वस्तुचो अदिकांत अदीक अपुयोग करूंक जाय हे तांगेले तत्त्व आसलें. ते कागदांचे लाखाटे करताले आनी आयिल्ले लाखाटे पिंदून तांचो बरवपाक अपुयोग करताले. ' वॉर अेकॉनमी ' च्या नांवान सरकार मुखार ज्यो गजाली करूंक लागलें तांची सुरवात गांधीजींनीं कितल्या-श्याच वर्सां पैलीं केल्ली.

गांधीजींची ही नदर तांगेल्या सगळ्याच वावरांत दिसून येता. ग्रामोद्योगी कागद म्हण जो आज मेळटा तो कित्याचो करतात खबर आसा ? आमी जो कोयर म्हण भायर बुडयतांत ताचो.

: १३५ :

पावण्यो

गांधीजी हरिजनां खातीर फंड जमयताले. पैसो, दोन पैशे, जें कितें मेळटा तें घेताले. लोकांक ते म्हणटाले: " तुमी गरीब हें हांव जाणां. पुण तुमचे परसूय हरिजन गरीब. तेन्ना तांचे पसत कितेंय दियात. "

अेक दीस अेकल्यान अेक चाळण दिली. गाडी सुटपाक दोन मिण्टां अुरिल्लीं. गांधीजींनीं ती पावणेर घाली.

" कितली अपुयोगाची वस्त पळेयात ! " तांणीं म्हळें.

चार आण्यां पसून सुरवात जाली ती २१ रुपयांत दिली !

अशेच अेक खेपे कोणें तांकां पड भर धान्य दिलें. तांणीं ताची पावणी करून तें ४१ रुपयांत विकलें !

विजगापट्टमाक गाडी पाविल्ली. अेकल्यान मोरां-पांखांचो अेक आयणो दिलो. गांधीजींनीं तो पावणेर घालो. कोणें स पैशांक तो मागलो.

“ हो मुख बरोच फाटीं पडिल्लो दिसता ! ” गांधीजींनीं म्हळें.
 हें आयकना फुडें अकल्याचो अभिमान जागो जालो. ताणें अका
 रुपयाक तो मागलो. करतां करतां पांच रुपयांक तो कोणें घेतलो.
 “ कोण म्हणटा फाटीं पडिल्लो प्रदेश म्हण हो ? बरोच मुखार
 गेला ! ” --गांधीजींनीं म्हळें.

१९३३ त तांणीं हे भशेन थोड्याच दिसां भितर तीन साडेतीन
 लाख रुपये जमयले !

: १३६ :

डबो रिकामो केलो

१९४७ तली खबर. लॉर्ड माअुन्टबेटनांक मेळूंक गांधीजींक
 दिल्लीक वचचें आसलें. माअुन्टबेटनांनीं तांकां विमानानूच येवंक
 सांगिल्लें. पुण “ जातूंत हिन्दुस्तानांतलें शेतकामती बसूंक पावनात
 तातूंत हांव कसो बसूं ? ” अशें सांगून ते गाडयेनच वचूंक भायर
 सल्ले.

गाडी साडेणवांक सुट्टाली. गांधीजी जीस्त णव वाजून पंचवीस
 मिण्टांचेर स्टेशनार पावले. गाडी सुटूंक पांचूच मिण्टां अुरिल्लीं.
 तीं ते बेश्टीं कशे वगडायतले आसले ? तांणीं त्या पांच मिण्टांत
 ‘ हरिजन फंड ’ अकठाय केलो.

अुवाळांचे दीस ते. वाटूय चोवीस वरांची आसली. दर अका
 स्टेशनार लोकांची गर्दी जाताली. गांधीजींक सस्थताय मेळची म्हण
 तिसऱ्या वर्गाचे दोन ल्हान डबे रिझर्व केल्ले. अकांत गांधीजी आनी
 तांचे वांगडचे लोक बसले आनी दुसऱ्या डब्यांत सामान दवल्लें.
 गांधीजींक हाची खबर नासली. थोड्या वेळान मनुबेन गांधी
 दिसली ना म्हण तांणीं वासपुस सुरू केली तेन्ना तांकां कळ्ळें कि

ती दुसऱ्या डब्यांत बचून जेवण तयार करता ! गांधीजींनीं तिका आपवंक धाडली आनी विचाल्लें :

“ दोन डबे कोणें रिझर्व केले ? ”

“ हांवेंच बापूजी, स्टोचेर दूद तापवप, आयदनां घांसप बी सगळें हांगाच केल्लें जाल्यार तुमकां घडये त्रास जातले अशें म्हाका दिशिल्ल्यान हांवें दोन डबे रिझर्व करूंक लायले. ”

“ तुका कशें समजना ? जनेलांतल्यान भायर पळे. ”

भायर दुसऱ्या डब्यांनीं लोक हुमकळटाले.

“ म्हाका विमानान यो म्हळ्ळें. तरीय हांव गेलों ना. म्हजे खातीर अितलो खर्च कित्याक ? विमानान येना जाल्यार स्पेशल ट्रेन करून यो म्हळ्ळें. हांवें तेंय ना म्हळें आनी तुंवें दोन डबे रिझर्व करूंक लायले ! आमकां हें सोबता ? ... आतां फुडले स्टेशन येना फुडें तो डबो रिकामो कर. . . ”

मनुबेन भियेली. दुसऱ्यांची चूक जाल्यार गांधीजी स्वतःच प्रायश्चित घेवपी म्हणपाचें ती जाणां आसली. तशें कितें जायना जाल्यार पुरो अशें तिका जालें. अखेर स्टेशन आयलें. डबो रिकामो केलो आनी स्टेशन मास्टराक आपवन सांगलें.

“ ते भायर हुमकळटात तांकां ह्या डब्यांत बसूंक सांगात. ”

स्टेशन मास्टरान म्हळें : “ तुमच्या ह्या डब्याचे पैशे फारीक जाल्यात. तेन्ना तो रिकामो करपाची गरज ना. भायर हुमकळटात तांचे खातीर जाल्यार हांव गाडयेक नवो डबो लायतां. ”

“ नवो डबो लावंकूच जाय. पुण ह्याय डब्याचो अुपयोग करूंक जाय. ” गांधीजींनीं जाप दिली.

भायर हुमकळपी लोकांक बसूंक जागो मेळ्ळो आनी हेवटेन मनुबेनींकूय अेक मोलाचो धडो शिकूंक मेळ्ळो.

: १३७ :

कार्यकर्त्यांचो धर्म

गांधीजीं बरोबर रावपी अेके चलये खातीर तांणीं थोडी मुस्तायकी हाडूंक अेकल्या कार्यकर्त्यांक सांगिल्लें. त्या कार्यकर्त्यांन मुस्तायकी हाडली. पुण तिचे पैशे घेवंक तो तयार जायना जालो.

“ बापूजी, तुमचे खातीर म्हज्यान अितलेंय करूं नज ? ” ताणें म्हळें.

गांधीजींची हिशोब करपाची तरा वेगळी आसली. तांणीं ताका विचाल्लें : “ तूं पैशे खैच्यान हाडटलो ? तुजे कडेन जे पैशे आसात ते सार्वजनिक फंडांतले. तुका आमी तांतले फक्कत जेवपा खावपाक जाय तितलेच काडूंक दितात. तातूंतले तुज्यान दुसऱ्या खातीर कशें खर्चुंयेत ? कार्यकर्त्यांन पैशे कशे वापरचे, खैं वापरचे हाचे कांय नेम कडक पाळूंक जाय. आज तूं म्हजे खातीर खर्च करता. फाल्यां अेकाद्र्या सोयऱ्या खातीर करतलो. हाचो अर्थ असो जालो कि तुका आमी दितात ते अेक तर चड दितात वा तूं स्वताच्या पोटाक तरी मारता...चड मेळटात जाल्यार तुंवें पैशे परते करूंक जाय. आनी कार्यकर्त्यांन आपल्या पोटाक अुपाशीं अुडवंक जायना...”

तो कार्यकर्तो गांधीजींक पळेत रावलो. ताका कितें करचें हेंच समजना जालें. गांधीजींनीं ताका काचाबूल जाल्लो पळवन म्हळें : “ तुका हांव वळखतां. तुंवें म्हजे वेल्या प्रेमाक लागून पैशे घेवंचे न्हय अशें थारायलां हेंय हांव समजतां. पुण तुका कार्यकर्त्यांचो धर्म समजावंक सोदतालों.”

१३८

जाणत्यांची सेवा

दक्षिण आफ्रिकेंतल्या हिन्दी लोकांचीं गाराणीं घेवन गांधीजी हिन्दुस्तानांत आयिल्ले. काँग्रेसच्या अधिवेशनांत तीं मांडचीं अशें तांणीं थारायल्लें. अधिवेशनाक दोन दीस अुरिल्ले. ह्या दोन दिसांत कितें करचें ? काँग्रेसच्या कार्यालयांत वचून कितेंय काम मागून घेवचें आनी अणभव घेवंचो अशें तांणीं थारायलें आनी ते भूपेन्द्रनाथ बसु हांचे कडेन गेले. भूपेन्द्रनाथ गांधीजींकडेन पळवन म्हळें:

“ म्हजे कडेन कसलेंच काम ना. पुण घडये घोषालबाबूंकडेन आसुंये. तांकां विचारून पळवचें.”

घोषालबाबू काँग्रेसचे मंत्री आसले.

गांधीजी घोषालबाबूंकडेन गेले आनी काम मागलें. घोषालबाबू मात्शे हांसले आनी म्हणूंक लागले :

“ म्हजे कडेन क्लार्काचें काम आसा. करशात ?”

“ म्हजे शक्तिभायलें नासत असलें कसलेंय काम करूंक हांव तयार आसां--” गांधीजींनीं जाप दिली.

“ बरें आसा. अशीच वृत्ति आसूंक जाय.” अशें म्हळें आनी घोषालबाबूंनीं तांकां काम दिलें : “ हीं पत्रां आयल्यांत. तांकां जाबो बरवपाक म्हाका फावना. शेंकड्यांनीं लोक म्हाका मेळूंक येतात तांचे कडेन अुलयतलों केन्ना आनी ह्या पत्रांक जाबो बरयतलों केन्ना ? त्या भायर कांय पत्रां तर जाब दिवपासारकीं लेगीत आसचीं नात, पुण तीं सगळीं वाचून तांकां पोंच धाडची आनी जांकां जाब बरवप गरजेची आसा अशें दिसता तीं पत्रां म्हाका दाखवंचीं.”

आपणाकडेन काम मागूंक आयिल्लो हो मनीस कोण हाची घोषालबाबूंक कल्पनाच नासली. गांधीजींनीं सगळीं पत्रां वाचलीं-जांकां पांच धाडपाची आसली तांकां धाडली. जाबो बरयल्यो. घोषालबाबू खुशालभरीत जाले. आनी ताणीं विचाल्लें :

“ तुमचें नांव कितें ? ”

“ मोहनदास करमचंद गांधी. ”—गांधीजींनीं जाब दिली.

गांधीजींच्या दक्षिण आफ्रिकेंतल्या वावराचो अतिहास आयक-तकूच घोषालबाबूंक तांकां कारकूनाचें काम दिल्लेवद्दल वायट दिसलें. पुण गांधीजींनीं तांकां हुस्क्या मेकळें करपा खातीर सांगलें :

“ तुमी खैं आनी हांव खैं ! तुमी काँग्रेसचे जाण्टे लोक. हांव अणभव नाशिल्लो अेक तरुण. तुमी म्हाका गुरू समान. काँग्रेसच्या कामाची म्हाका कल्पना येवंक जाय आसली. तुमी म्हाका ती संद दिली हेच परते म्हजेर उपकार जाले. ”

घोषालबाबू निश्चिंत जाले. आनी दोंगाचेय मजगतीं दाट अिश्टागत जाली. घोषालबाबूंचे जुदयेक बुतांव लावपाचें काम अेक चाकरमानो करतालो. गांधीजींनीं तेंय काम आपल्या हातांत घेतलें. जाण्ट्यांची सेवा करपाचें काम गांधीजींचे रुचिचें. जाण्ट्यां विशीं तांकां सदांच भौमान दिसतालो. आनी तांचे सेवेची संद ते वगडायनासले. घोषालबाबू गांधीजींचो हो सभाव वळखले. जुदयेक बुतांव लायता आसतना घोषालबाबूंनीं म्हणचें : “ पळे, काँग्रेसच्या पुढाऱ्याक जुदयेक बुतांव लावपाक लेगीत वेळ नासता. ”

: १३९ :

अन्याय धुवन काडपाक

गांधीजी मुम्बै येताले तेन्ना मणिभवनांत रावताले. गांधीजी जें रावताले थें पावणेय बरेच येताले. मणिभवनांत अेक खेपे स्वामी आनंद गांधीजीं बरोबरच देंविल्ले. स्वामी आनंद भगवीं घालिनासले. सादेंच पुडवें, सदरो, टोपी अश्या साद्या भेसांत रावताले. तांच्या भेसा वेल्यान ते कोण मोटे मनीस आसतीत अशें दिसनासलें. तांचें मणिभवनांतल्या रांदप्याकडेन अेक दीस तिडलें. रांदप्यान स्वामींचो अपमान केलो. स्वामींक राग आयलो. तांणीं रागाच्या भरांत रांदप्याचेर अेक थापट मोट्यान फुलयलें.

ही कागाळी गांधीजीं सरीं गेली. रांदप्याची चूक आशिल्ली हातूंत दुबावच नाशिल्लो. पुण गांधीजी प्रकरणा कडेन दुसरे अेके नदरेन पळवंक लागले. तांणीं स्वामींक सांगले : “आमच्या वर्गांतलो कोणूय जाल्लो जाल्यार तुमी ताचेर हे भशेन थापट मारचे नासले. हो रांदपी, सकल्ल्या वर्गांतलो म्हण तुमी तें माल्लें. तेन्ना सगळ्यांत पैलीं वचून ताची माफी मागात.”

स्वामीं सारकेल्या मानी मनशाक हें कशें जमत ? गांधीजींनीं पळेलें कि स्वामी माफी मागूंक अनमनतात. तांणीं तांकां सांगलें : “तुमी केल्लो अन्याय धुवन अुडवंक तयार नासले जाल्यार म्हजे बरोबर रावपाचें सोडचें पडटलें.”

स्वामीं मुखार अुपाय नासलो. वचून माफी मागून आयले.

गांधीजींच्या मनांत ल्हान-व्हड असो भेद नासलो. आनी अन्यायाचो प्रश्न येतालो तेन्ना तर तांचो हो सभाव अदीकच अुफेवन येतालो.

: १४० :

अुद्धार करपी आमी कोण ?

हिन्दुस्तानांतल्या फाटीं पडिल्ल्या जातीं भितर सगळ्यांत चड चिड्डल्ली आनी चेपिल्ली जात म्हळ्यार हरिजनांची. गांधीजी तांचे वेळो अन्याय धुवन काडपा खातीर खूब वावुरल्यात.

येरवड्याचे बंदखणींत आसतना अेक दीस खबरी करतां-करतां गांधीजींनीं म्हळें : “ डॉ. आंबेडकर हरिजन जातींतले आसतीत म्हणपाची म्हाका खबरच नासली. म्हाका दिसतालें कि ते वामण आसतले आनी हरिजनां विशीं तांकां कळवळो दिसता म्हण ते अतितायेन अुलयतात जातले. ”

डॉ. आंबेडकर म्हणटाले कि हरिजनांनीं हिन्दू धर्म सोडून दिले बगर तांची अुदरगत जावपाची ना. गांधीजींक ही वाट पसंत नासली.

हरिजनांक वयर काडूंक नामदार गोखले हांच्या भारत सेवक समाजाचेय लोक वावुरताले. १९१५ त गोखले भायर पडले तेन्ना गांधीजींनीं हरिजनांच्या प्रस्नाकडेन पळवपाची हे संस्थेची दृष्टि समजून घेवपाचो यत्न केल्लो. तांणीं संस्थेच्या जाळवणदारांक विचाल्लें तेन्ना तांकां जाप मेळ्ळी : “ त्या लोकांचे वस्तींत वचचें, अुलवपां करचीं, तांचेर जाता त्या अन्यायाची तांकां कल्पना करून दिवची आनी तांच्यांत जाग हाडची हो आमचो कार्यक्रम. ”

“ पुण हो सेवेचो मार्ग न्हय. ” गांधीजींनीं म्हळें : “ असल्यांनी सेवा कशी जातली ? तुमी तांचो अुद्धार करूंक भायर सरिल्ले भशेन दिसतात, तांचो अुद्धार करपी आमी कोण ? हरिजनांचेर अन्याय आमीच केला. आमी ह्या पातकाचें प्रायश्चित्त घेवंक जाय. तांचें रीण फारीक करूंक जाय. तें भाशणां करून कशें

जातलें? तांकां आपलेशे करूंक जाय. तरूच आमी तें फारीक करूंक पावतले.”

भारत सेवक समाजाच्या जाळवणदारांक वायट दिसलें. अकल्यान म्हळें लेगीत : “तुमी अशें अुलयशात अशें आमकां दिसूंक नासलें.”

गांधीजींनीं तांची क्षमा मागली. पुण तांचो मार्ग कबूल केलो ना. ते आपल्याच मार्गान मुखार वावर करूंक लागले.

: १४१ :

आमकांय तो अधिकार नाका

जगन्नाथपुरी लागसार एका गांवांत गांधी सेवा संघाची बसका आसली. जगन्नाथाचें देवूळ थेंसून लागींच आसलें. गांधीजींच्या परिवारांतलीं कांय मनशां तें पळवंक गेलीं. तांच्यांत कस्तुरबाय आशिल्ली.

ज्या देवळांनीं हरिजनांक वचूंक दिनात त्या देवळांनीं गांधीजी वचनासले. हें देवूळ तांतलेंच अक आसलें. कस्तुरबाय वावडी भोळी. ती भितर वचून पांयां पडून आयली.

गांधीजींक हें समजलें तेन्ना तांकां खूब वायट दिसलें. तांणीं कस्तुरबायक विचाल्लें : “तुका आमच्या नेमाची खबर नासली?”

ती भियेली. तिणें म्हळें : “ब्रजकृष्ण बरोवर आसलो. ताणें कित्याक सांगलें ना?”

“तो कित्याक सांगतलो? तुवेंच नेम लक्षांत दवरूंक जाय आसलो.” कस्तुरबायन थेंच व्रत घेतलें कि ज्या देवळांत हरिजनांक वचूंक दिनात त्या देवळांत आपुणूय वचचीं ना!”

: १४२ :

कठोर गांधी

अुत्तर हिन्दुस्तानांतलो अेकलो आश्रमांत आशिल्लो. तो बरो नाशिल्लो. गांधीजींनीं अुपचार सुरू केले. तो चोरयां विडयो ओडटालो. गांधीजींक हें कळ्ळें तेन्ना तांणीं ताका विडयो न ओडपाचो अुपदेस केलो.

कांय दिसांनीं ताचे सेवेक गांधीजींनीं दुसऱ्या अेका आश्रम-वास्याक दवल्लो. गांधीजींची सगळ्यांचेर नदर आसताली. खासा आपुण दुसऱ्या कामांत आसताले तेन्नाय कोण कितें करता हें तांकां कळटालेंच. ह्या मनशाक तांणीं विडयो ओडूंक जायना म्हण सांगिल्लें आनी अुपचारांच्या दिसांनीं तरी तो त्यो ओडचो ना अशें गांधीजींक दिशिल्लें. पुण विडयेचें व्यसन मनशाक शिथिल करता. ताची अित्सा नासुनूय तो ती ओडटा. ओडूं नाका म्हण सांगिल्लें आसतनाय तो विडयो ओडटा म्हण जेन्ना गांधीजींक समजलें तेन्ना तांणीं ताका विचाल्लें. ताणें आपुण ओडिना म्हण सोपूत घेवन सांगलें.

गांधीजींक खूब वायट दिसलें. तांकां त्या दिसा न्हीद पडूंक पावली ना. तांणीं दुसऱ्या दिसा ताका सांगलें : “ तूं फट अुलयता. म्हज्यान दुसरें कितेय सोसुंयेत; फट सोसूं नज. फट अुलयतल्या मनशाक हांव म्हजे सरीं दवरूंक तयार ना. आजूच तुंवें आश्रम सोडून वचूंक जाय.”

गांधीजींचो हो निर्णय आयकून तो मनीस जागृत जालो. ताणें चूक कबूल केली. अुपरांत ताणें विडयेक हात लायलो ना.

सत्याची अुपासना करतल्यान दृढता आंगांत केळवंक जाय अशें गांधीजी मानताले.

: १४३ :

चोरून विडयो ओडल्यो

भुरग्यांक संगत वायट मेळत जाल्यार बरीं भुरगीं लेगीत वायट जातात. ह्या पसत संगत सदांच बरी धरूंक जाय.

गांधीजींची पिराय त्या वेळार १२-१३ वर्सांची आशिल्ली जांवये. तांचे बरोबरचो अंकलो भुरगो चोरून विडयो ओडटालो. ताचे संगतीन गांधीजीय विडयो ओडूंक लागले. विडयो ओडून फायदो आसा अशें दोगांकूय दिसनासलें. पुण धुंवर सोडटना मजा दिसताली. दुसरे तशेंच करतात हें पळवन तांकांय तशें करचें अशें दिसलें.

दोगांचेय गांठीक पैशे नासले. म्हण तांणीं जाण्ट्यांनी ओडून अुडयल्ल्या विडयांचीं पोतेरां चोरचीं. पुण सदांच पोतेरां खेंच्यान हाडतले ? त्या भायर पोतेरांतल्यान धुंवरूय चडसो येनासलो. म्हण तांणीं घरच्या चाकर-मान्याच्या बोल्सांतले पैशे चोरचे आनी विडयो विकल्यो घेंवच्यो.

मुखार दुसरोच प्रश्न अुबो जालो. विकल्यो घेतिल्ल्यो विडयो खंय लिपवन दवरच्यो ! जाण्टयां हुजीर तर त्यो ओडूं नजत. कशे तरी दोन-चार आठवडे घालयले. जाण्टयांच्या धाकांत दीस काडचे पडप हें तांकां सोंसना जालें. कितलें म्हणून सोंसतले ? अखेर तांणीं दोगांनीय जीव दिवचो अशें थारायलें. रानांतल्यो अेक तरेच्यो बियो खातकर मनीस मरता अशें तांणीं आयकल्लें. त्यो तांणीं फेदा केल्यो. तिळसांज जाली. देवळांत वचून पांयां पडून आयले. कोण नात असो अेक जागो सोदून काडलो. दोन-तीन बियो खाल्यो. पुण मागीर अदीक बियो खावपाचें काळीज जायना जालें. ते

येवजूक लागले, रोखडेच मेलेनात जाल्यार कशें जातलें ? मरून फायदो कितें ? अखेरेक मरणाक दोगूय भियेले आनी तांणी जीव दिवपाचो बेत सोडलो.

जीव दिवपाच्या ह्या बेताचो परिणाम अितलोच जालो कि चोरून पोतेरां ओडपाची आनी पैशे चोरपाची जी संवय जाल्ली ती सुटली.

: १४४ :

प्रायश्चित

त्या वेळार गांधीजींची पिराय पंदरा वर्सांची आशिल्ली जावये. तांच्या भावाक रीण जाल्लें. सुमार पंचवीस रुपयांचें. तें कशें फारीक करचें ? दोगूय येवजूक लागले. भावाच्या हातांत भांगराचें अेक कडें आसलें. तांतलें अेक तोळो भांगर काडचें अशें थारायलें.

कडें कापलें आनी रीण फारीक जालें. पुण ही चोरी गांधीजींच्यान सोसूं नज जाली. कितें करचें ? कांयच येवजना जालें. ' मुखार केन्नाच चोरी करचों ना ' असो तांणी सपूत घेतलो तरी तितल्यान धादोसकाय जाली ना. बापायक वचून सांगचें अशें दिसलें. पुण वाचा फुटली ना. बापूय आपणाक मारीत हाचो भंय नासलो पुण वायट दिसून आपलींच कपलां फोडून घेतीत म्हण भिरांत दिसताली ' कशेंय जांव, चूक कबूल केले बगर मन निर्मळ जावचें ना ' अशें तांकां दिसलें.

आनी अखेरेक बापायक चीठ बरवंची आनी तातूंत सगळें सांगचें अशें थारायलें. चिठींत बरयल्लें :

“ बाबा, हांवें मोटी चूक केल्या. हांवें भावाच्या हाताच्या कड्यांतलें अेक तोळो भांगर काडून विकलें. मुखार हांव असली चोरी केन्नाच करचों ना. तुमकां दुःख जातलें. पुण जिवाक लावन घेवं नाकात. म्हाकाच म्हजी चूक दिसून आयल्या. तेन्ना म्हाका कसलीय तरी ख्यास्त दियात. —मोहन

बापायन चीठ वाचली. दोळ्यांतल्यान दोन मोतयां गळ्ळीं. चीठ भिजली. खीण भर दोळे धांपले आनी चीठ पिंदून अुडयली.

पूत मुखारूच बशिल्लो. तोय खूब रडलो. बापायच्या दोळ्यांतल्यान जीं दोन दुकां गळिल्लीं तांणीं पुताचें काळीज निर्मळ केल्लें!

गांधीजी म्हण्टात : “ हांव हे घटनेक अहिंसेचेंच नांव दितां. म्हज्या बापायचो सभाव पळेत जाल्यार हे तरेची शांत क्षमा तांच्या निजांतच नासली. तरी आसतना ते शांत रावले हाचें कारण म्हळ्यार हांवें म्हजो गुन्यांव मेकळेपणान कबूल केल्लो. ”

: १४५ :

सतत जागरूकपण

मनीस कितलोय मोटो जालो तरूय सावधानीन चल्लोना जाल्यार तो खैंच्याय खिणाक सकल पडटा अशें गांधीजी म्हण्टाले. म्हण सदांच ते जागृत रावंक सांगताले.

आश्रमांतल्या अेका बऱ्या मनशाच्या हातान अेकदीस अेक मोटी चूक घडली. गांधीजींनीं तिची अुकतेपणान चर्चा केली. तांणीं म्हळें :

“ मनीस विकरान भरिल्लो आसता. विकार आमचे चोंय-वशींनीं अुबे आसतात. ते केन्ना आमचेर घुरी घालीत हें सांगूंक येना. मनीस कितलोय सात्त्विक आसलो तरूय अेका खिणांत

ताची सगळी पुण्याची व्हांवन वचू येता. मनीस अपूर्ण आसता. केन्नाय सकल पडूंक शकता, म्हण मनशान खिणान खीण सावध रावंक जाय. हातान वायट घडल्यारूच न्हय, मनान लेगीत वायट घडलें जाल्यार चुकलेंच अशें मानूंक जाय. ”

सतत जागरूकपण हें गांधीजींचे साधनेंतलें म्हत्वाचें आंग आसलें. पुण आपल्या मनांत लेगीत पातक ना अशें कोणाच्यान म्हणुं येता ? मनांत पातक घडटा तेन्ना मनशान कितें करचें ?

गांधीजी म्हणटाले : “ आपलें पातक अुकतें करात. चार चौगां मुखार मांडात. प्रायश्चित घेयात. आनी देवाकडेन आत्मबळ मागात. जाचें अंतस्कर्ण निवळ आसतलें ताचें मागणें देव आयकतलो. ”

गांधीजी निर्विकारी जाल्ले. पुण अेक दीस अकस्मात् तांचे तकलेंत अेका खिणा पुरतो - फक्कत अेका खिणा पुरतो - अेक वायट विचार येवन गेलो. गांधीजींनीं ताची जाहिर कबूली केली आनी अुपास केलो. कितली कठोर साधना ! तरसादेचे धारेवेल्यान चलपा परसूय कठीण !

: १४६ :

प्रार्थनेचे म्हत्व

१९४७ त जेन्ना वचत थै दंगें जावंक लागले तेन्ना गांधीजींक सुमारा भायलें दुःख जालें. तांचें काळीज रडटालें. पुण ते निर्शेवपी मनीस नासले. जेन्ना सगळ्यांक चोंयवशींनीं गुपाट काळोख दिसतालो तेन्ना गांधीजी अजवाडाचें कीर्ण सोदपाक भगीरथा परसूय मोटी साधना करूंक लागताले आनी तांकां अजवाड मेळटालोय.

नोआखालींत आसतना अेक दीस ते म्हणूंक लागले :

“ म्हजें अेक गणित आसा. आमी कसलेंय काम हातांत घेतलें आनी तें जशें जावंक जाय आसलें तशें जालें ना, जाल्यार तें आपल्याच खैंच्या अुण्याक लागून जावंक पावलें ना अशें धरचें. ज्या दिसा पसून आमी आमचींच मनां आनी काळजां तपासूंक शिकतले त्या दिसाच्यान आमकां लोकांचें बरें कशें जातलें हेंच येवजतलें. आज आमच्यो तकल्यो रिकाम्यो जाल्यात. म्हण आमी अेकामेकांचेर सगळे दोष धुकलतात. ” आमचीं मनां लेगीत निवळ जावंक जाय अशें गांधीजी म्हणटाले. अेकाद्या मनशाक क्षयरोग जाल्लो आसलो आनी आमकां वो खासा ताका ताची खबरूय नासली तरूय जशे ताचे जंतू वातावरणांत भरसून आमच्यांत भितर सरून आमकांय तो रोग दितात तशे मनशाचे तकलेंत वायट विचार आयले जाल्यार तेय भोंवतणच्या वातावरणांत भरसून सगळ्यांकूच विखारी करून अुडयतात अशें गांधीजी मानताले. म्हण ते वातावरण शुद्ध दवरपा खातीर चित्त शुद्ध दवरूंक सांगताले. आनी चित्त शुद्ध करपाचो तांचो मार्ग आसलो प्रार्थना.

...११...

प्रार्थनेचें म्हत्व तांकां अितलें पटिल्लें कि ते दीस भर प्रार्थनेंतच आसताले म्हळ्यार जाता. देशांत दंगे मारामान्यो जावंक लागल्यो वा लोक दुर्बळ असहाय स्थितींत पडले कि ते प्रार्थनेन तांचो अुपाय सोदताले आनी अुपाय म्हणूय प्रार्थनाच करताले. ***

: १४७ :

प्रार्थना

गांधीजींचे जिणेंत प्रार्थनेक खूब म्हत्व आसलें. ते तिका आत्म्याचें अन्न म्हणटाले. अेके सुवातेर तांणीं बरयलां : “ हांव जेविना खायनासतना दीस काडीन. पुण प्रार्थने बगर अेक खीण लेगीत जगूंक पावचों ना. ” अेक खेपे आंध्रच्या दौऱ्यार गेल्ले. चिकाकोल गांवांत सभा आसली. मोटार चिकाकोलाक रातची धा वरांचेर पावली. महादेवभाअी आनी वांगडाच्या दुसऱ्यांक प्रवासान पुरो जाल्लें. गांधीजी सभेक गेले आनी महादेवभाअी वी मुक्कामार प्रार्थना करिनासतना न्हीदले.

सकाळीं अुठना फुडें गांधीजींनी महादेवभाअींक विचाल्लें : “ रातीं प्रार्थनेचें कितें जालें ? ”

“ म्हाका अितलें पुरो जाल्लें कि हांतुणार पडना फुडें दोळो लागलो. प्रार्थनेची यादच जाली ना. ”

“ म्हाकाय याद जाली ना. ” गांधीजींनीं म्हळें. “ दोन अडेच वरांचेर म्हाका जाग आयली तेन्ना याद जाली, आनी म्हाका थरथरो भल्लो. जाचे अित्सेन हांव जगतां ताकाच विसल्लों म्हळ्यार कितें ? देवाकडेन हांवें क्षमा मागली पुण म्हाका न्हीद पडली ना. तसोच वसून रावलां. ”

अुपरांत सकाळची प्रार्थना केली. आनी त्याच दिसा थारायलें—
“सगळीं कामां करून न्हिदचे पैलीं प्रार्थना करप हीच पैली चूक.
आयच्यान प्रार्थनेचो वेळूय निश्चित करुंया. आयच्यान सदां सात
वरांचेर प्रार्थना करप. प्रवासांतूय होच नेम पाळप.”

तेदूसच्यान जीस्त सात वरांचेर प्रार्थना जावंक लागली.
मोटारींत आसले जाल्यार ती थांबवप आनी जें पावतात थें—
रांनांत, गांवांत, शारांत वाटेर खंयूय, सात जालीं कि ‘यं ब्रह्मा
वरुणेंद्र रुद्र मरुतः’ च्या आंदोलनांनी आकाश भरून वतालें.

: १४८ :

अब्लीस

सांजची प्रार्थना सात वरांचेर सुरू करची असो नेम केल्लो
खरो. पुण रातीं प्रार्थना करुंक विसल्ले हाचो पश्चात्ताप गांधी-
जींच्या तोंडार संबंघ दीस अुफेवन अुल्लो.

पू. काकासायब कालेलकार बरोबरच आसले. गांधीजींचें दुःख
पळवन तांणीं येवन विचाल्लें :

“बापूजी, अेक खबर सांगूं ?”

“सांगा.” गांधीजींनीं म्हळें.

“अेक आसलो मुसलमान संत. पवित्र मनीस. अेक दीस तो
नमाज विसल्लो. आनी पुरो जाल्ल्यान तसोच न्हिदलो. ताका
दोळो लागिल्लो अितल्यांत कोणे तरी येवन ताका अुठयलो :

“आरे, तूं नमाज विसल्लो. अूठ.”

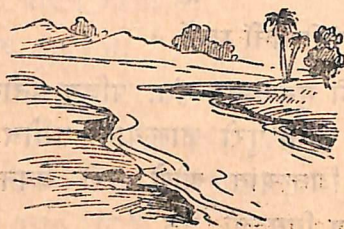
संतान ताजे अुपकार मानले. आनी विचाल्लें : “ तूं कोण वावा ? ”

“ हांव ? हांव अब्बलिस ” ताणें जाव दिली.

“ अब्बलिस ? ” संताक अजाप जालें ! “ आरे, तूं देवाचो दुस्मान मरे ! लोकांक देवाचो विसर घालप हें तुजें काम. तूं म्हाका कसो नमाजेची याद करूंक आयलो ? ”

अब्बलिसान जाव दिली : “ आनीक अेक खेपे असोच तूं नमाज विसल्लेलो. आनी हांव खुशालभरीत जाल्लों. पुण दुसऱ्या दिसा तुका ताजो अितलो पश्चात्ताप जालो कि ताका लागून तूं देवाक अदीक लागिंचो जालो...आतां, म्हळें, अशें न्हय. तुका नमाजेचो विसर पडूंक दिवप ना..... ”

गांधीजींनीं ही खबर आयकून घेतली. काकासायबांक कितें सांगूंक जाय आसलें तें तांकां कळ्ळें. तांणीं फक्त स्मित केलें !

: १४९ :

शक्तिचें स्रोत

नोआखालिचे यात्रेंत गांधीजींची सेवा करपा खातीर तांगेली नात मनुबेन गांधी आयली तेन्ना तिका तांणीं सगळ्यांत पैली तिचे जापसालदारकेची जाणवीक करून सांगलें :

“ हांवें हो यज्ञ सुरू केला. तातूंत मातू लेगीत म्हळसाण अुपकारा पडपाची ना. हें सगळें समजून घे आनी तुज्यान नज अशें तुका दिसलें जाल्यार परत वच. ”

मनुबेनीन सगळी तयारी केल्ली. तिणें सांगलें : “ तुमी जैं, थैं हांव. केदेय मोटे परीक्षेक हांव तयार आसां. ”

नोआखालींत त्या वेळार लोकांचे गोमटेर देवचार बशिल्लो. मनीसपण साप ना जावन गेल्लें. ल्हान चली वा म्हातारी बायल लेगीत थैं सुरक्षित नासली. थैं सोळा सतरा वर्सांचे हे चलयेक गांधीजींनीं आपले सरीं व्हेल्ली. मवाल्यांनीं तिका त्रास दिलो आनी तांचे आड वहादुरीन झुजतां झुजतां ती मेली जाल्यार आपुण आनंदान नाचतलों अशेंय तांणीं तिका सांगिल्लें. तरूय तिचो वेत बदल्लो ना हें पळवन गांधीजींनीं म्हळें :

“ भावना निर्मळ आसत जाल्यार आपशींच सगळें बरें जातलें. आमचें जीवन देवाक ओंपून आमी ह्या यज्ञांत वावरूंक जाय. ताका संपूर्ण शरण वचूंक जाय. मागीर, केदीय व्हडलीं संकटां सोंसपाची तांक येता. ल्हान भुरग्याक भूक लागतकूच तें रडटा. पुण ताची भूक भागवपाचो हुस्को आवैक आसता. आमी आमचे तकले वैल्यो सगळ्यो चिंता देवाचेर सोडुंया. आनी तो जी कितें शक्ति दीत तिच्या नेटार वावरुंया. ”

गांधीजींची प्रार्थनेचेर येदी श्रद्धा आसली.

: १५० :

सासणाचें झूज

मनशाच्या काळजांत बरें आनी वायट हाचें एक झूज सदांच चालिल्लें आसता. वायटाचेर जैत जोडप आनी बऱ्याक फावता ती सुवात जोडून दिवप हो धर्माचो खरेलो हेत. क्रिस्तांव आनी मुसलमान धर्म ह्या झुजाक देव आनी देंवचार हांचे भितल्लें झूज म्हणटात. पारशी लोक ताका अहुरमज्द आनी अहरिमान हांचे भितल्लें झूज म्हणटात. आनी हिन्दू लोक पांडव कौरवां भितल्लें वा राम रावणा मजगतचें झूज म्हणटात.

देखून गांधीजी म्हणटाले कि सगळ्या धर्माचो मुखेल हेत वायटाचेर जैत जोडप आनी आमचे जिणेंत बऱ्याक सुवात दिवप होच अेक आसूंक जाय.

वायटाचेर जैत कशें जोडप ?

गांधीजी म्हणटाले: “ काळजापसून प्रार्थना करून. ”

आनी मुखार ते म्हणटाले: “ म्हज्या सुमार चाळीस वर्सांच्या अणभवाचो हो सार.. हेरांभशेन म्हज्याय वांट्याक अित्सांचें भंगप, काळखाचें गुपाटपण, हांवपणाच्यो घुरयो, निराशेची फडफड आयल्यात....अशें आसून हांवें प्रार्थनेन ह्या सगळ्यांचेर जैत जोडलां ... ”

: १५१ :

लोकां बरोबर रावन

गांधीजींक खाजगी जीवन म्हण नाशिल्लेंच. तांणीं आपलें सगळें जीवन अुघडचार घाल्लें. सदांच तांचे भोवतणी लोक आसताले. ते जेन्ना सगळ्या लोकांचे 'बापू' जाले तेन्ना तांगेलीं घरचीं मनशां लेगीत घरचीं अुरूंक नासलीं. वा अशेंय म्हणुं येत कि वाकिचे लोकूय घरचेच जाल्ले. हाका लागून चोविसूय वरां तांचे सरीं लोक आसताले. लोकांबरोबर रावप, लोकांक बरोबर घेवन काम करप ही गांधीजींची साधना आसली.

हॉरेस अलेक्झांडर हांणीं अेके कडेन बरयलां :

“ लंडनाक गांधीजी आयिल्ले तेन्ना हांव तांचे सरीं आसतालों. तांकां आधार दितालों. अेक दिस सगळीं भायर सरिल्लीं. गांधीजी अेकलेच कितें तरी बरयताले. हांव कडेक अेके कडेन बसून वाचतालों. अितल्यान गांधीजी कितें तरी सोदतात—शे म्हाका दिसलें.

हांवें म्हळें : “ तुमकां किते जाय ? ”

“ना... कांय नाका... पुण ही सगळीं म्हाका अेकलो सांडून खें गेलीं? म्हाका अेके तरेचेच दिसता... हांव केन्नाच असो अेकलो रावंक ना...”

अीश्वराचो साक्षात्कार लेगीत तांकां अेकलो—अेकसुरो नाका आसलो.

तांणीं अेकल्याक म्हळें : “ म्हाका अीश्वराचो साक्षात्कार जाल्लो जाय... पुण हांव जांणां म्हाका तो हिमालयांत जाव—पाचो ना... लोकांबरोबर रावनच तो जातलो. लोकांबरोबर वावरून, लोकांक बरोबर घेवन हांवें मुखार वचूंक जाय.”

‘लोकांबरोबर रावन, लोकांक बरोबर घेवन’ ह्या दोन वाक्यांत गांधीजींचें साधनेचें रूप लक्षांत येता.

: १५२ :

साधना

सगळ्यां दुर्गुणां भितर मोट्यांतलो मोटो दुर्गुण म्हळ्यार भितरेपण. ती मोट्यांतली मोटी हिंसा अशें गांधीजीचें मत आसलें. म्हण ते म्हणटाले कि नीत वा धर्म हांका पाळो दिवंक सोदतल्या मनशान सगळ्यांत पैलीं हें भितरेपण जिखूंक जाय. भितरो मनीस नीतीवंत केन्नाच जावं नज.

हें भितरेपण कशे जिखचें ?

“ अश्वराक शरण वचून ” अशी गांधीजी जाप दिताले. “ साप शून्याकार जाल्याखेरीज आमी भितरेपणाक केन्नाच जिखूंक पावचे नात... आमी अश्वराक पुरायेन शरण वचूंक जाय. तातूंतच खरेलो आनंद आसा. ”

प्रार्थनेंत आमकां आमचेच आड झुजचें आसता. म्हण केन्ना केन्नाय आमचो धीर खचता. पुण गांधीजी म्हणटाले कि सामखार काळोख गुपाट पातळलेलो आसतना, काळजांत निशणी भरून गेल्ली आसतना... आमकां दुसरो अुपायूच ना. प्रार्थनेचें परिणामीपण अणभव घेतले बगर कळपाचें ना.

जो मनीस सदांच प्रार्थना करता तो फुडें घाल्लें पावल केन्नाच फाटीं घेवचो ना. तो नितशयान जैत जोटलो.

पुण त्या खातीर—

“ प्रार्थना काळजांतल्यान करूंक जाय... काळीज नाशिल्ल्या अुतरांपरस अुतरां नाशिल्लें काळीज प्रार्थनेंत आसूंक जाय. ”

गांधीजी तर अशेंय म्हणटाले कि अश्वराचेर श्रद्धा आसले बगर मनीस सत्याग्रही जावंकूच नज.

१९३३ :

आध्यात्मिक गरज

प्रार्थना, अुपास ह्या गजालींक गांधीजीचे जिणेंत खूब म्हत्त्व आसलें. तांगेले आध्यात्मिक साधनेंतल्यो त्यो मोलाच्यो वस्ती आसल्यो. कांय दिसांनीं तातूंत मौनाची भर पडली.

काम खूब पडटालें आनी दीसभर अुलवचें पडटालें म्हण सप्तकांतल्यान अेक दीस अुलवपच ना अशें तांणीं येवजिलें. तातूंत तांकां विसंव मेळूंक लागलो. अुपरांत ‘ हरिजन ’ ह्या तांगेल्या सप्तकी नेमाळ्या खातीर बरप बरवपाक वेळ मेळेचो म्हण ते मौन पाळूंक लागले.

कांय दिसांनीं तांकां मौनाची संवय जाली. तांगेल्या सभावाची ठेवणूच मौनाची आसली. भुरगेपणांत आनी मुखार अिग्लंडाक शिकूंक गेले तेन्ना तांची मोने म्हणूच नामना आसली. करतां करतां तांकां मौनाचें आध्यात्मिक म्हत्त्व समजून आयलें. तांकां दिसलें—“ अीश्वराकडेन अेकरूप जावपाक मौनच सगळ्यांत बरें.”

आनी मागीर व्रत म्हणूच ते ताका पाळो दिवंक लागले.

१९३६ त तर तांणीं दोन म्हैने मौन पाळिल्लें. ज्या दिसा तांणीं तें सोडलें त्या दिसा ताकां अेकलो मिशनरी मेळूंक आयिल्लो ताका तांणीं सांगले: “ मौनाचो जादू अजून हांव अणभवतां.”

मौन म्हळ्यार गांधीजींची शारीरिक गरज आसली, आध्यात्मिक गरजूय आसली.

: १५४ :

देवाचो साक्षात्कार

अेक अमेरिकन मिशनरी गांधीजींक मेळूंक आयिल्लो. गांधी-जींक ताचे विशीं खूब आपलेपण दिसतालें. तांणें गांधीजींक अेक खेपे विचाल्लें:

“ तुमचेर संकश्टां आयलीं, तुमच्या पांयांखालची भूंय निसरता शी दिसूंक लागली आनी चोंयवशींनीं गुपाट काळोख दिसूंक लागलो. जाल्यार, अश्या वेळार तुमी कितें करतात ? ”

“ हांव देवाचें नांव घेतां. ” गांधीजींनीं जाप दिली.

“ पुण तुमकां देव केन्ना दिसला ? ”

“ देव मनशाचें रूप घेवन येता अशे हांव मानिनां. तो करणेच्या रुपान येता. ” गांधीजींनीं खुलासो केलो.

गांधीजींनीं येरवड्याचे बंदखणींत अुपास केल्लो त्या वेळार मेहरबावाचे कांय शिष्य तांकां मेळूंक आयिल्ले. तांणीं आपल्या गुरुची सांगणी गांधीजींक सांगली आनी म्हळें: “ तुमीं चाळीस दीस मेरेन अुपास केलो जाल्यार मेहरबावा तुमकां देव दाखवन दितले. ”

गांधीजींनीं तांकां सांगले: “ हांवे हो उपास देव दिसचो म्हण करूंक ना. हरिजनांखातीर वेगळीं मतदार मंडळां दिवचीं केल्यांत तीं रद्द जालीं म्हणटकूच म्हजो अुपास सुट्टलो . . . ”

: १५५ :

अुतरां कितें पटयतलीं ?

गांधीजींचे प्रार्थनेक देवाच्या आसपाविशीं मनांत दुबाव आशिल्लो अेकलो मनीस येतालो. ताणें अेक दीस आपलो देवाचेर विश्वास ना म्हणपाचें गांधीजींक सांगलें:

“ कांय नज ... सत्याचेर विश्वास आसा काय ना ? ”—गांधीजीनीं विचाल्लें.

“ हय तर ! सत्याचेर आसाच ” ताणें जाप दिली.

“ सत्या खातीर कष्ट सोंसपाची त्याग करपाची तयारी आसा ? ” परतें विचाल्लें.

“ तें हांव सांगूंक नकळं. पुण सत्याखातीर मनशान त्रास सोंसूंक जाय, त्याग करूंक जाय हें म्हाका कबूल आसा. ” ताणें जाप दिली.

“ खूब जालें...अितलें पुरो. ” गांधीजीनीं म्हळें.

तो मनीस सुमार तीन म्हैने गांधीजी सरिं अुल्लो. सदांच प्रार्थनेक वतालो अेक दीस ताणें गांधीजींक म्हळें: “ बापूजी, तुमी म्हजेकडेन अीश्वरा संबंदान कांयच कित्याक अुलयनात ? अीश्वर आसा म्हणपाचें तुमी म्हाका पटवंक जाय. ”

गांधीजी हांसले आनी म्हणूंक लागले: “ म्हजी अीश्वराचेर श्रद्धा आसा आनी ते श्रद्धेप्रमाण जियेवपाचो हांव यत्न करीत आयलां. म्हजी जीण तुका पटवंक पावना जाल्यार अुतरां कितें पटयतलीं ? ”

: १५६ :

सगळें बळ ताचें

सत्याखातीर केदेंय व्हडलें संकट सोंसूंक गांधीजी तयार आसताले. अक्खो संवसार जरूय आड गेलो तरूय सत्याक घट्ट धरून रावपाचें बळगो गांधीजींत आसलें. हाकाच ते आत्मिक बळ म्हणटाले.

तांकां पळेल्यार ते अेक सादेच मनीस दिसताले. तांच्या आवाजांतूय सामान्या भायलें कांय नासलें. पुण अशें आसुनूय तांणीं प्रचंड कामां केल्यांत. अेक दीस ते अशेच अुलयतां अुलयतां वाटेर अुबे रावले आनी म्हणूंक लागले :

“ म्हज्यांत म्हजें अशें बळ कांयच ना. सगळें देवाचें. म्हाका पळेयात. ही साडेतीन हातांचो देह ! हातूंत कितें बळ आसतलें ? अेक भुरगो लेगीत म्हाका मूठ मारून सकल अुडयत...म्हजें अशें बळ म्हज्यांत कितें आसा ?...पुण हांव जाणां, सबंद संवसार म्हज्या आड गेलो तरूय म्हज्यांत अेकलो मुखार वचपाची तांक आसा.....ही सगळी तांक अीश्वरावेले म्हजे श्रद्धेंतल्यान आयल्या...”

आनी खऱ्यांनींच, जेन्ना तांणींच निर्माण केल्लो सगळो संवसार तांचे आड गेल्लो तेन्ना हे अेके श्रद्धेच्या मालवजार नोआखाली, बिहार आनी दिल्लीचें वातावरण तांणीं बदल्लेलें.

: १५७ :

धर्माची वळख

गांधीजींची पिराय सोळा वर्सांची जाली तरूय तांकां धर्माचें शिक्षण खैच मेळूंक पावलें ना. ते वैष्णव संप्रदायांत जल्मल्ले. देखून वैष्णवांच्या देवळांत वताले. पुण थें चलताल्यो त्यो कांय अनीतिच्यो खबरी आयकून तांगेलें मन अुबगलें.

पुण जें देवळांत मेळ्ळें ना तें तांकां घरचे वावराडे कडल्यान मेळ्ळें. गांधीजींक भुतां-प्रेतांचो खूब भंय दिसतालो. हे वावराडेन तांकां सांगलें कि ह्या भंयाक अुपाय अेकूच आसा. “ रामनाम घे ! ” गांधीजींचो ‘ रामनामा ’ चेर जितलो भावार्थ आसलो ताच्याकूय चड हे वावराडेचेर आसलो. ते तिचे सांगणेन रामनामाचो जप करूंक लागले.

हो जप चड दीस चलूंक पावलो ना हे खरें. पुण वावराडेन घाल्ले संस्कार मात् कायम अुल्ले. मुखार गिन्यानान आनी अणभवान जाण्टे जातकूच गांधीजींक रामनामांत आकांताचें बळ दिसून आयलें.

: १५८ :

खरेलो धर्म

गांधीजींचो कुळ-धर्म जरूय वैष्णव आसलो तरूय तांची आवै शिवालायांतूय वताली. आनी बरोबर भुरग्यांकूय व्हरताली. हाचो परिणाम असो जालो कि गांधीजींच्या मनाचेर हिन्दू धर्मांतल्या सगळ्या संप्रदाया विशीं सारकेपणाचे संस्कार पडले. तांकां सगळ्या पंथां विशीं सारकोच भौमान दिसूंक लागलो.

त्या भायर घरांत जैन लोकूय येताले. कांय मुसलमान आनी पारशीय येताले. ते गांधीजींच्या बापायकडेन आपापल्या धर्माच्यो खबरी करताले. ह्यो खबरी चलताल्यो तेन्ना गांधीजी बापाय सरिं आसताले. तांचेर ह्या वातावरणाचो परिणाम खूब बरो जालो. तांकां जसो हिन्दू धर्मांतल्या सगळ्या पंथां विशीं सारकोच भौमान दिसतालो तसो आतां वेगळ्या वेगळ्या धर्मांविशींय दिसूंक लागलो.

अेक गजाल तांच्या मनांत घट्ट रोंबली—संवसार तिगला नीतीक लागून. आनी नीतिची बुन्याद म्हळ्यार सत्य. सत्याक सोदीत वचप हीच खरेलो धर्म.

गांधीजींचे जिणेंत सत्याचें म्हत्व दिसानदीस वाडूंक लागलें तसो ताचो अर्थय विस्तृत जायत गेलो.

आनी अितल्यांत अेक सुनीत गांधीजींनीं आयकलें. तातूंत सांगिल्लें:

“ आमचां पियेवंक अुदक दीत ताका बरें जेवण दिवचें. जो आमकां नमस्कार करीत ताच्या साष्टांग पांयां पडचें. जो आमचे पसत अेक पैसो खर्च करीत ताचें लाखमोलाचें काम करचें. जो आमचे प्राण वांचयत ताचे दुःख पैस करपाक आमी आमचे प्राण लेगीत दिवंक तयार आसचें. आमचेर अुपकार करतल्याचे धा वांट्यांनीं अदीक अुपकार करचे...पुण आपलें वायट करतल्याचें लेगीत जो बरें करता तोच खरेली जीण जियेता अशें म्हणचें.”

“ वायट करतल्याचें लेगीत बरें करचें ” ह्या सुनितान गांधीजींचें काळीज हालयलें. धर्माची खरी शिकवण तांकां ह्या सुनितांत मेळ्ळी. तें तांचे जिणेचें सूत्र जालें.

: १५९ :

नीतिधर्म

अडेच हजार वर्सा पैलीं भगवान बुद्धाक अकल्यान प्रस्न विचाल्लो :

“ तुमचे शिकवणेंत देवाचो अुल्लेख कसो येना? संवसारांत देव आसा काय ना. ”

बुद्धान ताका जाप दिली : “ समज, अकल्याक तीर लागलो. जाल्यार, तो कोणें माल्लो, कसो लागलो, मारपी खैं आशिल्लो, कसो अुबो राविल्लो, हे प्रस्न तूं सोडवंक बसतलो? ”

ताणें सांगलें : “ ना, हांव तो तीर पैलीं काडटलों ”

“ तशेंच हें ”—बुद्धान सांगलें. “ संवसारांत दुःख आसा, तें ना करूं येता, तें ना करूंक जाय आनी तें ना कशें करचें हेंच हांव शिकयतां. ”

दक्षिण आफ्रिकेंत आसतना गांधीजींनीं ‘ नीति धर्म ’ नांवाचें अेक ल्हान-शें पुस्तक बरयल्लें. मनशाच्या जीवितांत नीतिची सुवात कितें, नीत कित्याक म्हणची असल्या जायत्या प्रस्नांची चर्चा सामके सोपे भाशेंत तांणीं ह्या पुस्तकांत केल्या. ह्या पुस्तकाचेर अमेरिकन बरपी सॉल्टर हाच्या विचारांची छाप पडिल्ली आसा.

नीतिच्या सगळ्या आंगांची चर्चा करूनय तातूंत अीश्वरा संबंदान तांणीं कांयच बरवंक ना. हें अेक अुणें ह्या पुस्तकांत अुल्लां अशें मानून अेकल्यान गांधीजींक म्हळें :

“ बापूजी, ह्या पुस्तकांत अीश्वरा संबंदान कांयच ना तें कशें? ”

“ कित्याक जाय आशिल्लें ? ” गांधीजींनीं म्हळें. “ मनीस देव मानता काय ना हाचे परस तो नीत मानता काय ना हें पळवप चड गरजेचें. जो नीत सांबाळून जीवित जियेता तोच खरेल्या अर्थान जियेता. देव मानलो आनी नीत सांबाळ्ळी ना जाल्यार तें जियेवप कसलें ? ”

: १६० :

खरेलें शिक्षण

गांधीजीं सरीं अंकली चली रावी. ती तांगेली सगळी सेवा करी आनी गांधीजी तिजेकडल्यान काम घेवन त्या कामांतल्यानच तिका शिक्षण दिताले. अंक दीस गांधीजी तिका अंका अंग्लीश पत्राचो अर्थ समजावंक वसले. तो समजावन जातकूच ते चलयेन म्हळें :

“ बापूजी, तुमी म्हाका कॉलेजाक वचूंक दिल्लें जाल्यार हांव बी. अे; अेम. अे जातलें आसलें आनी मागीर तुमचें अंग्लीश कामूय हांव करूंक पावतलें आसलें. ”

“ पुण तुका हांव ताचे परस बरें शिक्षण दितां ”--गांधीजींनीं म्हळें.

“ तें खरें. पुण तुमचे बरोबर वावर करपी सगळेच मोटे मोटे शिकिल्ले लोक. तांचे भशेन म्हाका कित्याक जावंक दिलें ना ? ” तिणें परतें विचाल्लें.

गांधीजींक हांसो आयलो. म्हणूंक लागले : “ गुजराती भाशेंत डिग्न्यांक ‘अुपाधि’ म्हणटात. अुपाधि म्हळ्यार अुपद्रव करपी

वस्त. हांव बॅरिस्टर जालों हाचो आज म्हाका पश्चात्ताप जाता. म्हण हांव दुसऱ्यांक ह्या अपद्रवांतल्यान वांचयतां.....हय, भास म्हण अंग्लीश तुंवें शिकूंक जाय. पुण त्या खातीर कॉलेजाक वचपाची गरज ना. आयचें शिक्षण तर सामकेंच निरुपयोगी जावन पडलां. लोक परीक्षा पास जावपा खातीर शिकतात. आनी मागीर ताचो अपुयोग पैशे जोडपा खातीर करतात...शिकले अपुरांत मोट्यांतली मोटी नोकरी कशी मेळटली होच हुस्को...हें शिक्षण त्या भायर कित्याक अपकारा पडना. ताणें चारित्र्य घडना...सेवेची शक्ती वाडना...म्हज्या हातांत सत्ता आयिल्ली जाल्यार हांव सगळ्या चल्या-चलयांक चळवळींत ओडटलों आसलों आनी मागीर हिन्दुस्तान पळे कशें कितें जातलें आसलें तें..."

आनी सुमार पंचवीस मिनटां ते ह्या विशयाचेरूच अुलयत रावले. गांधीजींक खरेलें शिक्षण जाय आसलें आनी तें कॉलेजां परस रासवळ मळारूच बरें मेळटा अशेंतांकां दिसतालें. गांधीजींनीं जायत्या चल्या-चलयांक कॉलेजांनीं धाडिनासतना अितलेंच न्हय, तर कॉलेजांतल्यान भायर काडून बऱ्यांतलें बरें शिक्षण दिलां.

: १६१ :

हांव येतां पुण

अंग्लंडची अेक बायलमनीस गांधीजींक मेळूंक आयिल्ली. मुलाखत जातकूच तिणें गांधीजींक अंग्लंडाक येवपाचें आमंत्रण दिलें.

“हांव येतां. पुण तीन अटींचेर.” गांधीजींनीं म्हळें. “पैली अट-मॅचेस्टरच्या कामगारांक सांगप कि हिन्दुस्थानांत तुमचें लुगट धाडूं नाकात तांची मनां पैलीं बदलूंक जाय. दुसरी अट-पार्लमेन्टाच्या लोकांक सांगप कि हिन्दुस्तानाक स्वराज्य दिवन अुडयात. तांचींय मनां बदलूंक जाय.”

“आनी तिसरी अट कितें ? ”

गांधीजी गंभीर जाले. म्हणूंक लागलें: “आमी हांगासल्ल्या लोकांक सोऱ्याच्या व्यसनांतल्यान सोडवंक वावुरतांत. पुण सर-कार सोऱ्याच्या अुत्पन्नाचेर शिक्षणाचें खातें चलयता... आमकां हें नीतीभायलें दिसता...तेन्ना अंग्लंडाक सगळ्यांक हीं गजाल सांगून ताचे आड आवाज अुठवपाचें काम करात.

“हीं तीन कामां तुमी केलींत जाल्यार हांव येतां.”

: १६२ :

अंग्लंडाचें पातक

गांधीजी १९३१ त अंग्लंडाक गेल्ले तेन्ना थेंच्या गरिबांचे वसतींत वचून रावले.

अेक दीस तांकां ऑक्सफर्ड विद्यापीठांतलें आमंत्रण आयलें. मोटे मोटे बुदवंत लोक थें जमिल्ले. ते तांकां तरेक तरांचे प्रस्न करूंक लागले. गांधीजी विद्वानांत मोडनासले. तरूय तांणीं सगळ्यांक अुत्तरां दिलीं.

अेके सभेंत तांणीं अमृतसराक जनरल डायरान केल्ल्या कर-ण्यांचें वर्णन केलें. पोटावेल्यान सरपटत वचपाचो ताणें हुकूम केल्लो ताची खबर सांगनाफुडें लोकांच्या आंगार कांटो फुल्लो. सभा सोंपतकूच अेक वायलमनीस गांधीजी सरीं येवन म्हणूंक लागली:

“आमी पन्नास खेपो तशीं सरपटत गेलीं जाल्यार जनरल डायरान केल्लें पातक धुवन वचत? आमी तशे करूंक तयार आसांत ”

“शी: तुमी तशें करपाची गरज ना”—गांधीजींनीं म्हळें.
“तुमी आपले अित्सेन पन्नास खेपो तशें करूंक तयार जाशातरूण पुण अेकाद्रे अिंग्लीश चलयेक तशें जबरदस्तीन करूंक लावपाचो म्हाका यत्न करूंक दियात. ती म्हजेर खोंट मारतली. आनी तिणें तशी खोंट माल्ली जाल्यार हांव तिची चूक जाली अशें म्हणचों ना...अिंग्लीश लोक हिन्दुस्तानांत सेवक म्हुण, धनी म्हुण न्हय, रावले जाल्यारूच तें पातक धुवन वतलें.”

: १६३ :

हांव नमचों ना

अंग्लंडची वर्तमानपत्रां गांधीजीं विशीं कित्याकियतें खबरी छापतालीं. बातमीदार येवन तांगेंली मुलाखत घेताले आनी छापतना ती कश्याकीयशी छापताले. गांधीजींनीं तांतल्या अेका बातमीदाराक आपवन धडधडीत फटी कित्याक छापता काय म्हण विचाल्लें आनी म्हळें :

“तुमी कितेय छापलें तरुय अडचण ना...हांव मुलाखती दिवपाच्यो बंद करचों ना.”

अेका बातमीदारान गांधीजींची नमळाय दाखवपाच्या हेतून छापलें कि प्रिन्स ऑफ वेल्स जेन्ना हिन्दुस्तानांत आयिल्लो तेन्ना गांधींनीं साष्टांग नमस्कार घालून ताका येवकार दिलो !

गांधीजींनीं ताका आपयलो आनी सांगलें :

“हांव हिन्दुस्तानांतल्या गरिबांतल्या गरीब भंग्याक साष्टांग नमस्कार घालीन. कित्याक शेंकड्यांनी वर्सा पसून तो चिड्डला, चेपला. ताच्या पांयांची माती लेगीत हांव मस्तकाक लायन. पुण राजपुत्राकच न्हय, राजाकूय हांव नमस्कार करचो ना...तो अेके मदांत सत्तेचो प्रतिनिधि म्हण...”

: १६४ :

माये मोगान

गांधीजींक सांबाळपा खातीर स्कॉटलंड यार्डच्या दोन गुप्त पोलिसांची अंग्लंडच्या सरकारान नेमणूक केल्ली. जण अंकल्या कडेन दुबावान पळवप हो तांचो धंदोच आसलो. गांधीजींक क्रोणूय कितेंय करीत म्हण ते सगळी जतनाय घेतालेच. पुण तेच वरोबर गांधीजी कितें करतात, कितें अुलयतात हेंय ते पळेताले.

पुण कांय दिसांनीं ते गांधीजींचे अिश्ट जाले. तांचीं कामां कडक लागले. तांच्या परिवारांतल्या लोकां भितल्लेच जावन रावंक लागले.

अंग्लंडांतलें काम सोंपतकूच गांधीजी हिन्दुस्तानांत येवंक भायर सल्ले तेन्ना सरकारी अधिकाऱ्यांनीं तांकां विचाल्लें:

“ तुमकां कितेंय जाय आसल्यार आमकां सांगात. ”

गांधीजींनीं म्हळें:

“ हे दोग जाण पोलीस म्हजेवरोबर आसतात. तांकां ब्रिडिसी मेरेन म्हजे वरोबर धाडात. ”

अधिकाऱ्यांचो समज जालो कि गांधीजी आपल्या रक्षणा खातीर तांची मागणी करतात ! तांकां वावड्यांक हे पोलीस गांधीजींचें अिश्ट जाल्यात म्हण खै खबर ! तांणी कारण विचाल्लें. गांधीजींनी म्हळें “ते आमच्या कुटुंबांतलेच जाल्यात. ”

अुपरांत हिन्दुस्तानांत पावतकूच गांधीजींनीं तांकां दोन घड्याळी भेट धाडल्यो. त्या घड्याळींचेर कोंरांतिल्लें : “ मो. क. गांधी कडल्यान-माये मोगान. ”

: १६५ :

खरेले कलाकार

पुण्याच्या ससून हॉस्पिटलांत आसतना संगीतकार दिलीप कुमार राँय गांधीजींक मेळूंक आयिल्ले. गांधीजींनीं तांकां गावंक सांगलें. दिलीप राँयांक आनंद तर जालोच; पुण थोडेंशें अजापूय जालें. गांधीजींक संगीताची रूच आसत अशें तांकां दिसूंक नाशिल्लें. तांणीं मेकळेसाणेन म्हळें :

“ महात्माजी, तुमकां संगीताची खरीच रूच आसा ? ”

“ हय तर ! ” गांधीजींनीं म्हळें : “ म्हज्या भुरगेपणा पसून हांव संगीताचो भक्त जावन आसां... ”

“ पुण तुमचे हे सन्याशा सारके जिणेंत संगीताक वा कलेक सुवातच ना असो म्हजो समज आसलो. ”

“ हय, हय... हांव जाणां- ” गांधीजींनीं म्हळें. “ म्हजे विशीं नाका नाका जाल्ले समज लोकांनीं पातळायल्यात. तांतलोच हो अेक. हाका लागून जालां अशें कि हांव जेन्ना म्हाका अेक कलाकार म्हणयतां तेन्ना लोकांक दिसता हांव फकाणां मारतां. ” आनी गांधीजी मेकळेपणान हांसूंक लागले.

“ पुण ताका जापसालदार तुमीच न्हय ? तुमचें हें सादें साधु सारकें जीवित आनी कला हांचो मेळ लोकांनीं कसो लावचो ? ”

“ आ ऽह ! ” गांधीजींनीं म्हळें : “ अडेचे भायलेचार काडून जीवित सादें आनी सुंदर करप ही म्हज्या मत्तान सगळ्यांत मोटी कला... देखुनूच हांव म्हणटां कि जो आपलें जीवित सादें आनी सुंदर करता तोच खरेलो कलाकार. ”

सादें आनी सुंदर जीवित जियेवपी मनीस होच खरेलो कलावंत आसत जाल्यार गांधीजींक मोट्यांतले मोटे कलाकार म्हणूंक जाय. तांच्या जीवितांत अडेचें अशें कितेंच नासलें आनी ओबड-धोबडपणूय खेंच नासलें. प्रत्येक करणी अुपाट अर्थान भरिल्ली आनी सुंदर आसली.

: १६६ :

संगीताचे भक्त

दिलीप कुमार राँय हांणी “ म्हांने चाकर राखोजी ” हें मीरेचें भजन म्हळें. राँय स्वता भक्त. ते तल्लीन जावन गावंक लागले. भजन सोंपतकूच तांणी गांधीजींकडेन पळेलें. गांधीजींची नूरा फुलिल्ली.

“ सुंदर...मीरेची भजनां सदांच सुंदर आसतात. ” तांणी म्हळें.

“ गुजराथांत तुमकां तीं खूब आयकूंक मेळटात जातलीं—” दिलीप कुमार हांणी म्हळें.

“ हय...म्हाकाय खूबशीं येतात. आश्रमांतल्या लोकांक तीं हांव खूब फावटीं म्हणूंक सांगतां. ” थोडो वेळ ओगी रावन म्हणूंक लागले : “मीरेच्यान रावं नज आसलें म्हण ती गाताली... हाका लागून तिचीं भजनां अितलीं सुंदर जाल्यांत. तातूंत तिणें आपलें काळीज ओतलां...”

त्या अपुरांत जितल्योय खेपो दिलीप राँय गांधीजींक मेळ्ळ्यात तितल्योय खेपो तांणी तांकां भजनां म्हणूंक सांगल्यांत. गांधीजींक संगीताची अितली रूच आसली कि तांणी आश्रमाची स्थापना

करिना फुडें अेक संगीतकार सोदून हाडिल्लो. गांधीजींक संगीत जाय आसलें. पुण तांकां कोणूय अुपकरा पडनासलो...ते संगीतकाराची जिणूय पळेताले. आवाजा परसूय जिणेक म्हत्व दिताले आनी गांधीजींक असले संगीतकारूय खूब मेळ्ळे आनी अुच्च संगीतूय खूब आयकूंक मेळ्ळें.

: १६७ :

कळावंताची नदर

गांधीजी निजाचे कलावंत आसले. जिणेच्या बारीक बारीक आंगांकडेन तांचें लक्ष आसतालें. खैचेच कडेन घळपणां ते अुरूंक दिनासले. तांची आपल्या भेसाकडेन लेगीत बारीक नदर आसताली.

सुरवातिचे दीस. गांधीजी सिंध प्रांतांत गेल्ले. त्या वेळार ते काठेवाडी तरेचें पुडवें, सदरो आनी पागोटें घालताले. भायर सरता आसतना तांचे बॅकेंत कस्तुरबाय पागोटें घालूंक विसल्ली. सिंधांत पावतकूच तांच्या लक्षांत ही गजाल आयली. थेंच्या तांच्या अिष्टांनी बाजारांतल्यान लुगट विकतें हाडलें पुण तें नवेंच आशिल्ल्यान ताचो रंग आनी पुडवें-सदऱ्याचो रंग हांचो मेळ बसना जालो. सवनरात जागरण करून तांणीं तें तीन-चार खेपो धुलें. आनी रंग जुळ्ळो तेन्नाच वापरलें.

लुआ फिशर हांणीय असलोच अेक अुगडास बरवन दवल्ला. सेवाग्रामाक घोंट चोखता आसतना ताचो अेक थेंब तांच्या वाल्याचेर पडलो. गांधीजींनीं चार-पांच मिण्टां लावन तो घांसून काडलो तेन्नाच तांकां समाधान जालें.

गबाळपणां तांकां माननासलीं.

: १६८ :

निर्मळ आनंदाचो झरो

सुंदरकायेची नदर तांची अितली सुक्षीम आसली कि ते जिणेचो आनंद सैमाचे सायेंत घेताले. समुद्र आनी न्हयों, दोंगर आनी तळीं, झाडां आनी फुलां हांच्यांत जी सैमाची सुंदरकाय भल्ल्या तिची रुच घेवंक गांधीजी केन्नाच विसल्ले नात. सूर्यास्त आनी सूर्योदय जाता त्या वेळार कुपांची सुंदरकाय नियाळतां नियाळतां ते कितलेशेच खेपे तल्लीन जाताले. ते केन्ना केन्नाय म्हणटाले कि सैमाची सुंदरकाय अितली पातळ्ळेली आसतना चार वण्टीं भितर रावतले मनीस अरसिकच आसूंक जाय.

येरवड्याचे बंदखणींत आसतना तांकां अेक नवो छंद लागिल्लो. ते रातिच्या मळबाचें वैभव पळवन तान-भूक विसरताले. आकाश-दर्शनाक तांणीं निर्मळ आनंदाचो झरो म्हळा. ह्या झऱ्यांतलें अुदक ते खूब पियेल्यात. मन विशाळ आनी निर्मळ करतले जाल्यार प्रार्थने अुपरांत आकाश दर्शन करात अशेंय ते सांगताले.

“ म्हाका वेगळे प्रेरणेची गरज ना. सैमांतच सगळी प्रेरणा मेळटा. सैमाची ही लीला पळवन हांव तान-भूक विसल्लां, अजापांत पडलां आनी समाधींतूय गेलां...देवा येदो मोटो कलाकार हांवें पळवंकूच ना...” अशें अेकेकडेन तांणीं बरवन दवल्लां.

: १६९ :

सुंदरकायेची तूस्त

अेकाद्रो दादलो वा बायल सुंदर आसली जाल्यार तांचे सुंदरकायेची तूस्त करची काय न्हय, असो अेकल्यान गांधीजींक अेक खेपे प्रस्न केलो. गांधीजींनीं जाप धाडली:

“ सुंदरकायेची तूस्त जावंकूच जाय. पुण ती मोनी बरी. त्या भायर ताका ‘ तेन त्यक्तेन भुंजीथा : ’ (त्यागून भोगचें) होय नेम लागू करूंक जाय. आकाशाचें सौंदर्य पळवन जो आनंदीत जायना ताका सुंदरकायेची रुच घेवंक येना अशें म्हळ्यार जाता. पुण आनंदीत जावन वयर वचपा खातीर तो निसण बांदूंक लागलो जाल्यार कशें जायत ? ”

: १७० :

अंग्लीशांक धांवडावंक जाय देखून.

भुरगेपणांतली खबर. गांधीजी राजकोटाक आसले त्या दिसांनी सुधारकांचो अेक पंथ थें सुरू जाल्लो. गांधीजींक अेक अिश्ट आसलो. ताणें तांकां सांगलें कि राजकोटांतले कांय मोटे—मोटे लोक चोरून नुस्तें आनी शागोती खातात. गांधीजींक अजाप जालें. गुजरातांत जैन मताचो प्रभाव मोटो आशिल्ल्यान सभ्य लोक नुस्तें शागोती खावप अुणाकपणाचें लेखतात. गांधीजीय त्याच संस्कारांत वाडिल्ले. तांकां हें आयकून वायट दिसलें. पुण त्या अिश्टान सांगलें: “आमी नुस्तें शागोती खायनात म्हण आमी दुबळे जाल्यात. ना जाल्यार अंग्लीश लोकांक पळे ! ते शागोती खातात म्हण आमचेर राज्य करतात.”

अेका सारके कांय दीस हें आयकतकूच गांधीजींच्या मनाचेर ह्या म्हणण्याचो परिणाम जालो. ते स्वत. दुबळे आसले. भित्रेय आसले. चोरांचो, भुतांचो, सोरपांचो तांकां भंय दिसतालो. रातचे काळखांत वचूंक धीर जायनासलो. तांचे परस तांगेलो अिश्ट हुशार आसलो. धांवप, अुडयो मारप, मार खावप ताका सोंपें जाल्लें. तो चोरांक भियेनासलो. भुतांक भियेनासलो. आनी सोरपांकतर तो जितेच धरतालो. हो सगळो शागोतेचोच प्रताप तो सांगी.

गांधीजींचेर ताचो परिणाम जालो. शागोती खावप बरें. हिन्दुस्तानांतले सगळे लोक शागोती खावंक लागतीत जाल्यार अंग्लीश लोकां कडल्यान राज्य परतें घेवंयेतलें अशें तांकां दिसलें आनी तेय नुस्तें शागोती खावंक तयार जाले. त्या वेळार

‘ स्वराज्य ’ हें अुतर लेगीत तांच्या कानार पडूंक नासलें. तरूय बळीश्ट जावन अंग्लेजांक धांवडावपाचो तांणीं बेत केल्लो आनी त्यापसत मांस खावंचें अशें थारायल्लें.

थरिल्लो दीस अुदेलो. अेके वटेन सुधारणेचो कैफ आनी दुसरे वटेन चोरां भशेन लिपून खावपाची लज हे कातरींत ते सांपडले. न्हयेंचे देगेर गेले. कोण नात असो अेक जागो सोदून काडलो आनी आयुष्यांत केन्नाच पळवंक नाशिल्ली वस्त शागोती पळेली. अुंडेय आसले. पुण खावं नज जालें. ओकूंक येवं लागलें.

ते रातीं तांकां न्हीद पडली ना. सपनां पडूंक लागलीं. पोटांत भितर बकरो जितो जावन “ वें...अँ...अँ... ” करता अशें दिसूंक लागलें. जाग येवची, वायट दिसचें. पुण परतून येवजुंचें “ हिन्दुस्तानाक स्वतंत्र करूंक जाय जाल्यार हांवें मांस खावंकूच जाय. ”

हे भाशेन पांच स खेपे तांणीं मांस खालें जातलें. गांधीजी म्हणटात : “ म्हाका शाकोतेची रुच नासली. जिवेचे रुचीक लागून हांव शागोती खावंक मुखार सरूंक नासलों. म्हाका बळीश्ट आनी साहसी जावन अंग्लीशांक हारवचे आसले ! ”

: १७१ :

जाण्टयांक फटवचें पड्टा देखून सोडलें

भायर शागोती खावन येतकच घरा जेवण कशें चलतलें ? आवैन “जेवंक यो” म्हणचें आनी पुतान “आज म्हाका भूक लागूंक ना” अशी फट जाप दिवची.

दर खेपे असली फट जाप दिवची पडूंक लागली. गांधीजींक खूब दुःख जालें. “असलीं फटींगपणां ! आनी तींय आवै कडेन ! हांव मांस खातां म्हण तिका कळत जाल्यार कितें जातलें ? तिचेर मळब कोसळून पडचें ना ? ” गांधीजींच्या काळजाक हे दुबाव कोरांतूंक लागले. अखेर तांणी थारायलें : “मांस खावप गरजेचें आसत पुण आवै--बापायक फटवप वरें न्हय. तीं आसा सर हांव मांस खावचों ना. अपुरांत, स्वतंत्र जातकूच, सगळ्यां हुजीर खातलों. आनी ताचो हिन्दुस्तानभर प्रचार करून लोकांकूय सुधारतलों. ते मेरेन मांस खावचों ना.”

त्या दिसा जें मांस तांणी सोडलें तें परतें केन्नाच अुश्टायलें ना. अपुरांत तांचीं मतां बदल्लीं. बळीश्ट आनी वीर जावपाक मांस खावपाची गरज ना अशें ते म्हणूंक लागले. अितलेंच न्हय तर ती चालच रानटी अशें तांचें मत जालें.

: १७२ :

सोपूत मोडचों ना

विलायतेक शिकपा खातीर गेल्ले तेन्ना आवैन गांधीजींक तीन सोपूत घेवंक लायिल्ले. तातूंतलो अेक सोपूत आसलो : “हांव विलायतेंत मांस खावंचो ना.” गांधीजींनीं तिका हुस्क्या-मेकळी करपा खातीर हो सोपूत घेतलो. पुण तांकां ताची बरीच किंमत दिवंची पडली. वता आसतना बोटीरच तांची परीक्षा सुरू जाली. अेक तर ते सभावान भिडेस्त आसले आनी दुसरें, तांकां अिंग्लीश सारकी अुलवंक येनासली. हाका लागून ते जेवपाच्या मेजाकडेन वचपाचें चुकवंक लागले आनी वांगडा मेवो-मिठाअी व्हेल्ली तीच खावन रावक लागले.

बोटीर अेकलो अिंग्रज आसलो. ताका तांची काकूळट दिसली, आनी ताणें तांचे बरोबर अुलवंक-चलूंक सुरवात केली. कोण, खेंचे, वतात खें, लोकांकडेन कित्याक अुलयनात बी सगळें विचाल्लें. मांस न खावपाचे प्रतिज्ञेची खबर आयकून ताका हांसूंक आयलें. ताणें सांगलें :

“आतां मेरेन अुपकारा पडलें. पुण मुखार अिंगलंडाक वतकूच तुका तुजे विचार बदलचे पडटले. अिंगलंडाक शीं अितलें खाता कि थें मांस खाले बगर रावकूच येवपाचें ना.”

“पुण थें मांसा बगर रावं येता अशें हांवें आयकलां.”

“हांव असल्या अेकल्याय मनशाक वळखून नकळं.” ताणें परतें म्हळें: “तुका हांव सोरो पिये म्हणिना. पुण मांस तुका खावचेंच पडटलें.”

गांधीजींनीं म्हळें : “तुमच्या सल्ल्या खातीर हांव तुमच्या अुपकारांत आसां. पुण हांवें मांस खावंचो ना असो सोपूत घेतिल्लो आसा. विलायतेंत मांसा बगर चलच ना जालें जाल्यार हांव हिन्दुस्तानांत परतो वेतलों. पुण सोपूत मोडचों ना.”

: १७३ :

प्रेम—युद्ध

विलायतेत वचून फक्कत पुस्तकी गिन्यान शिकून घेवचे बदला कोणागेरूय रावन थेंचे जिणेचो अणभव घेवप अदीक म्हत्वाचें अशें मानून गांधीजी अेका कुटुंबांत वचून रावले. त्या कुटुंबांतल्या लोकांनीं तांकां अिंग्लीश अुलवंक शिकयली आनी कांय चाली-रितीय शिकयल्यो. सख्या भावा भशेन तीं तांची काळजी घेतालीं.

पुण तांगेल्या जेवणा-खाणाचो प्रस्न मोटो बिकट जावन पडलो. मीठ-मसालो घालिनासतना अुकडलेल्यो भाजयो ब-यो लागनात ! कितें रांदचें हेंच ते घरकात्रीक सूचना जालें. मांस खावपाचो सगळीं आग्रो करुंक लागलीं पुण गांधीजी सोपूत मोडूंक तयार जायना जाले. अेक दीस येजमान तापलो : “ म्हजो भाव जाल्लो जाल्यार हांव ताका परतो घरा धाडून दितलों आसलों. हांगाची परिस्थिती नकळ आशिल्ले आवैकडेन घेतिल्ल्या सोपुताक सोपूतच म्हणूं नज. कायद्यान लेगीत ताका सोपूत म्हणूं नज. असलो सोपूत मोडचोंच ना म्हणप म्हळ्यार फक्कत भ्रम. जेन्ना मांस खावपाची गरजच नासली तेन्ना तुवें तें खालें ! आनी जेन्ना खावंक जाय तेन्ना खायना !! ”

पुण गांधीजी सोपूत मोडूंक कशेच तयार जाले नात !

येजमानान निमाणो यत्न करुन पळवंचो अशें येवजिलें. अेका नाटकाच्यो तिकेटी काडल्यो आनी त्या दिसा अेका हाँटेलांत जेवचें अशें थारायलें. दोगांनीय अेक मेज धल्लें. येजमानान ‘सूप’ हाडूंक लायलो. गांधीजी बुचकळ्यांत पडले. वाडप्याक आपवन विचाल्लें.

अिष्ट समजलो. रागान विचाल्लें :

“ कितें जाय ? ”

“ हातूंत मांस आसा काय ना हें विचारूंक जाय.”

“ असलीं अन्नाडीपणां हांगा चलपाचीं नात. ते परस तूं भायर वच आनी कितेंय खा. भायर म्हजी वाट पळेत अुबो राव.”

गांधीजींक आनंद जालो. आनी ते अुठून गेले. त्या दिसा ते अुपाशींच रावले. हें तांचे भितल्लें निमाणें प्रेम-युद्ध आसलें. पुण तांचो संबंद तुटलो ना, तांच्यांत वितुष्टच आयलें ना. कित्याक ह्या युद्धा फाटल्यान प्रेम आसलें, काळजी आसली.

: १७४ :

स्वेच्छेन शिवराक

सदांच अुपासमार ! कितले दीस मेरेन अशें चलतलें ? अंग्लंडांत शिवराक खानावळ खैच ना ? गांधीजींनीं वासपुस सुरु केली. शिवराक खानावळी खै तरी आसात अशें तांणीं आयकल्लें. ते गल्लेन गल्ली भोंवंक लागले. सदां धा-बारा मैल चलताले. अेक दीस अशेच भोंवतां भोंवतां तांकां अेके कडेन 'व्हेजिटॅरियन रेस्तॉरां' ही पाटी दिसली. ल्हान भुरग्याक अेकाद्री आवडिची वस्त मेळटकूच जसो आनंद जाता तसो गांधीजींक जालो. ते भितर सल्ले. भितर सरचे पैलीं दाराकडले आरमारींत तांणीं कांय पुस्तकां पळेलीं. तातूंत 'सॉल्ट' नांवाच्या मनशान बरयल्लें "अन्नाहाराचें समर्थन" हें पुस्तक आशिल्लें. तें तांणीं विकतें घेतलें आनी जेवंक बसले. अंग्लंडाक येत पसून आज ते पैलेच खेपे पोटभर जेवले !

"सॉल्ट"च्या पुस्तकान गांधीजींचेर परिणाम केलो. तें पुस्तक वाचलें त्या दिसाच्यान ते स्वेच्छेन म्हळ्यार मनस्पुर्वेक शिवराक जाले. ते मेरेन ते सगळ्यांनीं मांस खावंक जाय अशें मानताले. पुण सत्याक पाळो दिवंक जाय म्हण आनी आवैकडेन घेतिल्लो सोपूत पाळूंक जाय म्हण ते मांस खायनासले. मुखार केन्नाय तरी अुक्तेपणान मांस खातले आनी दुसऱ्यांकूय खावंक लायतले म्हणपाची तांकां अुमेद आसली. पुण आतां तांच्या अुरफाटें, म्हळ्यार आपुण शिवराक रावन दुसऱ्यांकूय शिवराक करपाची अित्सा तांच्या मनांत अुदेली.

: १७५ :

आहाराचे प्रयोग

जिणे विशीं गांधीजी जितले बारकायेन येवजूंक लागले तितली तितली तांकां आपल्या आहारांत फरक करपाची गरज भासूंक लागली. अन्नाहारा वेल्या अंग्लीश पुस्तकांच्या बरप्यांनीं खूबच बारकायेन विचार केल्ल्याचें तांकां दिसून आयलें. तांणीं धर्म, विज्ञान, वेव्हार आनी आरोग्य ह्या चारूय नदरांनी जेवणाखाणाचो विचार केला हें गांधीजींनीं पळेलें. मनशान सुकणीं-सावदां हांचेर जें धनीपण जोडलां तें तांकां मारून खावपा खातीर न्हय हें तांकां पटलें. मनीस जशे अेकामेकांचो अपुयोग करून घेतात पुण अेकामेकांक खायनात; तशीं सुकणीं-सावदांय अपुयोगा खातीर केल्यांत, खावपा खातीर न्हय अशें तांकां दिसूंक लागलें.

त्या भायर जेवप-खावप हें चैनी खातीर नासता पुण कुडिचे पोसवणे खातीर आसता म्हणपाचें तांकां कळ्ळें. तांणीं घरच्यान मिठाडी-मसालो बी मागयल्लो. तो तांणीं रद्द केलो. तांच्या मनान वेगळेंच वळण घेतलें. मसाल्याची रुचच बावली. मसालो नाशिल्ली जी भाजी तांकां पैलीं बरी लागिनाशिल्ली ती तांकां आतां बरी लागूंक लागली.

असल्या जायत्या प्रयोगां अपुरांत ते अेका निर्णयार पावले कि स्वादाचें खरेलें स्थान जिबेर नासून मनांत आसता.

आनी तेन्नाच्यान गांधीजींनीं अन्नाचे जे तरेतरेचे प्रयोग सुरू केल्ले ते अखेर मेरेन चलयले.

: १७६ :

निर्मळ आनंद

विलायतेंत गांधीजींनीं मांसाच्यो तीन व्याख्या वाचल्यो. पैली व्याख्या मांस म्हळ्यार सुकणीं-सावदां हांचें मांस. ही व्याख्या मानपी लोक मांस खायनासले. पुण नुस्तें खाताले.

दुसरे व्याख्येंत मानपी लोक जांकां आमी जिते जीव मानतात तांचें मांस खायनासले. पुण तांतयां खाताले.

तिसरे व्याख्येंत मानपी लोक जिते जीव आनी तांचे पसून अुत्पन्न जावपी सगळ्योच गजाली खावंक जायनात म्हणटाले. ते तांतीं आनी दूदय खायनासले.

गांधीजींनीं पैली व्याख्या मानिल्ली जाल्यार तांकां नुस्तें खावंक अडचण नासली. पुण तांणीं आवैची व्याख्या प्रमाण मानूंक जाय अशें येवजिलें आनी नुस्तें आनी तांतयांय खावप ना अशें थारायलें.

पुण तें अडचणेंचें जालें. कित्याक, अन्नाहाराच्या खानावळींनीं तांतयांचे कितले-शेच पदार्थ आसताले. कितेंय मागयलें जाल्यार 'हातूंत तांतीं पडलां' काय म्हण विचारचें पडटालें ! हाका लागून तांकां ह्याय खानावळींनीं थोड्याच जिनसांचेर रावचें पडूंक लागलें. ! !

पुण ताचें तांकां दुःख नासलें. परतें प्रतिज्ञेक पाळो दिल्ल्याचो निर्मळ आनंद तांकां खिणयाळ्या सुवादा परस अदीक गोड लागूंक लागलो.

: १७७ :

आचाराचो परिणाम

दक्षिण आफ्रिकेंत आसतना गांधीजींची अेका किरिस्तांव घराण्याकडेन अिश्टागत जाली. ते तांगेर आयतारा-आयतारा जेवंक वेताले. तेन्ना सदांच कसली ना कसली धर्मचर्चा चलताली. गांधीजी त्या दिसांनीं 'लाअिट ऑफ अेशिया' हें पुस्तक वाचताले. तांणीं अेक दीस ख्रिस्त आनी बुद्ध हांची तुळा करून म्हळें : " गौतमाची करुणा मनीसजाती पेल्यान वचून मोनजाती मेरेन गेल्ली. "

घरकान्न मनान भोळी पुण नदरेन आकुंचित आसली. तिका वायट दिसलें. गांधीजींच्या लक्षांत हें येनाकुडे तांणीं विशय बदल्लो. सगळीं जेवंक वशिल्लीं. तांचो पांच वर्सांचे पिरायेचो अेक ल्हान भुरगोय वांगडा जेवतालो. गांधीजींक भुरग्यांचो खूब मोग. ते ताचे कडेन खेळूंक लागले. तांणीं ताच्या पानावेल्या मांसाच्या कुडक्याची फकाणां माल्लीं आनी आपल्या ताटांत आशिल्ल्या सफरचंदाची तुस्त केली. निष्कपट भुरगो तो ! ताचें मन वळ्ळें. तोय सफरचंदाची तुस्त करूंक लागलो.

आवैच्या मनाक तें खूब लागलें. गांधीजींनीं परतोय विशय बदल्लो.

दुसऱ्या आयतारा गांधीजी तांगेर गेले. पुण मनांत मात्सो दुगदुग आसलो. आपुण जावन वचपाचें बंद करचें हें तांका येवंजलेंय ना आनी वरेंय दिसलें ना. पुण ते घरकान्नीनच तांकां अडचणींतल्यान सोडयले. तिणें म्हळें :

" तुमी रागार जावं नाकात. पुण तुमचे संगतिचो भुरग्याचेर वायट परिणाम जावंक लागला. कालच्या आयतारच्यान तो

मांस खायना. त्या दिसाचें तुमचें अुलवणें याद करून तो सफर-
चंदां मागता. म्हाका हें अुपकारा पडचें ना. म्हज्या भुरग्यान
मांस सोडलें जाल्यार तो अशक्त जातलो. तेन्ना तुमी जी कितें
चर्चा करतात ती जाण्ट्यांकडेन करात ; भुरग्याकडेन नाका.
ताचेर ताचो परिणाम वायट जाता...”

गांधीजींनीं तिका हुस्वयांतल्यान मेकळी केली :

“आवै ह्या नात्यान तुमकां चल्याचो हुस्को जाता तो हांव
समजूं शकतां. म्हाकाय भुरगीं आसातच. तेन्ना हातूंतल्यान वाट
काडप सोपी. हांव कितें अुलयतां हाचे परस हांव कितें खातां
खायना तें पळवन ताचो भुरग्याचेर अदीक परिणाम जातलो.
म्हुण तुमगेर हांवें जेवंक येवं नये हेंच बरें. ताका लागून आमचे
अिश्टागतींत कांयच फरक पडपाचो ना.”

: १७८ :

पांचच जिनस खावपाचें व्रत

बंगाली लोक सोयऱ्याचो आदर सत्कार करपी मोटे. अेक
खेपे गांधीजी कलकत्याक गेल्ले आनी भूपेंद्रनाथ बसु हांगेर
राविल्ले. आनीक कोणूय जाल्लो जाल्यार घरच्यो वायलो तरेक-
तरा पकवान्यां करून वाडतल्यो आसल्यो. पूण गांधीजी त्या
दिसांनी फक्त सुकोमेवो आनी ताजीं फळां खाताले. शिजयल्लें
अन्न घेनासले. तरी आसताना भुपेंद्रबाबूंच्या घरच्या वायलांनी
सुक्या फळांचे तरेकतरा जिन्नस केले आनी गांधीजींक वाडले.

पानार वसतकच ते जिन्नस पळवन गांधीजींक वायट दिसलें. आपल्यासारक्या सादेपणांत रावतल्या मनशाखातीर वायलांक अितले त्रास पडचे हाचें तांकां दुःख जालें. तांणीं त्याच दिसा व्रत घेतलें : “ आयच्यान हांव दिसाक पांच जिनसां परस अदीक खावचो ना.”

कांय दिसांनीं गांधीजींनीं पळेलें कि हिंदुस्तानांत फळां मेळप सोपें न्हय. तीं म्हारगूय पडटात. हें समजतकूच तांणीं फळा-हाराचो नेम सोडलो. आनी मस्मी भिकणां खावन रावंक लागले. भोंवडेर असतांना ते बराबर मस्मी भिकणां घेवन वताले.

कांय दिसांनीं तांणीं होय नेम सोडलो. हिंदुस्तानांत शिजयल्लें अन्न घेतले बगर चलपाचें ना अशें तांकां दिसून आयलें. आनी शीत रोस, तोंडाक, रोटी बी खावंक सुरवात केली. पैलीं ताणीं मीठ सोडिल्लें. शिजयल्लें अन्न खावंक लागतकूच मीठ परतें सुरू केलें.

मनीस जेवता-खाता जगपा खातीर. खावपा-जेवपाखातीर जगना. कुडिची गरज म्हण जेवप-खावप. जिवेच्यो रुची भागवपा खातीर न्हय.

गांधीजी अशें मानताले देखून ते केन्नाच कोणाक जेवपा खावपाचो आग्रो करिनासले. जेवपा-खावपाच्या आग्याक ते अन्नाडीपण म्हणटाले.

: १७९ :

कोडू लिंबाचो पालो

गांधीजींनीं सत्याचे प्रयोग जितले अत्कटतायेन केल्यात तितलेच अत्कटतायेन तांणीं अन्नाचेय प्रयोग केल्यात.

वर्ध्याक आसतना तांचें कोडू-लिंबांच्या झाडांचेर लक्ष गेलें. ह्या झाडांच्या पाल्याचो कितेंय तरी अपुयोग जावंक जाय अशें तांकां दिस. अेक दीस तांकां कोणें सांगलें कि कोडू-लिंबाच्या पाल्यांत कसले तरी गुण आसतात. जालें ! तेदूसच्यान गांधीजींनीं कोडू-लिंबाचो पालो खावपाक सुरवात केली.

अेक दीस सरदार वल्लभभाजी वर्ध्याक आयिल्ले. दनपारच्या जेवणार वशिल्ले आसतना गांधीजींनीं तांकां कोडू-लिंबाच्या पाल्याची चेटणी वाडली. सरदार वल्लभभाजींक ती कसली चेटणी आसत हाचो अदमास नासलो. तांडांत घालून पळेता जाल्यार...देवा देवा...कोडू कोडू-विकख !

“ कसली चेटणी ही ? ” सरदारांनीं विचाल्लें.

“ कोडू-लिंबाच्या पाल्याची. ” गांधीजींनीं जाब दिली.

सरदार दिसपाक भायल्यान रूक्ष दिसताले. पुण तांची विनोद बुद्ध बारीक आसली. कुशीक वशिल्या कुमारप्पांक अुलो मारून तांणीं म्हळें:

“ जाणा कुमारप्पा ? बापून पैलीं वकरेचें दूद सुरू केलें. आतां तिगेलो पालो खावपाचेर येवन पडलें...”

सरदारांचो अभिप्राय आयकून लोकांवांगडा गांधीजीय हांसले.

: १८० :

खरेलो रसिक

गांधीजींच्या मुखेल शिष्यां भितल्ले काकासायब कालेलकार हांची मोटे रसिक म्हण नामना आसा. ते कोडू मोटे रुचीन खातात.

काकासायबां सारकेल्या रसिकांक रूच नाशिल्ली पळवन अेकल्याक अजाप जालें. ताणें तांकां विचाल्लें :

“कोडू अितले रुचीन कशे खातात तुमी ?”

“म्हजी रसिकता अर्दुकुटी न्हय म्हण खातां.” काकासायबांनी रोखडीच जाब दिली. “तुमी गोड रुचीन खातात, तिखट रुचीन खातात, कोडसाणेनच बाबडेन तुमचें कितें अिबाडलां? गोडसाण, तिखसाण तशी कोडसाण. खरेलो रसिक तिनांचीय रूच सारकीच घेता.”

: १८१ :

आदर्श आहार

आयुष्यभर प्रयोग करून करून गांधीजींनीं आरोग्याचे कांय नेम घडिल्ले. ते तांणीं ' आरोग्याची चावी ' ह्या पुस्तकांत बरवन दवल्ल्यात. तातूंत गांधीजींच्या प्रयोगांचो सगळो सार येता.

मनशान कितें खावचें आनी कितलें खावचें हाचो विचार करून बुद्धिजीवी मनशाचो सबंद दिसाचो आहार तांणीं ह्या पुस्तकांत दिला तो असो:-

१. दोन पौंड गायचें दूद.
२. स ओंसां वा पंदरा तोळे धान्य (तांदूळ, गंव, बाजरी बी मेळून)
३. तीन ओंसां पाल्या-भाजी आनी पांच ओंसां हेर भाजी.
४. अेक ओंस हरवी (शिजयनाशिल्ली) भाजी.
५. तीन तोळे तूप वा चार तोळे लोणी.
६. तीन तोळे गोड वा साकर.
७. पिकिल्लीं फळां-तांकी प्रमाण.
८. दोन लिंबू.

: १८२ :

सैम आनी आळसाय

गांधीजी काश्मिराक गेल्ले. थेंचीं फुलां, फळां आनी सैमाचें वैभव पळवन म्हणूंक लागले — “ ज्या प्रदेशांत अितलीं फळां जातात थें शिजयल्लें अन्न खावपी मनीस अन्नाडीच आसूंक जाय.”

सृष्टि आमकां मेकळ्या हातान फळां दिता आनी आमी मात आळसायेन जावं अन्नाडीपणान तांचो करूंक जाय आसलो तसो उपयोग करिनात हाचें गांधीजींक दुःख जातालें.

पूर्व बंगालांत नाल्ल खूब जातात. गांधीजी थें आसतना जवाहरलाल तांकां मेळूंक आयिल्ले. तांकां नाल्ला पसून तयार केल्लो अेक जिनस दिवन गांधीजी म्हणूंक लागले:

“ जें नाल्ल खूब जातात थें मनशाक धान्याची अुण्यांत अुणी गरज पडूंक जाय. आडसरांचें अुदक म्हळ्यार अेके तरेचें अन्नूच. नाल्लाचो रोसय बरोच पौष्टिक. खोबरेल तेल तर हालीं मेळटा त्या तुपा परस कितलें-शेंच बरें. नाल्लाची सोय वापरून कितले-शेंच जिनस करूं येतात. नाल्ला पसून गोड करूं येता. हिंदुस्तानांत असले जायते प्रदेश आसात पुण सैमान अितल्या अुदारपणान नाल्ल दिल्ले आसूनूय ते प्रदेश चड-शे कंगालच आसात. म्हाका जाल्यार हाचें अेकूच कारण दिसता. ह्या प्रदेशांतले मनीस आळशी. तांगेल्या दारिद्र्याक तांचें आळशेपणच कारण. दुसरें कारणच ना. ”

आमच्या कोंकणाक हें म्हणणें कितलें लागू जाता !

: १८३ :

बेठें शीत

गांधीजींनीं ल्हान ल्हान गजालींचेर लेगीत खोल खोल चिंतन केल्लें. तांगेलें अेकारें म्हणणें दुसऱ्याक पटलें ना तरूय ताका अितलें दिसून येतालेंच कि ह्या मनशान ह्या प्रस्नांचेर खोल विचार केल्लो आसा.

आश्रमांत बेठें शीत करताले पुण तें अशें कितें करताले कि तें शीत काय कितें तेंच समजनासलें. अेक दीस अेकल्यान गांधीजींक विचाल्लें : हें शीत काय दुसरें कितें ? ”

“ कित्याक, बरें लागना ? ” गांधीजींनीं विचाल्लें.

“ ना. ”

“ जेवन पळे तरी—” आनी गांधीजींनीं प्रवचन सुरू केलें :
 “ लोकांक मोगरेच्यो कळयो कश्यो शीत जाय...आनी तेय गिरणींतल्या तांदळांचें. गिरणींतल्या तांदळांतलें सगळें पौष्टिक तत्व ना जावन गेल्लें आसता. अुपरांत शीत धवें फुल्ल दिसचें म्हण तांदूळ रांदनीर चडवचे पैलीं कितल्योश्योच खेपो धुवन काडतात. ताका लागून अुरिल्लीं तत्वांय ना जावन वेतात. त्या अुपरांत तन्न भायर अुडयतात आनी हे भशेन तांदूळ निःसत्व करून खातात...तेय सारके चाविनात...आनी गरजे परस अदीकच जेवतात. मागीर, जेवतकूच न्हीद येवंक लागली वो धोन फुटूंक लागलें जाल्यार अजाप कसलें?...आश्रमांतले तांदूळ हातान कांडिल्ले आसतात...तपल्यांत घालचे पैलीं मात्शे धुतात...मागीर अुदकांत भिजवन दवरतात. तन्न भायर अुडयनासतना बेठें रांदतात. हाका लागून तांदळांतल्या सगळ्या पौष्टिक तत्वांची जतनाय जाता...शिजून तयार जातकूच आमी तें शीत घोंट्टात

आनी ताचें लोणी कशें करतात. हे भशेन रांदिल्लें शीत गोड लागता, अदीक पौष्टिक आसता आनी तें जेवतकूच सुस्तीय येना धोनूय फुटना...”

येदें व्हडलें प्रवचन आयकतकूच हें शीत कोणाक रुचचें ना ?

: १८४ :

हाका म्हणटात सविनय भंग

गांधीजींनीं सविनय कायदेभंगाची चळवळ सुरू केली तेन्ना लोकांत खूब अुर्बा आसली. मनांत जें कितें धुसपुसतालें तें भायर काडपाक लोकांक संद मेळिल्ली.

रौलॅट कायद्यां विरुद्ध गांधीजींनीं चळवळ सुरू केली तेन्नाची खबर. पंजाबाक वचूंक ते भायर सरिल्ले. वाटेर सरकारान तांकां आडायले. गांधीजींक आडायले म्हणपाची खबर कळनाफुडें लोकांचो तोल सुटलो. लोकांचो तोल सुट्टकूच सरकारानूय आगळिको केल्यो. सत्याग्रहाचें अस्त्र लोकांक मेळिल्लें. पुण ताचे पथ लोकांनीं पाळूंक नासलें. कायदे मोडूंक जाय अितलें लोकांक कळ्ळें. पुण ते ‘ सविनय ’ मोडूंक जाय हें लोक विसल्ले. गांधीजींक आपली चूक कळून आयली. तांणीं तिका ‘ हिमालया येदी चूक ’ म्हळी. तांणीं प्रायश्चित घेवचें थारायलें आनी तीन दिसांचो अुपास केलो.

सविनय कायदेभंग कोणाच्यान करूं येता हाचें पथ म्हण तांणीं सांगलें: “ जो सगळ्या कायद्यांक पाळो दिता ताका अेकाद-दुकलो अन्यायी कायदो मोडपाचो अधिकार आसा. पुण ताच्या मनांत तेन्ना राग आसूंक जायना. ”

आनी दाखलो म्हण तांणीं प्रल्हादाची खबर सांगली. प्रल्हादान वापायच्या सगळ्या आज्ञांक पाळो दिल्लो. पुण जेन्ना ताका देवाचें नांव घेवं नाका म्हण सांगलें तेन्ना मात ताणें 'सविनय' विरोध केलो. ह्या विरोधाक लागून ताका मार खावंचो पडलो, कश्ट सोंसचे पडले. पुण ताच्या मनांत लेगीत वापायचो राग येवंक नासलो. सगळें ताणें थंडसाणेन सोंसलें.

“हाका म्हणटात सविनय कायदेभंग” गांधीजींनीं अक आदर्श दवल्लो.

: १८५ :

पैलीं हात धुवन येयात

भुरगेपणांतली गजाल. गांधीजींचो सभाव भिडेस्त आसलो. आपणाकडल्यान केन्नाच चूक घडची न्हय म्हण ते सदांच जागरूक रावताले. चूक घडली आनी मास्तरान अुलयलो जाल्यार तांकां वायट दिसतालें. त्याखातीर ते चूकच घडूंक दिनासले.

अक दीस तांचे कडल्यान कसली तरी चूक घडली. मास्तर कुटली मारूंक आयलो. गांधीजींक आपली चूक कबूल आसली. म्हण कुटली चुकवची तांची अित्सा नासली. पुण मास्तरान त्या पैलीं आनीक अकल्याचे तकलेर कुटली मारिल्ली. त्या भुरग्याक खोरोज जाल्ली. मास्तर कुटली मारूंक येतकच गांधीजींनीं ताका सांगलें: “आतांच ज्या भुरग्याचे तकलेर तुमी कुटली मारिल्ली ताका खोरोज जाल्या. तेन्ना पैलीं तुमी हात धुवन येयात आनी मागीर म्हाका मारात.”

: १८६ :

‘ हिन्द स्वराजा ’ वेली बंदी उठली

दक्षिण आफ्रिकेंत गांधीजींनी ‘ हिंद स्वराज ’ नांवाचें अंक पुस्तक बरयल्लें. त्या पुस्तकाक गांधी विचारगंगेची गंगोत्री म्हळ्यार जाता. तातूंत तांगेले सगळे विचार सूत्ररूपान मेळटात. नीतिचे नदरेन तें अत्यंत निर्दोष पुस्तक. पुण विचारांनीं अत्यंत क्रांतिकारी. गांधीजींची मुखावेली सगळी जीण म्हळ्यार ह्या पुस्तकावेलें भाश्य म्हळ्यार जाता. ह्या पुस्तकाचेर मुम्बैच्या सरकारान बंदी घाल्ली.

हिन्दुस्तानांत येतकूच गांधीजींनीं रौलेट कायद्यां आड जेन्ना सत्याग्रह सुरू केलो तेन्ना तांणीं हें पुस्तक विकून कायदेभंग करपाचो येवजिलो. पुण तें पुस्तक छापूंक कोण तयार जायना जालो. अखेरेक अकेकडेन तें छापलें आनी पुस्तक तयार जावन मेळ्ळें.

अप्रिलाचे ६ तारखेर सत्याग्रह सुरू जालो. गांधीजी त्या दिसा मुम्बैत आसले. सकाळीं चौपाटीर वचून न्हाले. थेंच्यान अंक मोटी मिरवणूक भायर सल्ली. सांजची सभा जाली. सत्याग्रहाची प्रतिज्ञा घेतिल्ले लोक ‘ हिंद स्वराज ’ विकूंक भायर सल्ले. खासा गांधीजीय भायर सल्ले. शंबर शंबर रुपया दिवन पुस्तक विकतें घेवपी लोक मेळ्ळे. मुम्बै सरकारान ह्या सत्याग्रहाची अपेक्षा केली. पुस्तक विकतल्यांक धल्ले नात. छापतल्याकूय धल्लो ना. परिणाम अितलोच जालो कि पुस्तकावेली बंदी आपशींच सुटली. आनी पुस्तक अक्तेपणान लोक छापूंक लागले, विकूंक लागले.

: १८७ :

जातीभायर

मॅट्रीक जातकूच गांधीजी फुडल्या शिक्षणाखातीर विलायतेक वचूंक भायर सल्ले. मुंबैत तांगेल्या जातिच्या लोकां भितर खळबळ सुरू जाली. 'मोठ बनिया' जातींतलो कोणूच अद्याप विलायतेक वचूंक नासलो. जातिच्या लोकांची सभा जाली. गांधीजींक ते सभेक हजर रावपाचें फर्मान आयलें. मुखेल्यान सांगलें:

“तुवें विलायतेक वचपाचें थारायलां ते बरोबर न्हय. विलायतेंत तुजो धर्म बुडटलो.”

“पुण हांव थें शिकूंक वतां” गांधीजींनीं विनयान जाप दिली

“तुजो धर्म थें बुडटलो. थें सायबांबरोबर जेवचें-खावचें पडटलें.”

गांधीजींनीं सांगलें: “तुमकां ज्या गजालींचो भंय दिसता त्यो गजाली हांव करचों ना म्हण हावें आवैकडेन सोपूत घेतला आनी आवैन म्हाका परवानगी दिल्या.”

“पुण तूं जातिचो हुकूम मोडटलो?” मुखेल्यान विचाल्लें.

“म्हजो निरुपाय... म्हाका दिसता जातीन हातूंत पडनाशिल्लें बरें.” गांधीजींनीं थंडसाणेन जाप दिली.

मुखेल्याक राग आयलो. ताणें दोनचार गाळी घाल्यो आनी हुकूम सोडलो: “हाका आयच्यान जाती भायलो करचो... जो कोण हाका पावंक वचत वा आधार दीत ताका जात जाब विचारतली.”

गांधीजींचेर ताचो कांयच परिणाम जालो ना. सविनय कायदे भंगाचो धडये होच पैलो प्रसंग तांचे जिणेंत आयिल्लो जावंये.

कांय वर्सा अुपरांत नांव आनी कीर्त जोडून गांधीजी दक्षिण आफ्रिकेंतल्यान हिन्दुस्तानांत आयले तेन्ना ह्याच लोकांनीं तांकां मानपत्र दिल्लें !

: १८८ :

अुजवो हात पोरबंदराक दिला

गांधीजींचें घराणें मूळचें भुसारी पसरकारांचें. 'गांधी' ह्या अुतराचो अर्थच भुसारी पसरकार. पुण महात्मा गांधीच्या आज्यापसून तीन पिळग्यो राजकारणांत वावुरल्यो.

गांधीजींच्या आज्याचें नांव अुत्तमचंद गांधी. काठेवाडांतल्या पोरबंदर संस्थानाचे ते दीवाण आसले. राजकी धोशींक लागून अेक खेपे तांकां पोरबंदर सोडचें पडलें. देखून ते जुनागड संस्थानांत वचून रावले. थेंच्या नबाबाक तांणीं दाव्या हातान सलाम केलो.

“अशें चालीभायरें तुमी कितें केलें ?” कोणें अेकल्यान तांकां विचाल्लें.

तांणीं जाप दिली : “अुजवो हात हांवें पोरबंदराक दिला !”

: १८९ :

पुण्यप्रकोप

१९३२ तली गजाल. गांधीजी येरवड्याचे बंदखणींत आसले. सरकार घडये कस्तुरबायकूय धरीत अशी खबर बंदखणींत आयली. महादेवभाजींनीं म्हळें: “ हे खेपे बाक स म्हैने पडटले. ”

गांधीजींनीं म्हळें: “ सी क्लास मेळ्ळी आनी सक्त मजुरी पडली जाल्यार म्हाका अजाप जावचें ना ... पुण बाक ‘सी’ क्लास मेळ्ळ्यार वायट-शें जावचें ना. ”

म्हणटा म्हणसर तिका ‘सी’ क्लासच मेळ्ळी म्हणपाची खबर आयली. गांधीजींक आनंद जालो. कांय वेळ वतकूच म्हणूंक लागले: “ साठ वर्सांचें म्हातारेक सक्त-मजुरी दितना हांकां मातूय लज दिसली ना ? ”

कांय दिसांनीं जवाहरलालांचे आवैक पोलिसांनीं मार घालो म्हणून खबर आयली. गांधीजींचो पैलीं हे खबरेचेर विस्वास बसलो ना. पुण उपरांत तिचेंच पत्रक छापून आयलें. तें वाचून गांधीजींक कितें-शेंच जालें. म्हणूंक लागले: “ लाला लजपतरायांक मार पडिल्लो तेन्ना सबंद देश खळबळून अुठिल्लो. आज जवाहरलालाचे आवैक जाणूनबुजून मार घाल्लो आसतना लोक थंड कशे बसल्यात ? ”

वल्लभभाजी गांधीजी सरींच आसले. तांणीं म्हळें: “ खळबळ करपी आमी सगळे भितर बसल्यात ! ”

: १९० :

कस्तुरबायचो मोट्यांतलो मोटो गुण

कस्तुरबायक सरकारन बंदखणींत 'सी' क्लास दिली ही खबर वाचून अेका वर्तमानपत्रकारान खरमरीत अग्रलेख बरयलो. हो वर्तमानपत्रकार हरशीं मिळमिळीत बरवपी म्हण लोक वळखताले. गांधीजी हो लेख वाचून म्हणूंक लागले: " हें फिरोजशाह महेता सारकें जालें ! दक्षिण आफ्रिकेच्या लढ्या विशीं तांकां कळकळ नासली. पुण बाक धल्ल्या म्हण कळटकूच तेय खुबिल्ले ! "

वल्लभभाजींनीं म्हळें. " बा विशीं कोणाकूय तशें दिसतलें. ती म्हळ्यार अहिंसेची म्हूर्त. तिचीं सादेपणां, नमळाय, मोगाळ सभाव हांची कोणाचेरूय छाप पडूंक जाय "

गांधीजींनीं म्हळें : " ह्य.. पुण बाचो सगळ्यांत मोटो गुण खैचो खबर आसा ? ... दक्षिण आफ्रिकेपसून आतां मॅरेचे तिचे जिणेंत हांवें. मोट्यांतलो मोटो गुण पळेला तो म्हळ्यार तिची वहादुरी... "

कस्तुरबाय गांधीजींची सावळी कशी जावन तांच्या फाटल्या-फाटल्यान चल्ली. पुण अेके नदरेन गांधीजींक वयर तिणेंच काडल्यात म्हळ्यार जाता. " हांव अितलो वयरसल्लां तो बाक लागून " अशें खासा गांधीजीच जायते फावटी म्हण्टाले.

: १९१ :

भेटींचो ट्रस्ट

दक्षिण आफ्रिकेंतले सेवेक स्मरून थेंच्या हिंदी लोकांनीं गांधीजींक अेक मानपत्र दिलें आनी ताचे बरोबर जण अेकल्यान आपली याद म्हण अेक अेक वस्त भेट दिली, तातूंत वज्राच्यो मुदयो, भांगराच्यो सरपळचो, पोवनां बी जायत्यो वस्ती आसल्यो.

गांधीजींनीं आपली जीण देशाचे सेवेक ओंपिल्ली. अपरिग्रहाचें व्रत घेतिल्लें. लोकांक सादेपणा शिकयताले. तांणीं ह्यो वस्ती घेवंच्यो कश्यो ? ते येंवजूंक लागले आनी ताणीं तांचो 'ट्रस्ट' करचो आनी रासवळ कामांकूच त्यो दिवंच्यो अशें थारायलें.

पुण हें कस्तुरबायक पटवचें कशें ? तिकाय पन्नास पोवनांची अेक सरपळी मेळिल्ली. ती कस्तुरबाय दिवंची ना हाची तांकां खातरी आशिल्ली. म्हण तांणीं सगळ्यांत पैलीं भुरग्यांक समजायलें. भुरग्यांक पटलें. तीं म्हणूंक लागलीं: "आमी ह्यो वस्ती दवरूंक जायनात."

गांधीजींक खूब आनंद जालो. तांणीं तांकां म्हळें: "तुमी बाक हें समजाय. श्यात ?"

भुरग्यांनीं हय म्हळें. पुण कस्तुरबायक समजावप सोपें नासलें. ती म्हणूंक लागली: "तुमकां तांची गरज नासत; भुरग्यांकूय नासत. भुरग्यांचें कितें ? फुलयल्यार फुलतात...पुण म्हज्या सुनांचें कितें ? हांव तांचे खातीर त्यो दवरतलीं."

"सुनो येवपाक अजून कळाव आसा... तेन्नाचें तेन्ना पळवं येत." गांधीजींनीं सांगलें.

"हांव वळखतां तुमकां... म्हज्यो वस्ती सगळचो काडून घेतल्यो. म्हाका घालूंक दिल्योनात. त्यो तुमी सुनांक हाडून दितले ?"

तिच्या दोळ्यांतल्यान गंगा-यमुना व्हावंक लागल्यो — “ आनी म्हाका जी सरपळी मेळ्ळ्या तिचेर तुमचो कसलो हक्क ? ”

“ पुण ती म्हजेच सेवेक लागून मेळ्ळ्या न्हय ? ” गांधीजींनीं विचाल्लें.

“ तुमची सेवा ती म्हजी न्हय ? आनी हांवें दीसरात कश्ट काडल्यात ते ? ते कांय न्हयत ? म्हाका रडवन नाका नाका जाल्ल्या लोकांचे कांशे लेगीत म्हाका काडूंक लायले, ती म्हजी सेवा न्हय ? ”

कस्तुरबायचे हे सगळे तीर गांधीजींक लागलेच नात. तांणीं त्यो वस्ती परत्यो करपाचो निश्चयच केल्लो. तांणीं तांचो ट्रस्ट केलो. अजून तो दक्षिण आफ्रिकेंत चलता; तातूंत भरच पडत गेल्या. ताचो बरो अुपयोग जाता.

कांय काळा अुपरांत कस्तुरबायकूय केलें ते बरें केलें अशें दिसूंक लागलें.

: १९२ :

हांव तुका थर्त भियेतां

साबरमती आश्रमांतली खबर. मोतिलाल नेहरू येवपाचे आसले. तांचे खातीर जेवण तयार करपाचें आसलें. त्या दिसांनीं ‘रसोड्या’ ची (रांदचे कुडिची) देखरेख कस्तुरबाय करताली. ती काम करून न्हिदिल्ली. तिका पुरो जाल्लें. म्हण गांधीजींनीं मोतिलालजीं खातीर जेवण करपाचें काम आश्रमांतल्या दुसऱ्या अेकल्या कडेन दिल्लें. कस्तुरबायक त्रास जावं नये ह्या खातीर तांणीं अशें केल्लें.

पुण रांदचे कुडींत ताठ जमनीर पडून कस्तुरबायक जाग आयली. तिणें भितर वचून पळेलें. गांधीजींनींच सांगलां जातलें. हें तिका समजलें.

सांजची प्रार्थना जातकच कस्तुरबाय गांधीजी सरिं गेली आनी कमरार अेक हात दवरून विचारूंक लागली:

“ म्हजें काम तुमी दुसऱ्या कडेन कशें दिलें ? म्हाका आळशी धरतात काय कितें तुमी ? ”

गांधीजींनीं तिचे कडेन पळेलें, खीणभर ओगी रावले आनी म्हळें: “ बा, हांव तुका थर्त भियेतां; तुका खबर ना ? ”

: १९३ :

लोकमान्य आनी गांधीजी

लोकमान्य टिळक आनी गांधीजी हांच्या सभावांत जसो फरक आशिल्लो तसो तांचे काम करपाचे तरेतूय फरक आशिल्लो. दोगूय शक्तिशाली. दोगूय अेक जायत जाल्यार कितलें बरें जायत ! अशें येवजून दोगांय विशीं मनांत भक्तिभाव आशिल्ल्या कांय लोकांनीं गांधीजी आनी लोकमान्य हांची भेट घडवन हाडली. दोगांनींय मेकळेपणान अुलवचें म्हण तांकां अेकांतांत दवरून ते लोक कुशीक सल्ले.

दोगांचींय बरोच वेळ अुलवणीं जालीं. कांय वेळान दोगूय भायर आयले.

लोकमान्यांक कोणें विचाल्लें : “ कसो कितें लागलो हो मनीस ? ”

लोकमान्यांनीं जाप दिली : “ हो मनीस आमचो न्हय. आमच्या कामांत हो अुपकरा पडपाचो ना पुण ह्या मनशा विशीं अेक गजाल सांगुंयेता. हो मनीस सत्यनिष्ठ. हाच्या हातान हिन्दुस्तानाचें नुकसान केन्नाच जावपाचें ना. हाका जाता तितलो आधार दिवचो हाचो विरोध केन्नाच करचो न्हय. ”

अेकदीस रातच्या वेळार आश्रमांत लोकमान्यां विशीं खबरी आयल्यो. गांधीजी म्हणूंक लागले : “ हिन्दुस्तानाच्या स्वराज्याचें दीसरात ध्यान करपी असो हो अेकलोच मनीस. ” कांय वेळान म्हणूंक लागले : “ लोकमान्य जर आतां जागे आसतीत जाल्यार म्हाका खातरी आसा कि ते अेक तर स्वराज्याविशीं येवजितात जातले वा कोणाकडेन त्याच विशीं अुलयतात जातले ... ”

दोगांतूय फरक आशिल्लो. पुण दोगांकूय अेकामेकांविशीं कितलो आदर दिसतालो !

: १९४ :

हाचे सारको मनीस पळवंक ना

१९१५ त नामदार गोखल्यांक मेळूंक गांधीजी पुण्याक गेल्ले. त्या दिसा मुकुंदराव जयकर गोखल्यांक मेळूंक आयिल्ले. दोगूय जाण अुलयत बसल्यात-शे पळवन गांधीजी अुठून गेले आनी संडास निवळ करूंक लागले. कोणें तरी येवन हें गोखल्यांक सांगलें. तांणी गांधीजींक आपवन विचाल्लें :

“ हें कितें ? ”

“ म्हजें सदचें काम तें. ” गांधीजींनीं जाप दिली.

“ आसत ... पुण तें म्हगेर चलूंक दिवपा ना हांव. ” गोखल्यांनीं सांगलें.

गांधीजी गोखल्यांक आपले गुरू लेखताले. तांणीं बरें आसा म्हळें आनी हात धुवंक गेले.

फाटल्यान जयकरांनीं गोखल्यांक विचाल्लें :

“ ह्या मनशाविशीं तुमचें मत कितें ? ”

“ हो मनीस ... आमी संवसार सोडून वतकूच भारताचो पुढारी जातलो ... हाज्यांत येदी शक्ति आसा कि हो सादे मात-

येच्या पुतळ्यांतल्यान मोटे हुतात्मे करतलो ... जेन्ना लोकांचीं काळजां पेटवचीं पडटलीं, लोकांक त्यागाक आनी बलिदानाक तयार करचे पडटले तेन्ना हो ती जापसालदारकी आंगार घेतलो ... हाचे सारको मनी हांवें पळवंक ना ... ”

: १९५ :

तुमचे तकलेंतलें सांगात

१९४२ तली खबर. गांधीजी खूब येवजिताले. त्या खातीर तांणीं जेवणूय अुणें केल्लें. “ जेवण आनी येवजप दोनूय गजाली अेका बरोबर जावच्यो नात ... तेन्ना जेवण अिल्लें अुणें केल्लें वरें ” अशें ते म्हणटाले.

देशांत सगळे कडेन सत्याग्रहाच्यो खबरी चलताल्यो. गांधीजींक लोकांची तयारी कितली आसा हाचो अदमास घेवंचो आसलो. ते जण अेकल्याक विचारताले आनी जण अेकलो आपापल्या प्रांतांतली परिस्थिति तांच्या मुखार दवरतालो.

अेकल्यान तांकां पुराणाचे भाशेंत सांगलें : “ हांव तुमकां अेक काणी सांगतां. नारद अेक खेपे खैवैकुंठाक पावलो. विष्णून ताका विचाल्लें - ‘ नारदा, पावसाची खूब गरज आसा अशें म्हणटात ... पावस केन्ना-सो पडटलो ? ’ नारदान पंचांगांत पळेलें आनी म्हळें - “ पावस ह्या दिसांनीं पडपाची आस्त ना. ’ थोड्या वेळान नारद भायर सल्लो. वतना ताणें सत्री मागून घेतली. विष्णून विचाल्लें. ‘ पावस पडपाचो ना, जाल्यार सत्री कित्याक जाय ? ’ नारदान सांगलें - “ हांवें पंचांगांतलें सांगलां. तुजे तकलेंत कितें आसा. तें म्हाका खै खबर ! ”

ही काणी सांगून तो पुढारी म्हणूंक लागलो — “महात्माजी, लोकांचें विचारूं नाकात. तुमचे तकलेंत कितें आसा तें सांगात. तुमी सत्याग्रह सुरू करचो येवजिला जाल्यार तो जातलो.”

१९४२ त हिन्दुस्तानांत गांधीजींचो येदो प्रभाव आशिल्लो.

: १९६ :

हांव अकेलो वतलों

१९४२ तलें चळवळिचें म्हत्व लक्षांत येवपा खातीर आमकां मात्शी जगाच्या नकाश्यावेल्यान नदर भोंवडावची पडटली. येरोपांत हिटलर आनी मुसोलिनी सगळें ना-नपश्चात करीत मुखार वताले. हेवटेन अेशियांत जपान सगळें चिड्डीत-माड्डीत येतालें. सिंगापुराचेर बाँम्ब पडिल्लो. ब्रम्हदेशांत अजून जपानी पावंकूच नासले. तरी हांत्रां मद्रासचो गवर्नर सुटी घेवन गेलो. बंगालचोय गेलो. हिन्दुस्तानच्या अुदेंत किनाऱ्यार ब्रिटीश मनीसच नासलो म्हळ्यार जाता. ब्रिटीश सरकार जीवन मरणाचे कातरींत सांपडिल्लें. मात् लेगीत विरोध सोंसूंक तयार नासलें.

आनी अश्या वेळार गांधीजींनीं सत्याग्रहाचें रणशींग फुंकलें. काँग्रेसींत व्हडले व्हडले शूर वीर लोक आशिल्ले पुण तांची सत्याग्रहाक तयारी नासली. काँग्रेस चिड्डतली, सरकार सगळ्यांक चेपतलें असो तांकां भंय दिसतालो. गांधीजींक ते बेत बदलूंक सांगताले. पुण गांधीजी फाटीं सरूंक तयार नासले. ते म्हणूंक लागले:

“तुमी कोण म्हजे बरोबर आयले नात जाल्यार हांव अकेलो सत्याग्रह करतलों... आनी म्हाका खातरी आसा कि देश म्हज्या फाटल्यान येतलो.”

गांधीजींचो येदो आत्मविश्वास आसलो. त्या वेळार तांची पिराय ७३ वर्सांची आसली.

: १९७ :

आनी मागीर काँग्रेस तयार जाली

सरकार अडचणींत आसतना सत्याग्रह्यान ताचो लाव घेवंक जायना अशी शिकवण गांधीजींनींच ह्या पैलीं दिल्ली. १९४२ त तर सरकार जीवन मरणाचे कातरांत पडिल्लें. अशें आसुनूय गांधीजींनीं सत्याग्रह कित्याक सुरू केलो ?

तांणीं म्हळें: “ हांव सरकाराचे अडचणिचो लाव घेना ... पुण हांव जाणां कि जपान आमच्या दारार मारूंक लागलां. ब्रिटिशांचे राजवटकेन आमचो लोक अितलो वाजेला कि जपानी येवन हें राज्य वता जाल्यार लोक जपान्यांक हार-तुऱ्यांनीं येवकार दितले. आनी प्हरून दिल्लीक राज्यार बसयतले. ब्रिटिशांचें राज्य देडशें वर्सां अुल्लें. जपान्यांचें कितलीं वर्सां अुरतलें, सांगूं नज. हिन्दुस्तान तांचे आड झुजतलें जाल्यार ताची तयारी आतां पसून सुरू जावंक जाय. ”

गांधीजींचें हें म्हणणें आयकना फुडें लोकांचे तकलेंत लक्ष अुजवाड पडलो. जवाहरलालांनीं त्या वेळार अेक अुलवप केल्लें. तातूंत तांणीं म्हळें: “ हांव अितले दीस काळखांत आसलों.... आतां म्हका अुजवाड दिसूंक लागलो. ”

आनी मागीर काँग्रेस गांधींच्या फाटल्यान वचूंक तयार जाली.

: १९८ :

निमाणी बंदखण

काँग्रेसीन थाराव प्राप्त केलो. गांधीजी शांत आसले. ते व्हायस-रायंक मेळून आपली भूमिका समजावपाचे आसले. हिन्दुस्तान स्वतंत्र जालें जाल्यारूच तें जपान्यां आड झुजूंक पावतलें हें आपलें म्हणणें व्हायसरायांक पटवपाचो तांचो बेत आसलो. व्हायसराय ताकतीक करचे नात असोय तांचो समज आसलो.

अधिवेशनांतल्यान गांधीजी घरा आयले. फांतोडेचीं चार वाजिल्लीं. अितल्यांत पोलीस आयले. गांधीजींक आपणाक येदे बेगीन धरतीत अशें दिसूंक नासलें. पुण ब्रिटीश सरकार कितेंच आयकून घेवंक तयार नासलें. ताणें गांधींक धरून भितर घालचें अशें थारायल्लें.

पोलीस आयल्यात म्हण गांधीजींक कळ्ळें.

“ केन्ना भायर सरूंक जाय ? ” तांणीं विचाल्लें.

“ स वरांचेर ” पोलीस कमिशनरान जाप दिली.

“ बरोच वेळ आसा तर ” अशें म्हणून गांधीजींनीं प्रार्थना केली; अुदक घेतलें आनी आपली लाठी घेवन महादेवभाजीं बरोबर भायर सल्ले. गांधीजींची ही निमाणी बंदखण आसली आनी महादेवभाजींचेंय हें निमाणें दर्शन आसलें. सात दीस जावचे पैलींच महादेवभाजी भायर पडले.

: १९९ :

आमी आमचें पावल पळवया

गांधीजी सदांच म्हणटाले: “ म्हाका अेक पावल पुरो. ” आनी हें तांचें जिणेचें अेक सूत्र जाल्लें. हाका लागून मुखार कितें जातलें हाचो हुस्को तांकां जायनासलो. आपुण जें पावल घालता तें फावो ते दिशेंत पडलां काय ना हें मात् ते बारकायेन पळेताले.

१९४२ तली खबर. झूज चलतालें आनी अिंग्लंड तातूंत हुलपतालें. अेक दीस अेका राजकर्ण्यान गांधीजींक म्हळें: “ ह्या झुजान जायत्यो गजाली बच्यो जावपाच्यो आसात...हिन्दुस्तान खातरीन स्वतंत्र जातलें...”

गांधीजींक असलीं धोरणां समजय नासलीं, मानय नासलीं. तांणीं ताका जाप दिली :

“ वायटांतल्यान म्हण केन्ना कितें बरें जालां ? झूज म्हणटात तें अेक वायट कर्म. तातूंतल्यान बरें कितें जातलें...? पुण तें कशेंय जावं, आमी आमच्या पावलाचेर नदर दवरुंया. ते (ब्रिटीश) अडचणींत सांपडल्यात ताचेर नदर दवरुन भागपाचें ना...”

: २०० :

कविकल्पना ?

अकेलो कार्यकर्तो गांधीजींक मेळूंक गेलो. तो ज्या प्रदेशा विशीं तांचे कडेन अलवंक सोदी थेंचें राज्य जुलमी आसलें. विरोध करतल्यांक तें दया माया बाळगिनासतना चिड्डून अुडयतालें. थें सत्याग्रह करूंक येनासलो, हिंसाय शक्य नासली. थें नागरिक स्वतंत्रतायूच नासली. मागीर राजकी संघटना कश्यो आसतल्यो ?

गांधीजींनीं ताका विचाल्लें : “ तुमी तो प्रदेश सोडून भायर येवंक तयार आसात ? ”

ताका गांधीजींचें म्हणणें समजलें ना. तो तांच्या तोंडाकडेन पळेत रावलो. गांधीजींनीं ताका सांगलें : असहकार करूंक येना थें हांव लोकांक तो प्रदेश सोडून भायर येयात म्हणटां..हाका ‘ हिजरत ’ म्हणटात.... सगळ्यांनीं तो प्रदेश सोडीत जाल्यार ते राज्य कोणाचेर करतले ? असहकारा अितलेंच तें प्रभावी जातलें.”

त्या कार्यकर्त्यांन हे दिशेन केन्ना येवजूंकच नासलें. ताका तो मार्ग प्रभावी दिसलो. पुण लोक तो मानतीत काय कितें ह्या विशीं ताका दुबाव आयलो. ताणें म्हळें : “ महात्माजी, हेंय आमचो लोक करूंक तयार जातीत अशें म्हाका दिसना. ”

“ मागीर, स्वराज्याक तुमचो लोक तयारच जावंक ना. तुमकां खूब काम करूंक जाय.” गांधीजींनीं म्हळें.

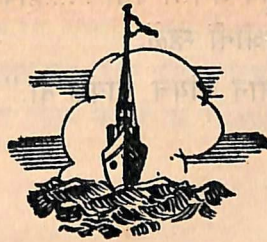
: २०१ :

नेत्याची श्रद्धा

गांधीजी बंदखणीत आसले. भायर चळवळ थंड पडिल्ली. थोडे जण यत्न करताले. पुण खर्शेवन, निशेवन पडटाले. गांधीजींक अकल्या कार्यकर्त्यांन ही खबर कळयली. पुण गांधीजींक सोडून आनीक कोणाक समजना असल्या अुतरांनीं कळयली. गांधीजींनीं ताका जाप धाडली :

“ जे जल्माक येतात तितलेय जिते अुरनात. हवा अिबाडली जाल्यार मरतल्यांचो आंकडो वाड्टा. अजून हो आंकडो वाडूंक ना हें वाचून आनंद जालो. पुण मरतल्यांचो खेद कसलो ? जो मरूंक तेंकला ताच्या मरणाचो खेद कसलो ? त्या भायर मरतलो परतो जल्म घेताच. म्हणटकूच खेदाक कसलेंच कारण ना.”

पळेल्यार मरणावेलें बरप दिसता. पुण तातूंत सत्याग्रही नेत्याची श्रद्धा कितले अुत्कटतायेन व्यक्त जाल्या !

: २०२ :

गाळी संवतल्याक जाप

अकल्यान गांधीजींक चीट धाडली :

“ तुमकां राजकारणांतलें कांय समजना. तें दुसऱ्यांकडेन सोंपवन तुमी हिमालयांत वचात....तुमी सगळें अिबाडून अुडयलां.”

गांधीजींनीं ताका जाप बरयली :

“ तुमचो अुपदेस पावलो. अुपकार जाले. हांव बंदखणींत आसां. बंदखणींतल्यान हांवें राजकी विशयाचेर बरवंक जायना. पुण अितलें म्हाका कबूल करुंक जाय कि बंदखणिच्या अेकांतांत म्हाका येवजुपाक खूब वेळ मेळ्ळा आनी अशें आसुनूय म्हज्या विचारांत बदल घडूंक ना.”

वल्लभभाजींनीं दोनूय पत्रां वाचलीं. “ तुमी आपल्या हातान ताका कित्याक बरयलें ?” तांणीं विचाल्लें.

“ असल्यांक आपल्याच हातांनीं बरवंक जाय.” गांधीजींनीं म्हळें.

“ गाळी संवतल्यांकूय असलीं पत्रां ?हाकाच लागून ही जात मातल्या...” वल्लभभाजींनीं म्हळें.

“ पुण आमचें नुकसान कांयच जावंक ना.” गांधीजींनीं हांसत हांसत म्हळें.

: २०३ : सौम्य अुतरां पुण भास कडक

लॉर्ड सॅकिचो अेक लेख गांधीजींनीं वाचलो. तातूंत ताणें सत्याचो खून केल्लो. गांधीजींक तो लेख वाचून खूब वायट दिसलें. गांधीजींनीं ताका पत्र बरवपाचें येवजिलें.

गांधीजी सांगताले आनी महादेवभाभी बरवन घेताले. वल्लभ-भाभी कुशीक बसून आयकताले. पत्र बरवन सोंपतकूच वल्लभभाभी म्हणूंक लागले : “ अितलें बरवपाची गरजच ना. ताका स्पष्ट अुतरांनीं बरयात तूं फटींग म्हण.”

“ ताचे परस कडक हांवें बरयलां ” गांधीजींनीं म्हळें. “ हांवें म्हळां, तुजी वागणूक बऱ्या मनशाची न्हय; म्हण तुवें दगो दिला म्हण.”

वल्लभभाभींची तरा वेगळी आसली. ते अेक घाय आनी दोन कुडके करताले. गांधीजी आपली शीम अुपिनासले. सज्जनता सोडिनासले. अुतरां सौम्य आसतालीं पुण तांच्या फाटल्यान तेज आसतालें. गोलमेज परिशदे वेळार तांणीं जीं अुलवपां केल्लीं तीं वाचून पळेत जाल्यार सौम्य शब्दांनीं कितलें कडक अुलवं वा बरवं येता हें दिसून येतलें. सरकारा आड तांकां जायतें बरवचें पडलां. पुण खैंचेचकडेन अेक गैर अुतर मेळचें ना. अितलें सुंदर तांचें बरप आसतालें.

: २०४ : **प्रामाणिक विरोधी तोखणायेचे**

सेम्युअल होरचें अुलवप वाचून गांधीजी म्हणूंक लागले :

“ हाचें म्हाका बरें दिसता. हाका मध्यस्थी नाका. तो कोणाक पातयेना. असल्यांकडेन झूजतनां म्हाका चड येवजुचें पडना. लॉर्ड सँकी परस हो मनीस बरो. सँकी भशेन भायर अेक भितर अेक, अशें तांचे ना. हाका दिसता तें तो अुलयता....”

सेम्युअल होर हांकां गांधीजी मेळ्ळे तेन्ना तांणीं तांकां विचाल्लें :
“ गोलमेज परिशदेंत अितले लोक जमल्यात. तांचे भितल्ल्या अेक-
ल्याचेरूय तुमचो विस्वास ना ?”

होर हांणी जाप दिली : “ खरें सांगूं ? अेकल्याचेरूय ना. ”

गांधीजींक ही जाप आयकून बरें दिसलें. तांणीं म्हळें : “ तुमचीं
प्रामाणिकपणां म्हाका तोखणायेचीं दिसतात. ”

गांधीजींक विरोधी प्रामाणिक आसत जाल्यार बरें दिसतालें.
कित्याक, ते म्हणटाले—“ हो कितें करतलो हाची आमकां पैलींच
कल्पना आसता. म्हुण आमकांय आमचीं पावलां थारावंक चड
येवजुचें पडना. ”

: २०५ : **अेका वाक्यांत पुराय चित्र**

१९३६ त वेंचणुको आयल्यो. राजकारभारांत लोकांचो हात
अदिकांत अदीक आसचो म्हुण सरकारान ह्यो वेंचणुको जाहिर
केल्ल्यो. काँग्रेसीन तातूंत वांटो घेवचो अशें थारायल्लें. गांधीजींक
कोणें अेकल्यान म्हळें : “ स्वराज्य आतां मेळिल्ल्यांत जमा. ”

गांधीजींनीं रोखडीच जाप दिली : “ ह्य...तांणीं घर आमचे
मुवादीन केलां. पुण चावयो आपल्या हातांत दवल्ल्यात. ”

एका वाक्यांत गांधीजींनीं पुराय परिस्थितिचें वर्णन केल्लें. आनी जालेंय तशेंच. काँग्रेसचीं मंत्रीमंडळां आसतना ब्रिटीश सरकारान तांकां विचारिनासतना हिन्दुस्तानाक युद्धांत धुकल्लें.

काँग्रेसच्या मंत्र्यांनीं मागीर सोडचिठी दिल्यो ती गजाल वेगळी.

सर स्टॅफर्ड क्रीप्स अेक येवजण घेवन जेन्ना हिन्दुस्तानांत आयले आनी “ युद्धांत हिन्दुस्तानान पालव दिवचो, मागीर युद्ध सोंप-तकूच आमी स्वातंत्र्य दितांव ” अशें सांगलें तेन्ना गांधीजींनीं ताचें a post-dated cheque on a crashing bank म्हळ्यार, दिवाळें काडूंक भायर सरिल्ले बँकेच्या नांवान फुडले तारखेन दिल्लो चेक अशें वर्णन केल्लें.

असली वर्णनां करपांत गांधीजींक कोण लागनासलो. एका वाक्यांत ते सबंद परिस्थितिचें चित्र अुबें करताले. ****

: २०६ :

भारतमातेचे गुण

आश्रमांतले अेकले चलयेन नाटकांत भारतमातेचो वांटो घेतिल्लो. गांधीजींनीं तिका बरयलें : “ भारतमातेचे गुण तुज्या आंगांत केळवंक शीक. ”

“ भारतमातेचे गुण खैचे ? ” तिणें प्रस्न विचाल्लो.

“ धीर, सोंशीकपण, क्षमा, अहिंसा, धिटाय आनी वीरता ”— गांधीजींनीं जाप धाडली—“ आश्रमांत हेच गुण केळवपा खातीर आमी सगळीं अेकठांय रावल्यांत. ” ****

: २०७ :

म्हजें म्हाकाच येवजलें

“अस्पृश्यांची सेवा करपाचें काम स्वामी विवेकानंदानीं सुरू केल्लें. गांधींनीं तें मुखार चलयलें.” अशें राँमां राँलां हांणीं बरयलां. राँलां अतिहासकार आनी तांचें म्हणणें खरें आसलें. पुण गांधी-जींक मात् हाची खबर नासली. तांकां कोणें अकल्यान ह्या विशीं विचाल्लें तेन्ना गांधीजींनीं जाप दिली :

“हांवें विवेकानंदांचें ‘राजयोग’ सोडून दुसरें कितेंच वाचूंक ना...अस्पृश्यांचे सेवेचें काम म्हजें म्हाकाच येवजल्लें.”

“घडये दक्षिण आफ्रिकेंतल्या वातावरणान तुमकां हे येवजलें जावये...”

“हय.” गांधीजींनीं जाप दिली -- “थेंच म्हाका तें येवजलें.”

“पुण दरिद्रनारायण हें अुतर जें तुमी वापरतात तें विवेकानंदांचें म्हणपाची तुमकां खबर नासली ? ”

“ना” -- गांधीजींनीं म्हळें -- “हांवें तें पैलीं देशबंधु दास हांच्या तोंडांतल्यान आयकलें आनी म्हाका तें बरें दिसलें ... तें अुतर विवेकानंदांचें म्हणपाचें म्हाका अुपरांत बऱ्याच दिसानीं कळ्ळें.”

: २०८ :

अेका श्रीमंत घराण्यांतली चली

अेका श्रीमंत घराण्यांतली चली. प्रकृतीन नाजूक. गांधीजींची भक्त जाल्ली. ती बरी नाशिल्ली. गांधीजी तिचे खबरीक गेले. त्या दिसांनीं ते परदेशी मालाची होळी करीत भोंवताले. तांणीं ते चलयेक सांगलें : “ तुजे कडलो सगळो परदेशी माल जाळून अुडय ”

तिणें सांगलें: “ आपुण परदेशी माल वापरिना; स्वदेशीच वापरतां आनी स्वदेशी माल लासूंक आपुण तयार ना. ”

गांधीजींनीं म्हळें : “ खादी वापरता व्हय ? ”

तिणें सांगलें : “ ना ... खादी न्हय, पुण हिन्दुस्तानांतल्या गिरण्यांनीं तयार जाल्लो माल वापरतां. ”

“ तशें जाल्यार, तो म्हाका दी. हांव दक्षिण आफ्रिकेंतल्या गरीब हिंदी लोकांक तो धाडून दितां. तूं खादी घालूंक लाग. ”

त्या दिसांनीं खादी आयचे सारकी बारीक येनासली आनी जी मेळटाली ती आंगार घालूं नज आसली. गांधीजींच्या अुपदेसाचो ते चलयेचेर कांयच परिणाम जालो ना.

कांय वर्सांनीं ती चली गांधीजी सरींच थेंवन रावंक लागली. तेन्ना तिका खादिचें म्हत्व समजलें. ती सामकी बदल्लेली. पुण गांधीजी, जे सगळ्यांक सगळीं कामां करूंक लायताले ते तिका कसलींच कामां करूंक दिनासले. तिका जमनीर न्हिदूंक दिनासले, आयदनां घासूंक दिनासले, श्रमाचें कसलेंच काम दिनासले.

खूब दिसांनीं जेन्ना ती नाजूक प्रकृतिची अुरुंक ना म्हणपाची तांकां खातरी जाली तेन्ना मात् तांणीं तिका आडायली ना;

अितलेंच न्हय तर तिचे कडल्यान मोटीं मोटीं कश्टाचीं कामांय ते घेवंक लागले.

ते चलयेचें नांव — राजकुमारी अमृत कौर

: २०९ :

दुःखान न्हय, रागान रडटा

गांधीजी वज्रा परसूय खर आनी फुला परसूय नाजूक आसले. आपले बरोबरच्या लोकांकडल्यान काम घेतना गांधीजी अतिशय कठोरपणान वागताले.

राजकुमारी अमृत कौर गांधीजीं बरोबर खूब वावुरल्यात. गांधीजीनीं तांचे कडल्यान खूब काम करून घेतलां. खूब खेपो राजकुमारीं कडल्यान चुको घडल्यात. गांधीजीनीं त्यो केन्ना माफ करूंक नात. तांगेले हे खरसाणेक लागून राजकुमारींक जायत्यो खेपो रडूंक आयलां. पुण तिचीं दुकां पळवन गांधीजीनीं चूक माफ करूंक ना. परतीं, दुकां पळवन तांणीं म्हणचें :

“दुकां काडलीं म्हण हांव चूक माफ करतलों अशें तूं समजूं नाका. तुका दिसता, तुका दुःख जालां म्हण ... पुण तूं रडटा ती दुःखान न्हय ... रागान रडटा.”

गांधीजी अितले कडक आसले. आपल्या लोकांकडल्यान अिल्ली लेगीत चूक जाल्ली तांकां माननासली.

: २१० :

तांकां मात अजाप जालें ना

गांधीजी लोकांक आपले वशीन ओडटाले आनी ओडून आयिल्ल्यांक धरताले. तांचे कडेन जण अकल्या खातीर काम आसतालें. गांधीजीं कडेन आयिल्लो मनीस रिकाम्या हातांनीं परतो वचनासलो. तो कसलें ना कसलें काम घेवनच वतालो.

आनी कोणाचो कसो अुपयोग करून घेवचो हेंय गांधीजी जाणां आसले.

प्रो. भंसाळी अेक विचित्र मनीस. अस्तमतेचे संस्कृतायेंत वाडिल्ले. पुण मुखार ते अध्यात्माकडेन वळ्ळे आनी तरा तरांचे प्रयोग करूंक लागले. तांणीं मौनाचें व्रत घेतिल्लें. तें अेक दीस तूटलें म्हण तांणीं आपले ओंठ शिवन घेतले. आश्रमांत ते रावताले. तांचो कसल्याच कामाक व्हडलोसो आधार जायनासलो. पुण तांच्यांत कसली शक्त वसता हें गांधीजीच जाणां आसले. बाकिचे कोण पारखूंक पावंक नासले.

आमचे स्वतंत्रतायेच्या झुजांत अेक वेळ असो आयलो जेन्ना सगळे पुढारी बंदखणींत पडले आनी हे वटेन चिमूर गांवांत बायलांचेर पोलिसांकडल्यांन अत्याचार जावंक लागले. त्या वेळार तांचो कैवार घेवपाक कोण मुखार सल्लो, खबर आसा ? प्रो भंसाळी ! तांणीं ६३ दिसांचो अुपास करून सबंद देशाचें ध्यान ह्या प्रस्नाकडेन ओडलें आनी तो अन्याय धुवन अुडवंक लायलो ! तेन्ना भल्या-भल्यांच्या तोंडांतसून अुद्गार भायर सल्ले—“ आरे, प्रो. भंसाळी असलें काम करतीत अशें आमकां दिसुंकूच नासलें !”

गांधीजींक मात अजाप जालें ना.

: २११ :

पांचवो पुत

सुमार तीस वर्सांचे पिरायेचो अंकलो तरुण गांधीजींक घळूंक आयलो आनी म्हणूंक लागलो :

“ हांव तुमचे कडेन कितें मागूंक आयलां. ”

“ माग...म्हज्यान जाता तें हांव करीन.” गांधीजींनीं म्हळें.

“ तुमच्या देवदासा भशेन म्हाकाय तुमी आपलो पुत कसो लेखात—” त्या तरण्या भुरग्यांन मागलें.

“ बरें आसा. ” गांधीजींनीं म्हळें— “ पुण तुका दिवपा सारकी म्हजेकडेन संपत्ति कांय ना. तुंवेंच म्हाका ती दिवची पडटली. ”

ह्या मनशाचें नांव जमनालाल बजाज. अंक लक्षाधीश व्यापारी. तांणीं आपलें सर्वस्व गांधीजींच्या पांयांकडेन ओपिल्लें.

ते जेन्ना भायर पडले तेन्ना गांधीजींनीं म्हळें: “ मगनलाल गांधीक देवान व्हरतकूच म्हाका जितली खिन्नता दिसूंक लागिल्ली तितलीच आज दिसता...पुण देव म्हाका हें सोंसपाची शक्त दितलो असो म्हजो भावार्थ आसा. ”

ह्या वाक्यां वेल्यान गांधीजींचे जिणेत जमनालाल बजाजांक केदी सुवात आशिल्ली हें दिसून येता.

: २१२ :

काल देव परीक्षा घेवंक आयिल्लो

१९३९ तल्या डिसेंबरांतली खबर. गांधीजी सदां भशेन सांज-वेळचे भोंवक भायर सरल्ले. अितल्यांत दारांतच अेकलो मनीस तांकां मेळ्ळो. ताणें तांच्या पांयांकडेन खादिचो अेक कुडको दवल्लो आनी तांकां नमस्कार केलो. ताका पळेना फुडें गांधीजींनीं म्हळें :

“ आयले तुमी ? तुमचें पत्र म्हाका मेळिल्लें. पुण म्हजी जाप मेळचे पैलीं तुमी भायर सरशात अशें म्हाका दिसूंक नाशिल्लें....”

“ हांवें तुमच्या पत्राची वाट पळवंक जाय आसली. पुण म्हज्यान रावं नज जालें. म्हण हांव अुठून आयलों. ” ताणें म्हळें.

ह्या मनशाचें नांव परचुरे शास्त्री. १९२२ त तांची गांधीजीं कडेन येरवड्याचे बंदखणींत वळख जाल्ली. अुपरांत तांकां महारोग जालो आनी ते अेका हॉस्पिटलांतल्यान दुसऱ्या हॉस्पिटलांत भोंवत भोंवत हिमालयाच्या पायथ्या कडेन हरिद्वाराक वचून राविल्ले. तांची गांधीजींकडेन येवपाची अित्साआसली आनी त्या अर्थाचें पत्र तांणीं गांधीजींक बरयल्लें. पुण महारोग जाल्ल्या मनशाक आश्रमांत घेवंचो कायन्हय ह्या विशीं तांणीं अजून निर्णय कांयच घेवंक नासलो. गांधीजींनीं तांकां तशें सांगलें. तांची अडचण पळवन परचुरे शास्त्री हांणीं म्हळें :

“ कांय नज...हांवें म्हज्या हातान कांतिल्ली ही खादी हाडल्या... ती तुमी घेवंची. तुमचें दर्शन घेवंची म्हजी अित्सा आसली. ती भागली. रात हांव खैच्याय झाडा मुळांत काडीन...फाल्यां परतो हरिद्वाराक वतां....तुमी चिंता करूं नाकात. ”

ते जेवल्यात काय ना हाची गांधीजींनीं वासपूस केली. आनी आश्रमांतल्या अेकल्याक तांकां जेवण दिवपाचें सांगून गांधीजी कांय अुलयनासतना भोंवक गेले.

गांधीजी सदांच सांजचे भोंवंक वताले. तेन्ना तांचे बरोबर भुरगीं आसतालीं. तांचे बरोबर ते खेळटाले. तो वेळ तांचो हांसपाचो खेळपाचो आसलो. पुण आज ते मोन्यांनीं गेले आनी आयले. आज तांकां अेक मोटो प्रस्न पडिल्लो आनी तो सुटनासलो. प्रार्थना जाली आनी सगळे न्हिदूंक गेले. गांधीजीय हांतुणार पडले.

हांतुणार पडले खरे; पुण न्हीद आज पडच ना जाली. तांच्या मनांत आकांताची अुखल दवर जाल्ली. दोनांक अुठले आनी तांणीं निर्णय घेतलो. सकाळचे प्रार्थने अुपरांत आश्रमांतल्या लोकांक तांणीं सांगलें :

“ काल परचुरे शास्त्र्यांच्या रुपान देव म्हजी परीक्षा घेवंक आयिल्लो. हांव दारांत आयिल्ल्या देवाक परतो कसो धाडूं ? पुण देवान म्हजे कडेन तुमकांय सोंपयल्यांत. तुमच्याय आरोग्याची जापसालदारकी म्हज्या आंगार आसा... ”

अेका महारोग्याक आपले मजगतीं रावंक दिवप म्हळ्यार अुज्या कडेन खेळपा सारकी गजाल. पुण ताका परतो वचूंक सांगप म्हळ्यार अीश्वराचो अिन्कार केल्ले भशेन जातलें. आश्रमांतले लोक कसोटीक तयार जालं. तांणीं गांधीजींक हुस्क्या मेकळे करुन सांगलें.

“ परचुरे शास्त्र्यांक आमचे बरोबर रावंक दियात. ”

सत्याचो आनीक अेक प्रयोग सुरू जालो. गांधीजींचे खोंपी लागसारच तांचे खातीर अेक खोंप तयार जाली. गांधीजी तांची सेवा आपल्या हातांनीं करूंक लागले.

: २१३ :

केदी क्रांती !

जेवण जाल्या अुपरांत जण अेकल्यान आपापलें ताट घांसूंक जाय असो आश्रमांत नेम आसा. खासा गांधीजीय आपलें ताट घांसताले. अेक दीस राजेन्द्र प्रसाद आश्रमांत आयिल्ले. तांकां आपलें ताट घांसतना पळवन गांधीजींनीं म्हळें :

“ पळ्यात, केद्या मोट्या मनशांक हांवें आयदनां घांसूंक लायले ! ”

आनी खरेंच, गांधीजींनीं मोट्या मोट्या मनशांक ल्हान ल्हान कामां करूंक लावन श्रमाची व्हडवीक वाडयल्ली. भंग्याची सारण बामणांच्या हातांत दिवन समाजीक अूच-अुणाकपण ना करपाचें तांणी मोटें काम केल्लें. स्वतंत्र भारताचे राष्ट्रपति जावपाची योग्यताय आशिल्ल्या राजेनबाबू सारकेल्यांनीं लेगीत सारण घेवण रस्ते साफ केल्यात. अितलेंच न्हय, तर लोकांचे संडास लेगीत साफ केल्यात.

आयज जांचे कडेन अखो संवसार मोट्या आदरान पळेता ते पू. विनोबाजी वर्ध्यातलो अेक गांव कितलींशींच वर्सां मेरेन साफ करताले ही तुमकां खबर आसा ?

: २१४ :

भुरग्यांले अिश्ठ

सायमन कमिश्नाक लागून सगळें हिन्दुस्तान खवळ्ळें. गांधीजी त्या दिसांनी खूब कामांत आसताले. देशांतले मोटे मोटे लोक तांचो सल्लो घेवंक आश्रमांत येताले. अश्या वेळार आश्रमांतल्या भुरग्यां भितर अेक वेगळीच चळवळ सुरू जाल्ली आनी तीय गांधीजींच्या अेका निर्णया आड !

गांधीजींनीं आश्रमांतल्या लोकांक लुगटां धुवपाचो शाबू दिवपाचो बंद केल्लो. तांचें म्हणणें आसलें कि गरीब शेतकामत्यांक जें वापरूंक मेळेंना तें वापरपाचो आश्रमांतल्या लोकांक हक ना. गांधीजींचो हो निर्णय भुरग्यांक मानवलो ना. तांणीं गांधीजींक जाप विचारपाचो बेत केलो. अेक शिष्टमंडळ तांचेकडेन गेलें. गांधीजींनीं तांचें म्हणणें आयकून घेतलें आनी सांगलें :

“ गांवांतले शेतकामती जसो खार वापरतात तसो आमी कित्याक वापरचो न्हय ? ”

गांधीजींचें हें म्हणणें आयकून भुरग्यांच्या फुडाऱ्यांन जाप दिली :

“ गांवांतल्या शेतकामत्यांचीं हीं अन्नाडीपणां आमी कित्याक घेवंची ? त्या भायर खारान ल्गटां धवीं फुल्ल जावंक पावनात ! ”

गांधीजींनीं डाव बदल्लो. तांणीं विचाल्लें : “ तुमीच ह्या निर्णया आड कशीं जालीं ? बाकिच्यांनीं तर हूंय करूंक ना, चूंय करूंक ना. ”

“ बाकिच्यांकूय आमचे भशेनच दिसता. पुण आड वचपाचें तांकां काळीज जायना. ” — भुरग्यांनीं जाप दिली.

“ तशें जाल्यार शंबरांतल्या सत्तर लोकांच्यो निशाण्यो घेवन येयात आनी हें सिद्ध करून दाखयात—” गांधीजींनीं म्हळें.

हीं भुरगीं आश्रमांतल्या स्वतंत्र वातावरणांत वाडिल्लीं. तांणीं गांधीजींक सांगलें: “ आमचें म्हणणें सिद्ध करून दाखयलें जाल्यार आमकां शाबू मेळटलो मू ? ”

आनी तीं तांचे कडल्यान तशें अुतर घेवन गेलीं. दोन तीन दिसां भितर भुरग्यांनीं आपलें म्हणणें खरें म्हणपाचें सिद्ध करून दाखयलें आनी गांधीजींनीं निर्णय फाटीं घेतलो !

भुरग्यांचेर गांधीजींचो खूब मोग आसलो. अेक खेपे तर अेका भुरग्यान आपुण फोटोग्राफी शिकलों ना जाल्यार हिन्दुस्तानाक स्वराज्य मेळचें ना अशें तांकां ‘पटवन’ तांचे कडल्यान म्हैन्याम्हाल पांच रुपये मंजूर करून घेतिल्ले !

: २१५ :

म्हजो धंदोच तो

नोआखालींत गांधीजी अेका गांवांतल्यान दुसऱ्या गांवांत चलत वताले. वाट सामकी वायट आसली. दोगां अेकावरावर चलूंक शकनासलीं. गांधीजी मुखार गेले. तांच्या मुखार अेकलो मनीस वतालो तो निसल्लो आनी पडलो. पैल्या दिसा कार्यकर्त्यांनीं वाट निवळ केल्ली. पुण मुसलमानांनीं रातींकडेन ती परती अिवाडली. गांधीजी थेंच अुवे रावले आनी वाट निवळ करूंक लागले. मनुबेन फाटल्यान आसली. तिच्यान हें पळवं नज जालें. ती धांवत आयली आनी गांधीजींक म्हणूंक लागली : “ तुमी वचात....हांव निवळ करतां. ”

गांधीजींक हांसूंक आयलें. म्हणूंक लागले : “ म्हाका हातूंत कितलो आनंद मेळटा हाची तुका खें खबर ! ”

गांवचे लोक पळेत अुवे राविल्ले. मनुबेनीक तांचो राग आयलो. जाका संवसार पूज्य लेखता तो तुमचो गांव निवळ करता आसतना तुमी थें पळेत अुवे रावल्यात ? मातूय लज दिसना ? अशें तिच्या मनांत आयलें.

गांधीजी म्हणूंक लागले : “ फायच्यान हे लोक ही वाट निवळ करतले...पळे तूं...असलें काम करपांत अुणाकपण ना हें ते आज शिकतले. ”

“ फाल्यां केली आनी परां तशीच अुडयली जाल्यार ? ” तिणें विचाल्लें.

“ तुका हांव पळवंक धाडटलों....आनी तशीच घाण आसली जाल्यार हांवूच येवन परती निवळ करतलों. घाण निवळ करप हो म्हजो धंदोच...”

: २१६ :

जागरूक गांधीजी

स वर्साची ख्यास्त दिली आनी गांधीजींक सरकारान येरवड्याचे बंदखणींत दवल्लें. थें दोन वर्सां जालीं जातलीं. अितल्यांत तांकां 'अॅपेन्डिसायटिस' ची पिडा जाली. ऑपरेशन करपा खातीर सरकारान तांका पुण्याच्या ससून हॉस्पिटलांत व्हेले. थें ते कैदीच ह्या नात्यान आसले. हॉस्पिटलांत तांच्या आंगार हॉस्पिटलांतले कपडे आसले. तेय विलायती. गांधीजी खादिचो आग्रह घेवपी आसुनूय विलायती कपडे कशे घालतात हें पळवन कांय जाणांक अजाप जाले. वासपुस करतकच कळ्ळें कि ते हॉस्पिटलांतले सगळे नेम पाळूंक सोदतात.

ऑपरेशन जालें. गांधीजी वरेच अशक्त दिसताले. कांय दिसांनीं सरकारी हुकूम आयलो आनी गांधीजी सुटले. डॉक्टरान येवन सांगलें कि सरकारान तुमकां सोडल्यात. तुमकां जाय जाल्यार हांगा रावात वा वचात. पुण डॉक्टर ह्या नात्यान आपणाक दिसता कि कांय दीस तुमी हांगाच रावल्यार बरें.

गांधीजींनीं हॉस्पिटलांतच कांय दीस रावचें अशें थारायलें. डॉक्टराक तांणीं तशें सांगलें आनी त्याच खिणांत म्हऱ्यांत आशिल्ल्या मनशाक तांणीं सांगलें : "आतां हे कपडे अेक खीण लेगीत हांव म्हज्या आंगार दवरचों ना. म्हजे खादिचे कपडे रोखड्या रोखडे हाडात."

कांट्यांचे कपडे आंगार आशिल्ले जाल्यार जितले व्याकूळ जावचे नासले तितले व्याकूळ ते ह्या विलायती कपड्यांनीं जाले. बंदखणींतल्यान सुट्टकूच खीणभर लेगीत ते हे कपडे वापरूंक तयार नासले. खादिचे कपडे आयले तेन्नाच तांकां समाधान जालें.

: २१७ :

आकुंचित धर्म न्हय

गोलमेज परिशदेंतल्यान परतना फुडें गांधीजींनीं परती चळवळ सुरू करपाचें थारायलें. ब्रिटीश मालाचेर बहिष्कार घालपाचो अेक थाराव तांणीं हाडलो. तो दुसऱ्या दिसा देशा मुखार दवरपाचो आसलो. ते पैलीं तांणीं प्यारेलालजींक - तांगेल्या सेक्रेटरींक - आपवन सांगलें :

“ अिंग्लंडाक आमचे वरोवर जे दोन गुप्त पोलीस आसताले तांका दोन घड्याळी धाडून दिवंक जाय. तेन्ना बाजारांत वचून वच्योश्यो दोन घड्याळी घेवन यो. ”

प्यारेलाल मुम्बैच्या बाजारांत भोंवन कितल्योश्योच घड्याळी दाखवपा खातीर घेवन आयले. पुण तांतली अेकूय अिंग्लंडांत तयार जाल्ली घड्याळ नासली. गांधीजींनीं म्हळें :

“ ह्यो अुपकरा पडच्यो नात. अिंग्लंडांत तयार केल्ल्यो जाय. ”

प्यारेलालजींक अजाप जालें. तांणीं म्हळें :

“ ब्रिटीश मालाचेर बहिष्कार घालपाचो थाराव फाल्यां तुमीच हाडपाचे आसात. ”

“ हांवें तांकां अुतर दिल्लें....त्या भायर म्हाका अशेंय दाखवंक जाय कि हांवें ब्रिटीश मालाचेर बहिष्कार घालूंक सोदतां आसलों तरूय ब्रिटीश माल तो फक्कत ब्रिटीश म्हुण हांव ताचे आड ना...”

गांधीजींचो स्वदेशी धर्म आकुंचित नासलो. तातूंत परदेशी मालाचो दुस्वासूय नासलो. आपल्या देशांत घड्याळी जायनात आनी ब्रिटीश मालाचेर आपणे बहिष्कार घाला, म्हुण स्वित्झर-लंडच्यो घड्याळी घेवप हें तांगेल्या स्वदेशी धर्मांत वसनासलें.

: २१८ :

सेवा आनी सन्यास

सावरमती आश्रमांत अेक दीस स्वामी सत्यदेव आयले. ते पैलीं तांणीं जायतीं पुस्तकां बरयल्लीं. अमेरिकेक वचून आयिल्ले आनी नांवाजते जाल्ले. देशाचे स्वतंत्रताये खातीर तांणीं सन्यास घेतिल्लो. गांधीजीय तेंच काम करतात हें पळवन तांणींय आश्रमांत येवन रावचें अशें येवजिलें.

गांधीजींनीं म्हळें : “ आश्रम तुमचेच सारकेल्यां खातीर काडला. पुण म्हजी अेक अट आसा, तुमकां भगवीं वस्त्रां सोडचीं पडटलीं.”

तांकां धक्कोच बसलो. म्हणूंक लागले : “ म्हज्यान हें कशें करूं येत ? हांव सन्यासी ! ”

“ हांव सन्यास सोडात म्हणिना; भगवीं सोडात म्हणटां.” गांधीजींनीं जाप दिली – “ आमच्या देशांत भगवीं घालतल्या मनशाक पळेना फुडें लोक ताची सेवा आनी भक्ती करूंक धांवतात. आमका सेवा घेवपाची ना. सेवा करची आसा. भगवीं वस्त्रां तुमकां सेवा करूंक दिवचीं नात. आनी सन्यासाचो वस्त्रां कडेन कितें संबंद ? सन्यास ही अेक मानसिक स्थिती. भगवीं वस्त्रां सोडलीं म्हण सन्यास थोडोच सुट्टा !”

: २१९ :

बायलो आणि गुंड

“ गुंडांनी बायलांचेर बलात्कार केलो जाल्यार त्या वेळार बायलांनीं कितें करचें ? पळून वचचें काय चाकू सदांच बरोबर दवरचो ? ”

गांधीजींनीं ह्या प्रस्नाक खूब फावटीं जाप दिल्या. अक खेपे तर तांणीं म्हणिल्लें कि बायलांकडेन नाखटां आनी दांत आसतना चाकवाची गरजच ना. गुंडाक भुरकून काडचो वो घांस मारचो.

नोआखालिचे यात्रेंत गांधीजींक परतो कोणें असोच प्रस्न केलो. तेन्ना तांणीं सांगलें :

“ चाकू सांवाळप म्हळ्यार हिंसेची तयारी दवरप अशें जाता. पुण खरी तयारी जाय ती मरपाची. हे तयारेकच हांव अहिंसा म्हणटां. ही तयारी आसत जाल्यार चाकवाची गरज ना....गुंडाचो प्राण घेवचो काय आपलो प्राण दिवंचो ह्या दोनां भितल्लें अक कितेंय वेंचून काडचें पडलें जाल्यार हांव आपलो प्राण दिवप हेंच वेंचून काडटलों. ”

पुण गांधीजी म्हणटाले कि बायलांचें मन पवित्र आसत जाल्यार गुंडाचो हातच तांकां लागचो ना.

: २२० :

आमचें पातक

काश्मिरांत सैमाची सुंदरकाय खूब पळवंक मेळटा. बर्फाचे दोंगर, तळीं, न्हंयो, फुलां, फळां पळवन कोणाकूच पुरो जायना. थेंचो लोकूय सुंदर. भुरग्यांचे गाल म्हळचार सफरचंदां कशीं. थेंची हवा बरी जाल्ल्यान सगळ्यांचें आरोग्यूय बरें आसता. लोक बेकार नासतात. ल्हान ल्हान भुरगीं लेगीत दीसभर कामांत आसतात.

१९४७ त गांधीजी काश्मिराक गेल्ले. थें तांणीं तोंडार पावडर आनी ओंठांक लिपस्टीक लायिल्ल्यो कांय बायलो पळेल्यो. असल्या रम्य वातावरणांत ही अडेची सुंदरकाय पळवन तांकां वायट दिसलें. तांणीं आपल्या वांगडच्या अकल्याक म्हळें :

“ हांगा सैमान सुंदरकाय अितली शिंपडायल्या कि अडेचे सुंदरकायेची गरजच ना. हांगा लोकांक लिपस्टिकाची गरज कित्याक लागची ? ”

“ फॅशन ती... ” तांगेल्या वांगडच्या मनशान म्हळें.

“ हय...आमी भायल्या लोकांनीं येवन हांकां ह्यो शिकयल्यात... अस्तमते कडल्यान जें घेवंक जाय आसलें तें घेतलें ना. आनी जें घेवंक नाका आसलें तें हट्टान घेतलें...आनी ह्या साद्या-भोळ्या लोकांकूय अिबाडून अुडयले...”

आनी थोडो वेळ थांबून म्हणूंक लागले : “ आमी ल्हाना-सामान्यांतले पातक करुंक ना. ”

...१६

: २२१ :

म्हाका वेळार अठवंक जाय आसलो

लोक भायर वाट पळेत बशिल्ले. सुमार पांचशीं लोक आयिल्ले. गांधीजींक पुरो जाल्लें. पत्रां वाचतां वाचतांच ते न्हीदले. तांकां अठवपाचो धीर कोणाक जालो ना. अठपाक पांच मिण्टांचो अुशीर जालो. अठून घड्याळ पळंली जाल्यार कळाव जाला ! गांधीजींक खूब वायट दिसलें. ताणीं आपल्या सेक्रेटरीक म्हळें : “ म्हाका वेळार अठवंक जाय आसलो. पांच मिण्टां अुशीर जालो. पांचशीं मनशांचीं पांच पांच मिण्टां आज हावें चोरलीं. असलें घडटकूच म्हाका खूब वायट दिसता ... म्हाका दोन सेकंडांचो लेगीत कळाव जाल्लो आवडना ... म्हाका वेळार अठवंक जाय आसलो.”

आनी भायर गेले ते जशे कितें गुन्यावकारी जाल्ले भशेन गेले.

: २२२ :

म्हजी काकूळट वेगळे तरेची

गांधीजीं बरोबर वावर करपा खातीर अेकलो नवो कार्यकर्तो आयिल्लो. गांधीजी सदांच कार्यकर्त्यांची सारकी परीक्षा घेताले. तांणीं ताका सगळीं कामां हातांनीं करूंक सांगलीं. जेवण लेगीत हातांनीं करून जेव म्हण सांगलें. संडास सफाअी तर सगळ्यांक करचीच पडटाली.

नवोच मनीस ! ताका सगळींच कामां कशीं येतलीं ? पुण ताची काकूळट गांधीजींक नासली.

गांधीजीं बरोबर रावतले अेकले चलयेक ताची काकूळट दिसली. पुण ताका आधार दिवपाचें तिका काळीज जायना जालें. गांधीजींक

कळत जाल्यार ते खावंक येतले हें ती जाणां आसली. म्हण तीय काळीज घट्ट करून रावली.

गांधीजींक मालीस करता आसतना तिणें हो प्रस्न काडलो. गांधीजींनीं म्हळें: “ हांव हाका दया म्हणिना. म्हजी दया वेगळे तरेची...पोटांत कितेंय अिबाडलें आनी डॉक्टराक तें कापचें पडलें तर तो ‘ बावड्याक कातर लायन जाल्यार दुखतलें ’ अशें म्हणिना ...तशें म्हणीत जाल्यार ताका नालायक डॉक्टर म्हणचो पडटलो. पोट कापचें पडलें जाल्यार कापूंक जाय...तशेंच हें. तो कार्यकर्तो जावंक पळेता. ताका ह्यो सगळ्यो गजाली येवंक जाय. ताका त्यो येनात म्हण ताची काकूट करप म्हळ्यार ताका पंगु करपा सारकें... ”

: २२३ :

म्हजे बरोबर रावंक मेळचें ना

गांधीजींनीं राजकी अुलवपां करचीं न्हय अशें थारायल्लें. ते विधायक कार्यांत गुल्ल आसले. ताचो प्रचार करीत ते हिंदुस्तान-भर भोंवताले.

त्या दिसांनीं अेकलो जर्मन भुरगो तांचे सरीं रावंक आयिल्लो. आपले जिणे विशीं अदीक जाणां जावन घेवची अित्सा आशिल्ल्यांक ते आपल्या वांगडा रावंक दिताले. तो भुरगो तांचीं कामांय करूंक लागिल्लो.

अुडिसांत अेके कडेन त्या भुरग्यान अेक अुलवप केलें. ताणें तातूंत आपल्या देशा विशीं कितेंय सांगिल्लें जाल्यार गजाल वेगळी आसली. पुण तो हिन्दुस्तानांतले राजवटके विशीं अुलयलो. ती जुलमी आनी अत्याचारी कशी हें ताणें रंगवन सांगलें. दुसऱ्या

दिसा ताका सरकारान कळीत केलें कि ह्या मुखार ताणें असलीं अुलवपां केलीं जाल्यार ओडिसा सोडचें पडटलें. ब्रिटिशांच्या जुलमांचो आनीक अेक पुरावो आपणाक मेळ्ळो अशें समजून ताणें तें गांधीजींक सांगलें.

गांधीजींक केन्नाच कोणें अितले तांबडे जाल्ले पळवंक नात जातले. ते ताका अुलवंक लागले: “ तुवें प्रतिज्ञेचो भंग केलो... तुका खबर नाशिल्ली कि हांव राजकी अुलवपां करचों ना म्हण ? ”

“ पुण गांधीजी, अुलवप तुमी खैं केलां ? हांवें केलां.” ताणें म्हळें.

“ तुवें केलें म्हण कितें जालें ? तूं म्हजे बरोबर आसता...तें हांवेंच केल्लेवरी जाता. ”

आनी गांधीजींनीं ताका माफी मागून पत्र बरय म्हण सांगलें. तांची माफी मागपाची तयारी नासली. तो वाद करूंक बसलो. गांधीजी असल्या वेळार खंबीर जावंक जाणां आसले. तांणीं सांगलें:

“ तुजी पत्र बरवपाची अितसा नासत जाल्यार तुवें आतांच म्हजे पसून कडेक सरूंक जाय...तुका म्हजे बरोबर रावंक मेळचें ना. ”

: २२४ :

शिकवपांत क्रांती

गांधीजींक भुरग्यांची खूब ओड, तांचे बरोबर ते खेळटाले आनी खेळटां खेळटांच तांकां शिकयताले. अंकां पत्रांत ताणीं बरयल्लें :

“ हालीं भुरगीं म्हाका काणयो सांगूंक सांगतात. तांणीं म्हाका हे कलेंत तज्ञ केला. भुरग्यांक काणयो सांगून सगळे तरेचें शिक्षण दिवंयेता हाची म्हाका आतां दिशिदिशीं खातरी जावंक लागल्या. हांवें म्हज्या भुरग्यांक अशेच तरेन शिकयल्यात. तांकां हांवें शाळेंत वा कॉलेजांत घालीं नात आनी डिग्न्योय मेळूंक दिल्यो नात. पुण म्हजो समज आसा कि हांवें तांकां शाळां-कॉलेजां परस बरें शिक्षण दिलां, चड तर दिलांच दिलां. ”

गांधीजींचे शिक्षण पद्धतींत पुस्तकांक म्हत्व ना. म्हत्व आसा शिकवप्याक. ते म्हणटाले कि शिकवपी गिन्यातान भरिल्ली आसूंक जाय आनी चारित्र्यवान आसूंक जाय. बाकिचें सगळें भुरग्यांक आपशींच मेळटा.

गिन्यान वेगळें आनी म्हायिती वेगळी अशें ते म्हणटाले.

: २२५ :

स्वराज्य जाय आसलें न्हय ?

गांधीजी कोडू लिवाच्या कोंवळ्या पानांची चेटणी करून खाताले. अितलेंच न्हय, तर ती दुसऱ्यांकूय दिताले. अपुरांत सोयाबिनाचे प्रयोग तांणीं सुरू केले. अेक दीस तांकां अेक नवोच प्रयोग येवजलो. मगनवाडींत अेके तरेचो पालो जातालो. तो कोण खायनासलो. गांधीजींनीं ताचें ' सालाद ' करून खावचें !

कांय दिसांनीं संत्रां जालीं. तांच्यो साली भायर पडटात त्यो तांच्यांनीं पळवं नज जाल्यो. त्या सालींनीं कांय ' गुण ' तांकां दिसले आनी तांचो मुरांबो करून तांणीं घेतलो.

आमटांणिचे अुदक करून तातूंत गोड घालप आनी ताचें सरबत करून पियेवप; तर केन्ना गोडा बदला मीठ घालून पियेवप ! ... गांधीजींनीं मगनवाडींत कितें कितें करूंक ना ! आचार्य कृपालानी म्हणटात : "तांणीं आमकां गोरवांक घालतात ती पेण लेगीत खावंक घाली ! कितें करतले ? खाली ! स्वराज्य जाय आसलें न्हय ?"

तें कित्याक, कांय दिसांनीं गांधीजींनीं अेके कडेन वाचलें कि तणांत लेगीत ' वितामिनां ' आसतात ! पुण सुदैव मगनवाडींतल्या लोकांचें ! कित्याक, गांधीजींक त्या दिसांनीं भायर वचचें पडलें ! ना जाल्यार, कुमारप्पा म्हणटात : " रांदप बंद जातलें आसलें आनी आमकां तण चरचें पडटलें आसलें ! "

गांधीजींक अन्नाच्या प्रयोगांत खूब रुच आसली. आश्रमांत वो तांचे वळखिच्यां भितर कोणूय बरो ना जालो जाल्यार ताणें कितें खावचें आनी कितलें खावचें हें गांधीजी थारायताले आणि त्या खातीर गरज पडल्यार ते धा-धा, पंदरा-पंदरा रुपयांचे तेलेग्रामूय करताले.

: २२६ :

मरणदान

गांधीजींनीं अहिंसेचो पुरस्कार केलो. पुण तांगेली अहिंसा जैनांची नासली. आश्रमाचे सुरवातिचे दीस. अहमदाबादेक सुणीं लोकांक त्रास दितालीं. गांधीजींनीं तांकां मारपाचो हुकूम सोडलो. गांधीजींच्या ह्या निर्णयाआड वादळ अुठलें. तांकां धमकी दिवन पत्रांय येवंक लागलीं. पुण तांणीं तें सगळें हांश्यार व्हेलें.

सुण्यांक मारप अेकवेळ सोंसूं येत. पुण गायक मारप हिन्दु-स्तानांत कोण सोंशीत ? सेवाग्रामाक अेक पाडूक पिडेन वळ-वळटालें. ताका वांचवपाचे सगळे यत्न केले. पुण ताची पिडा अुणी जाली ना. ताचे फडफडे पळवं नज आसले. गांधीजींचें काळीज दयेन कळवळून आयलें. तांणीं ताका, 'मरणदान' दिवचें थारायलें. आश्रमांत हाचेर बरीच चर्चा जाली. पाडकाक दुसरो अुपाय नासलो. सगळ्यांक गांधीजींचें मत पटलें. गांधी-जींनीं डॉक्टराक आपवन सांगलें— "ताका अिजेक्शन दिवन मरण-दान दियात."

डॉक्टर पाडका सरीं गेलो. खासा गांधीजीय बरोबर गेले. अिजेक्शन दिलें. आनी पाडूक खिणांत सुटलें. गांधीजींनीं अेका लुगटान ताचें तोंड धांपलें आनी जशें कितें कांयच घडूंक ना अशे तरेन आपल्या कामाक लागले.

वर्तमानपत्रांनीं त्या दिसांनीं जायती टीका आयली. अेकल्याचें अेक पत्र आयलें : "गांधी, तुमी त्या पाडकाक माल्लें. तुमकां हांव मारिना जायन जाल्यार नांवांचो हिन्दू न्हय जायन."

गांधीजी हांस हांस हांसले. पुण तांची जीणच वादळां अुठव-पाची आसली.

: २२७ :

हांवूच त्या डब्यांत बसतां

गांधीजी कलकत्याक वताले. वाटेर पावस पडलो आनी गाड-येच्या डब्यांत अुदक येवंक लागलें. सगळो डबो भिजलो. अेका स्टेशनार गार्ड आयलो आनी गांधीजींक डबो बदलूंक सांगूंक लागलो.

“ मागीर, ह्या डब्याचें कितें ? ” गांधीजींनीं विचाल्लें.

“ तुमचे खातीर जो डबो रिकामी केला त्या डब्यांतल्या लोकांक हातूंत बसवचें अशें थारायलां. ” ताणें जाप दिली.

“ तशें जाल्यार मागीर हांवें डबो बदलूंक कित्याक जाय ? हांवूच ह्या डब्यांत बसतां. ”

गार्डाक अुतर फुटलें ना. थोड्या वेळान म्हणूंक लागलो :

“ आनीक कितेंय सेवा ? ”

“ सेवा ? हय. जायती आसा. लोकांक त्रास दिवं नाकात. लांच घेवं नाकात. अितलें केल्यार म्हजीच सेवा केल्ले वरी जातली. ” गांधीजींनीं जाप दिली.

: २२८ :

सांबाळूंक येवंक जाय

गांधीजी दर अेकले वस्तुचो अदिकांत अदीक अुपयोग करूंक जाणा आसले. दर अेकली वस्त सांबाळून दवरूंक जाणा आसले. कापसाचे पेळू सामके अिबाडले तरूय गांधीजी तांचो अुपयोग करताले. पिंदकीं लुगटां लेगीत सांबाळून वापरताले.

“ सांबाळूंक येवंक जाय ” ह्या वाक्यांत गांधीजींची पुराय जीण येता अशें म्हळ्यार जाता. कबीरान अेका भजनांत जें म्हळां “ दास कबीर जतनसे ओढी, ज्यों कीं त्यों धर दीनी चदरिया ” तें गांधीजींचे जिणेक लागू जातालें. तांणीं आपले कुडिची आनी मनाची निर्मळसाण जितल्या जागरूकपणान सांबाळ्ळ्या तितली कोणें सांबाळ्ळ्या जातली ?

: २२९ :

पायांनीं कांतीन

अुजव्या हाताक पुरो जातकच गांधीजी दाव्या हातान काम करताले. पत्रां दाव्या हातान बरयताले. चरखोय दाव्या हातान कांतताले. वल्लभभाशींक विनोद करपाक तेंच अेक साधन मेळ्ळें. तांणीं म्हळें :

“ तुमी दाव्या हातान सूत कांततात म्हण आश्रमांत खबर पावत जाल्यार लोक ते प्रमाण कांतूंक लागतले आनी अेक नवो पंथ सुरू जातलो. ”

गांधीजीनीं म्हळें : “ तातूंत नुकसान कितें ? जपानांत दोनूय हातांनीं सूत कांततात ! ”

गांधीजींचें दाव्या हातान कांतप खूब दीस चल्लें आनी तो हात दुखूंक लागलो. वल्लभभाजींनीं तें पळेलें आनी महादेव-भाजींक म्हणूंक लागले :

“ ओ . . . हो, महादेव, फायच्यान बापू पांयांनीं कांतूंक लागतले . . . पळेशीत तूं. ”

गांधींक खूब हांसो आयलो. म्हणूंक लागले : “ जमल्यार तोय प्रयोग करून पळोन. ”

: २३० :

विनोदी सरदार

गांधीजी अदकांत म्होंव आनी लिंबू घालून तें घेताले. म्होंवांत लिंबू पिळप आनी ताचेर सळसळीत अदक ओतवप; मागीर तें थंड पडसर वाट पळवप अशें गांधीजी करताले.

कांय दिसांनीं गांधीजींनीं पेल्याचेर अेक रुमाल धांकूंक सुरवात केली. अेक दीस तांणीं महादेवभाजींक विचाल्लें : “ हांव हो रुमाल कित्याक धांकतां, कळ्ळें ? . . . हवेंत ल्हान ल्हान जंतू अितले आसतात कि ते वाफेक लागून भितर पडूं शकतात. . . . ”

वल्लभभाजी म्हऱ्यांत आसले. तांचो स्वभाव विनोदी. ते म्हणूंक लागले :

“ अितली खर अहिंसा पाळप आमच्यांनीं नज. ”

तिगूय हांसूंक लागले.

येरवड्याचे बंदखणींत सरदार वल्लभभाजी गांधीजींक हांस-
वपाचें केन्नाच सोडिनासले. अक खेपे अकल्या म्हाताऱ्याचें अक
पत्र गांधीजींक आयलें. ताका दमो जाल्लो. गांधीजी निसर्गोपचार
जाणांत म्हण ताणें गांधीजींक पत्र बरयलें. महादेवभाजींनीं म्हळें :
“सगळ्यांक जापो बरवंक खं बसतले ?” गांधीजींकूय तें खरें
दिसलें आनी तांणीं पत्र पिंदले. वल्लभभाजी पळवन म्हणूंक
लागले : “आरेच्या . . . बरवचें आसलें, अुपास कर, भाजी खा,
सोडा पिये . . .”

गांधीजींक खूब हासूंक आयलें. तांणीं म्हळें : “महादेव, ताका
जाप बरवंया . . .”

आनी खरेंच ताका जाप बरयली.

महादेवभाजींनी आपली ‘डायरी’ बरयल्या. तातूंत असले
कितलेशेच प्रसंग आसात. गांधीजींचो सभाव आनी तांचो
वल्लभभाजीं कडलो संबंद तातूंत पळवंक मेळटा.

: २३१ :

तुमच्या आयुष्यांत जमा करात

१९४२ त काँग्रेसच्या अधिवेशनांत गांधीजींनीं आपली १२५ वर्सां जियेवपाची अित्सा अुक्तावन दाखयली. दुसऱ्या दिसा ते बंदखणींत पावले. थें तांणीं २१ दिसांचो अुपास केलो. अुपासान तांची तब्येत अिबाडली. हे अग्निपरीक्षेंतल्यान ते बरे भशेन भायर सरूं अशें सगळे मागूंक लागले. अुपरांत गांधीजी सुटले. कांय दिसांनीं पंडित मदन मोहन मालवियांची गांधीजींक अेक तार आयली :

“ मनीस जातिचे आनी भारतमातेचे सेवे खातीर देव तुमकां शंबर वर्सांचें आअुक दिवं. ”

“ गांधीजींची १२५ वर्सां जियेवपाची अित्सा आसली ही खबर पंडित मालवियांक घडये नाशिल्ली जावंये. गांधीजींनीं तांकां जाप धाडली :

“ तार मेळ्ळी. म्हज्या आयुष्यांतलीं २५ वर्सां तुमी कापलीं. कांय नज. आतां तीं तुमच्या आयुष्यांत जमा करात. ”

: २३२ :

पांच विसो कश्यो सोंसू ?

रवींद्रनाथ ठाकुरांक ८० वर्सां भर जाल्लीं. गांधीजींनीं तांच्या अल्म दिसा तार धाडली :

“ चार विसो पुरोनात. पांच विसो तरी जियेयात. ”

रवीन्द्रनाथांनीं जाप धाडली :

“ चार विसांचोच त्रास जाता. पांच विसो कश्यो सोंसू ? ”

: २३३ :

दक्षिण आफ्रिकेंतली बंदखण

१९३२ त सरकारान बऱ्याच—श्या कैद्यांक पिडापीड दिवपाक सुरवात केली. गांधीजींच्या कानार ह्यो खबरी येवंक लागल्यो तेन्ना तांच्यानीं जाता तें तांणीं केलें. अेक दीस म्हणूंक लागले : “ बंदखणिचो अणभव ह्या लोकांक जाता तो तांकां बऱ्याक पडटलो...आमी बंदखणिचो खरो अणभव घेवंकूच ना. म्हाका जाल्यार कसलेच त्रास जावंक नात. ”

महादेवभायी तांचे बरोबरच आसले. ते म्हणूंक लागले— “१९२२ त तुमकां त्रास सोंसचे पडिल्ले, न्हय ? ”

“ कसले त्रास ? ...तसले आतांय सोंसतां. पुण खरी बंदखण हांवें भोगल्या ती दक्षिण आफ्रिकेंत...गाळी खाल्यो, मजूरी केली, मार खालो. ”

“ मार खालो ? ” महादेवभायींनीं अजापान विचाल्लें.

“ ह्य...पुण जेलरा कडल्यान न्हय, दुसऱ्या कैद्यां कडल्यान. ” गांधीजींनीं सांगलें— “ आमकां झुलू लोकां बरोबर दवल्लेले. वेगळी व्यवस्ता नासली. अेक दीस हांव परसाकडेन गेल्लों. अितल्यान अेकलो झुलू आयलो आनी म्हाका अुठूंक सांगूंक लागलो. हांव अुठ्ठालों. म्हण्टा म्हणसर ताणें म्हाका धुकल्लो आनी म्हाका मारूंक लागलो...असले त्रास हांवें जायते काडल्यात. दिसाक णव—णव वरां आमचे कडल्यान कामां करून घेतल्यांत आनी वैल्यान अुपाशीं अुडयल्यात.... ”

दक्षिण आफ्रिकेंत गांधीजी चार खेपे बंदखणींत गेल्यात आनी दर खेपे तांणीं त्रास सोंसल्यात. गांधीजींच्या जीविताक थेंच वेगळें वळण लागलें म्हळ्यार जाता.

: २३४ :

तो निर्णय आनी तो खीण

गांधीजींनीं आपले आत्मकर्णेंत अेक म्हत्वाचें वाक्य बरयलां. ते म्हणटात : “ जें म्हाका अेकल्याक करूंक आयलें तें सगळ्यांक येवंक जाय. ”

आनी आमीं तांगेली जीण नियाळून पळेली जाल्यार ह्या वाक्याचें खरेपण सट्ट करून आमच्या ध्यानांत येतलें. कित्याक, गांधीजी मूळचे किरकोळ मनीस आसले. सभावान भिडेस्त आनी भित्रे. व्याख्यान दिवचें पडल्यार तांचे पांय लटलट्टाले. तांच्यांत मोटेपणां दिश्टी पडूंक नासलीं. पुण किरकोळ मनशाचे जिणेंत लेगीत केन्ना केन्ना असले प्रसंग येतात जेन्ना ताचो पुरायान कस लागता. त्या वेळार तो जागरूक रावलो जाल्यार तो जिखता.

बॅरिस्टर जावन लेगीत जेन्ना धंदो चलना जालो तेन्ना गांधीजी दक्षिण आफ्रिकेंत नशीब अजमावन पळवपाक गेले. थें पावल दवरना फुडें तांच्या लक्षांत आयलें कि भारतीय लोकांक थें मोलच ना. मनीसपणान लेगीत तांकां जियेवंक मेळना. तांकां थें अुणाक लेखतात, ‘ कूली ’ म्हणटात. गांधीजींक थें ‘कूली बॅरिस्टर’ हें नांव मेळ्ळें.

तांणीं थें तरेक जरा अपमान सोंसले. दक्षिण आफ्रिकेंत पावल दवरना फुडें दुसऱ्या काय तिसऱ्या दिसा ते कोर्टांत गेल्ले आसतना तांकां तांगेली पगडी काडूंक सांगली. गांधीजींनीं काडिना म्हळें आनी ते कोर्ट सोडून गेले.

कांय दिसांनीं तांकां दुसरो अेक अणभव आयलो. तांकां प्रेटोरिया शारांत वचचें आसलें. गाडयेच्या पैल्या वर्गाची तिकेट काडिल्ली. रातच्या णवांक डब्यांत अेकलो ‘सायब’ चडलो.

ताणें गांधीजींकडेन पळलें. 'कुली' पळवन तो देंवलो आनी अकल्या अमलदाराक घेवन आयलो. ताणें गांधीजींक सांगलें :
 " तुमकां दुसऱ्या डब्यांत बसचें पडटलें. "

" म्हजे कडेन पैल्या वर्गाची टिकेट आसा—" गांधीजींनीं जाप दिली.

" आसूं...पुण तुमकां दुसऱ्या डब्यांत बसचें पडटलें. "

" हांव डरवनच्यान बसलां आनी ह्या डब्यांत बसूनच हांव प्रवास करतलों—" गांधीजींनीं सांगलें.

" तें कांय अपुकरा पडपाचें ना. तुमकां देंवचें पडटलें. ना जाल्यार शिपायाक सांगून तुमकां देंवयतलों. "

" तशें जाल्यार शिपायाक देंववदी. हांव देंवपाचों ना. "

शिपाय आयलो. ताणें गांधीजींचो हात धल्लो आनी तांकां धुकलून सकल देंवयले. गांधीजी दुसऱ्या डब्यांत गेले नात. गाडी सुटली.

शियांचे दीस. सवन्ऱात तांणीं स्टेशनार कुडकुडत काडली. हे वटेन तकलेंत विचारांचें चाक घुंवूंक लागलें—“ हांवें कितें करचें? अक तर हांवें हांगा रावन म्हज्या हक्कां खातीर झगडूंक जाय वा हिंदुस्तानांत परतो वचूंक जाय...परतो कसो वचूं? ... तीं भित्रेपणा जातलीं. "

तरेकतरा येवजिलें आनी निमाणें “ हांगाच रावतलों आनी म्हज्या हक्का खातीर झगडटलों ” असो निर्णय घेतलो.

आनी हो निर्णय घेतलो त्या खिणापसून तांचे जिणेन अक वेगळेंच वळण घेतलें.

म्हुण गांधीजी म्हणटात : “ म्हाका अकल्याक करूंक आयलें तें सगळ्यांक येगूंक जाय. ”

: २३५ :

सत्याग्रहाचो जल्म

दक्षिण आफ्रिकेंतल्या सरकारान अेक कायदो केल्लो. तो पास जाल्लो जाल्यार हिंदी लोकांक थें कसलेच अधिकार अुरचे नासले, देखून ताचो निषेध करपा खातीर गांधीजींनीं अेक सभा आपयली. हे सभेंत तांणीं अेक थाराव हाडलो आनी तो लोकां मुखार मांडलो. थारावांत म्हळ्ळें कि सगळे तरेचे यत्न करुनूय सरकारान तो कायदो पास केलो जाल्यार हिन्दी लोकांनीं तो मान्य करचो न्हय आनी त्या खातीर जे कश्ट सोंसचे पडत ते मोन्यांनीं सोंसचे.

गांधीजींनीं थाराव लोकांक समजायलो. सगळ्यांनीं तो आयकून घेतलो. सभेंत ताका तेंको दिवन दुसऱ्यांचींय कांय अुलवपां जालीं. तातूंत हाजी हबीब नांवाच्या अेका व्यापाऱ्याचें अुलवप जालें. तातूंत ताणें म्हळें :

“ देवाक गवाय दवरून आमी हो थाराव पास करूंक जाय. हांव तर देवाचो सोपूत घेवन सांगतां कि सरकारान कायदो पास केलो जाल्यार हांव तो मेल्यार लेगीत मान्य करचो ना. ”

गांधीजींच्या कानार हीं अुतरां पडना फुडें तांकां वेगळेच तरेचे जापसालदारकेची जाणवीक जाली. ह्या आदीं थाराव जायते पास जाल्ले. पुण देवाक मदीं घालून अेकूय पास जावंक नासलो. गांधीजी अुठले आनी अुलवंक लागले :

“ देवाक गवाय दवरून थाराव पास करपाची ही तरा नवी आनी गंभीर. येदी मोटी जापसालदारकी आमी केन्ना घेवंक नासली . . . म्हण हांव तुमकां सांगूंक सोदतां कि सगळे तरेन

येवजून सोपूत घेयात...सोपूत घेतकूच तो मोडूंक जायना..."
लोकांनीं श्रीश्वराक गवाय दवरून तो कायदो पास जायत
जाल्यार न मानपाचो सोपूत घेतलो.

आनी हे भशेन त्या दिसा सत्याग्रहाचो जल्म जालो !

: २३६ :

सदाग्रहाचो ' सत्याग्रह '

कितें तरी नवें जल्माक आयिल्लें. पुण ताका कितें म्हणचें हें
गांधीजी नकळ आसले. तांणीं ताका सुरवेक निःशस्त्र प्रतिकार
म्हळो. पुण ताणें तांचे हे नवे तरेचो पूर्ण अर्थ अुक्तो जायना
जालो. गांधीजींच्या 'प्रतिकारां' त सत्याचो आग्रो अदीक
आसलो. तो निखटो ' निःशस्त्र ' नासलो. शस्त्रां मेळिल्लीं जाल्या-
रूय गांधीजी तीं हातांत घेवंचे नासले.

गांधीजींनीं चळवळीक कसलें नांव दिवचें हे विचारून वरें
नांव सुचयतल्याक तस्त्रीप दिवंची केली. मगनलाल गांधी हाणीं
तातूंत वांटो घेतलो. तांणी 'सदाग्रह' हें नांव सुचयलें. गांधी-
जींनीं तातूंत थोडो फरक केलो. ' द ' चें ' त ' केलें आनी ताका
' य ' जोडून ' सत्याग्रह ' हे अुतर धडलें. आनी तेन्नाच्यान हें नवें
अुतर चलूंक लागलां.

: २३७ :

अकेलो चल रे

प्रत्येक म्हा-पुरसाचे जिणेंत कसोटिचो अेक प्रसंग येता जेन्ना तागेली सगळी तपश्चर्या पणाक लागता. गांधीजींनीं तीस वर्सां झरून मातयेंतल्यान मनीस निर्माण केले, मुर्दाड देश जागवन अुबो केलो आनी स्वराज्य आतां हुंबराकडेन पाविल्लें. अितल्यांत—

भाव-भावाक मारुंक लागलो. आवयो-भैणीं पळेनासतना लोक तांचेर आगळिको करुंक लागले. कोंवळ्या भुरग्यांक मरणाचे दाढींत अुडवंक लागले. मनीसपण ना जाल्लें. लोकांचे गोमटेर म्हारू बशिल्लो. गांधीजींची सगळी तपश्चर्या अुध्वस्त जावंक लागिल्ली.

गांधीजींक त्या वेळार कितें भोगलां जातलें हाची आमकां कल्पनाच करुंक येवंची ना. पुण परिस्थिति कितलीय आड आसली तरुय गांधीजी हार खावंक नकळ आसले. तांणीं परिस्थितीचें आह्वान स्वीकारलें आनी तिचे आड वावुरपाक भायर सल्ले.

१९४७ तले जानेवारिचे ७ वेर सकाळच्या साडेसातांक, नोआखालिच्या अेका गांवांत, , जरि तुका जाप-अुलो कोण ना दी, तरी अेकलो चल रे... हें रवीन्द्रनाथांचें गीत गायत गांधीजींनीं यात्रा सुरु केली. म्हा-पुरसाचे हे अितिहासीक यात्रेक हजर रावपा खातीर सुर्यदेव निकतोच वयर आयिल्लो. गांधीजींचे पांय अुक्ते आसले. तांणीं जोतें सोडिल्लें...“ जें निर्दोष वायलांची आनी भुरग्यांची कत्तल जाल्या, जांचे कडेन लज घांपपा खातीर लेगीत लुगट अुरुंक ना तांचें दुःख अुणें करपाक हांव भायर

सल्लां... म्हजो हो यज्ञ सुरू जाला. म्हज्यान जोतें पांयांक कशें घालुंयेत ? ”

गांधीजीचें हें चित्र दोळ्यां मुखार हाडीत जाल्यार दुकां व्हांवक लागतात.

: २३८ :

कितलें करुण !

अुक्ते पांय, हातांत अेक बडी आनी बरोबर अेकूच साथी अशी अेका गांवांतल्यान दुसऱ्या गांवांत, शेतांतल्यान आनी दोंगरावेल्यान गांधीजींनीं सुमार तीन म्हैने यात्रा केली. वाटेर कोणूय मुसलमान दिसलो कि ते अुबे रावताले आनी ताका नमस्कार करताले. आनी ते तांचे कडेन मात् लेगीत दुंकून पळेनासले. तांचे बरोबर आशिल्ले मनु गांधीच्यान हें पळवं नज जातालें. तिणें दोळ्यांत दुकां हाडून गांधीजींक म्हणचें :

“ बापू, ते लोक तुमचे कडेन पळे लेगीत नात ! ”

“ कांय हरकत ना. ” गांधीजींनीं म्हणचें “ आज तांकां हांव तांचो दुस्मान कसो दिसतां. पुण हांव तांचो खरेलो मित्र म्हणपाचें म्हाका दाखवन दिवंक जाय म्हज्या दोळ्यांक तांचे दोळे मेळत जाल्यार म्हाका खात्री आसा, ते म्हाका वळखतले . . . ”

ज्या मनशाच्या दर्शनाखातीर लाखांनीं लोकांच्यो झुंड्यो पडटाल्यो त्या मनशाचेर मुजरत नदर लेगीत ना-घालपी लोक ह्या देशांत निर्माण जाल्ले ! कितलें करुण !

: २३९ :

कसलो जादू कोणाक खबर !

स्वराज्याक दोन दीस आसले. कलकत्याक गांधीजी आड अेक मोटें मोड अुठलें. कितले-शेच भुरगे आयले आनी गांधींक म्हणूंक लागले :

“ तुमी हांगा कित्याक आयल्यात ? मुसलमानांचेर मातू संकट आयलें कि कित्याक धांवतात ? पोहूं हांगा दंगो जाल्लो तेन्ना हिंदूंक पालव दिवंक कित्याक आयले नात ? ”

गांधीजींनीं ह्या भुरग्यांक समजावपाचो यत्न केलो- “ हांव सगळ्यांचो अिश्ट. नोआखालींत हांव हिन्दुंच्याच पालवाक गेल्लों...”

पुण भुरगे तांगेलें म्हणणें आयकूंक खै तयार आसले ? ते तापूंक लागले :

“ आमकां हे हिंसा-अंहिसेचे धडे नाकात. तुमी वचात. आमी मुसलमानांक हांगा रावंक दिवचे नात. ”

गांधीजींनीं तांकां थंडसाणेन समजावपाचो यत्न केलो. पुण तांची समजून घेवपाची अित्साच नासली. ते म्हणूंक लागले : “ मुसलमान आनी हिन्दू केन्नाच अेकठांय रावंक नात...”

गांधीजींनीं म्हळें : “ हिन्दू आनी मुसलमान सदांच अेकठांय रावल्यात...” ते मुखार आनीक कितें सांगूंक वताले. पुण भुरगे अदीकच तापले : “ तुमी हांगाचे वचात....तुमी हिन्दूंचे दुस्मान ”

गांधीजींनीं तितलेच थंडसाणेन जाप दिली :

“ म्हजेर जबरदस्ती केली म्हण हांव मानचों ना...हांवें आयज मेरेन कोणाचीच जबरदस्ती मानूंक ना....तुमी म्हाका मारतले

जाल्यार मारात. म्हजें काम बंद अडयात...हांव असो वचपाचों ना...हांवें हांगा येवन चूक केल्या अशें तुमकां दिसता जाल्यार म्हाका तशें पटयात. म्हजे बुद्दीक तें पटलें जाल्यार हांव अेक खीण लेगीत हांगा रावतां जाल्यार पळेयात..."

ह्या अुतरांनी कसलो जादू भरिल्लो देवाक खबर ! भुरगे थंड पडले. अितलेंच न्हय, तर स्वयंसेवक जावन रावले. म्हणूंक लागले : " ह्या म्हाताऱ्यांत कसलो जादू आसा कोणाक खबर ! सगळेच ताच्या जाळ्यांत सांपडटात..."

: २४० :

कलकत्यांतलें मोड

रातचीं धा जाल्लीं. गांधीजी न्हिदिल्ले. आभा आनी मनु गांधी दोगीच जाग्यो आशिल्ल्यो. दुसऱ्या दिसा नोआखालीक वचपाचें थारायल्लें देखून त्यो सामान बांदताल्यो. अितल्यांत अेक मोटो मेळ थें आयलो. तांतले लोक गांधीजींच्या राबित्या घराचेर फातर मारूंक लागले. दिवे फोडले. मेळत तें मोडूंक लागले. भितर वचूंक सोदूंक लागले. दोगूय चल्यो दारांत अुड्यो रावल्यो. आनी तांकां आडवपाचो यत्न करूंक लागल्यो.

बोवाळ आयकून गांधीजींक जाग आयली. ते भायर आयले. गांधीजींक पळेना फुडें लोक अदीक मस्ती करूंक लागले.

" क्या है ? मुझको मारो मुझको क्यों नहीं मारते ? "

कोणें अेकल्यान फातर मारलो. मात् जाल्यार तो गांधीजींच्या कपलाक लागपाचो.

अितल्यांत मिलिटरी आयली आनी तिणें परिस्थिति ताब्यांत घेतली.

गांधीजींनीं नोआखालिचो बेत रद्द केलो. आनी कलकत्यांत थंडाय येसर अपास करपाचो बेत केलो. अुपासाची खबर भायर सरना फुडें सगळ्यांचेर वीज पडिल्ले भशेन जाली. चौथ्या दिसा कलकत्यातले सगळे गूंड जमले. गांधीजींक सगळीं शस्त्रां— अस्त्रां व्हरून दिलीं. आनी कलकत्यांत ह्या मुखार केन्नाच दंगे जावचे नात अशें आश्वासन दिवन अुपास सोडूंक लायलो !

: २४१ :

व्यंगान न्हय, खऱ्यांनीच

कलकत्याक तांच्या घराचेर लोकांनीं फातर माल्ले. जनेलांचे हारशे फोडून अुडयले. तरूय गांधीजींक तांचो राग येवंक नासलो. तांगेल्या अेका बंगाली साथ्याक तांणीं म्हळें :

“ बंगाली लोक बरेच सभ्य म्हणूंक जाय. ”

“ बापूजी, तुमी कितें अुलयतात हें ? ” ताणें अजापून विचाल्लें.

“ तांच्यांनीं म्हाका मारूं येतालो. पुण म्हाका तांणीं बोट लेगीत लायलें ना...जनेलांचे हारशे फोडले...फर्नीचर मोडलें... पुण म्हाका हात लायलो ना...”

गांधीजी व्यंगान अुलवंक नासलें. खऱ्यांनीच तांकां तशें दिशिल्लें.

: २४२ :

म्हजी जीण होच म्हजो संदेश

अुपास सुट्टकूच दुसऱ्या दिसा रेणूका राँय कसल्या तरी कामाक गांधीजींक मेळूंक आयिल्लीं. तांणीं बंगालच्या तरुणां खातीर संदेश मागलो.

आनी गांधीजी जे म्हूर्तिमंत नमळाय आसले तांणीं बंगालींत संदेश बरवन दिलो :

“ आमार जीवन अेअि आमार वानी. ”

: २४३ :

म्हजी सुवात पाकिस्तानांत

१९४७ तल्या मार्च म्हैऱ्यांतली खबर. गांधीजी बिहारांत हिन्दू-मुसलमानांचीं भंगिल्लीं काळजां अेक करपाच्या वावरांत गुल्ल आसले. तांणीं आपली सगळी शक्ती पणाक लायिल्ली. अशा वेळार अकस्मात अेक दीस तांणीं वर्तमानपत्रांत वाचलें कि काँग्रेस वर्कींग कमिटी पाकिस्तान दिवंक तयार जाल्या ! ज्या मनशाक विचाल्ले बगर अेक पावल लेगीत अुखलनासलें त्या मनशाक येदो व्हडलो निर्णय घेतना सांगपाची लेगीत गरज आयज काँग्रेसीक दिसली ना ! गांधीजींक आपल्या पांयां पोंदची भूंय निसरलले वरी दिसली. “ हो थाराव तुमी कित्याक घेतलो, म्हाका कांयच समजना-” अशें तांणीं सरदार वल्लभभायींक बरयलें.

पुण परिस्थितीच विकट जाल्ली. मुस्लीम लीगचे अडवणुकेचे नीतीक लागून काँग्रेस वाजेल्ली आनी पाकिस्तान दिवन अुडयत

जाल्यार कटकट सोंपतली अशें तिका दिशिल्लें. गांधीजींक हें मान्य नासलें. पुण ते निर्शेणी वळखून लेगीत नकळ आसले. तांणी हें परिस्थितींतल्यानूय वाट काडपाचो नित्शय केलो.

पाकिस्तान दिवपाचो निर्णय आयकून निर्शेल्ल्या वादशाह खानांक गांधीजी धीर दिवन सांगूंक लागले : “ आमची अहिंसा खरी आसत जाल्यार तिजो कस आतां लागपाचो आसा...आमी निर्शेवंक फावना. पाकिस्तान जावंक जायना. पुण जालेंच जाल्यार म्हजी सुवात पाकिस्तानांत आसतली. ”

: २४४ :

अेका देशांत दोन राज्यां

हिन्दु-मुसलमानांक अेक करपाच्या वावरांत हिन्दी, अुर्दू ह्यो दोनूय भासो शिकूंक जाय आसल्यो. पुण पाकिस्तान जातकूच अुर्दुचो आग्रो धरपांत कांय अर्थ अुरुंक ना अशें गांधीजींच्या अेका खूब लागींच्या सहकाऱ्यान म्हणटकूच तांकां खूब वायट दिसलें. जड काळजान ते म्हणूंक लागले :

“ तुमीय अशेंच म्हणटात? दोन राज्यां जालीं म्हण आमच्या काळजांचेय कुडके जाले? हांव जाल्यार काश्मिरा-पासून कन्याकुमारी मेरेन देश अेकूच मानतां. अेका देशांत दोन राज्यां....”

गांधी साहित्यांतलीं दुसरीं पुस्तकां

- १ महात्मा:—गांधीजींची जीण आनी वावर हांचेर
व्हड व्हड मनशांचीं मत्तां १.२५ न.पै.
- २ सत्याग्रह:—सत्याग्रहावेलीं गांधीजींचीं अवतरणां
आनी तांचेर रवीन्द्र केळेकार हांगेलें मनन ०.६२ „
- ३ गांधीजीलो मार्ग:— अहिंसक प्रतिकाराच्या
शाखाचेर विनोबा काकासायब आनी
मथ्रुवाला हांचीं बरपां ०.७५ „
- ४ भारताचो दिश्टावो:—India of my dreams
चो अणकार ०.७५ „
- ५ मंगळ-प्रभात:—आश्रमी जिणेच्या अिकरा
व्रतांवेले भाष्य ०.५० „
- ६ सर्वोदय:—रस्किनच्या Unto this last ह्या
पुस्तकाचो आपरोस ०.५० „
- ७ नीतिधर्म:—Ethical Religion
ह्या पुस्तकाचो अणकार ०.५० „
- ८ सत्याची साधना:—अध्यात्मिक विशयावेलीं
गांधीजींचीं मत्तां १.०० „
- ९ मानसतीर्थ:—संसारभर गाजिल्ल्या The Mind of
Mahatma Gandhi ह्या पुस्तकाचो अणकार २.५० „

मेळपाचें ठिकाण:—

गोमंत भारती,

मणिभवन, १९, लेबरनम रोड,

मुंबै ७